

ERUDITIO – EDUCATIO

A Selye János Egyetem Tanárképző Kara tudományos folyóirata
Research Journal of the Faculty of Education of J. Selye University
Vedecký časopis Pedagogickej fakulty Univerzity J. Selyeho v Komárne

2019/3

(14. évfolyam / Volume 14.)

Alapító főszerkesztő / Founder Editor in Chief

Erdélyi Margit

Főszerkesztő / Editor in Chief

H. Nagy Péter

Szerkesztőbizottság / Academic Editorial Board

Prof. PhDr. Erdélyi Margit, CSc.; Doc. PhDr. Soňa Gabzdilová. CSc.; Dr. habil. PaedDr. Horváth Kinga, PhD. (elnök); Dr. habil. PaedDr. Juhász György, PhD.; Dr. Kalmár Melinda; Prof. Dr. Kéri Katalin; Doc. PaedDr. Viliam Kratochvíl, PhD.; Dr. habil. PhDr. Liszka József, PhD.; Prof. Anna Mazurkiewich, PhD.; Prof. Tatsuya Nakazawa, PhD.; Dr. habil. Szarka László, CSc.; Dr. habil. Vajda Barnabás, PhD.; Dr. habil. Vass Vilmos, PhD.

Olvasószerkesztő / Language Editor

Dr. habil. Keserű József, PhD.

PaedDr. Péter Zolczer

English abstracts reviewed by

PaedDr. Péter Zolczer

Fordítás / Translation

Dr. habil. Barnabás Vajda, PhD.

Tudományos folyóiratunk megtalálható a Central and Eastern European Online Library (CEEOL) nemzetközi adatbázisban.

Our scientific journal is registered in and databased by the Central and Eastern European Online Library (CEEOL).

Náš vedecký časopis je databázovaný v medzinárodnej databáze Central and Eastern European Online Library (CEEOL).

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu program kultúry národnostných menšín

Tartalom / Content

TANULMÁNYOK / STUDIES

Barnabás Vajda:

Fort Komárno: vast, closed, and abandoned 5

Popély Árpád:

Kárpáti Ukrajna, az „egynapos köztársaság” 21

Soňa Gabzdilová:

Issues connected to the education of the Hungarian minority in Slovakia.
In the context of solving the Hungarian minority status in the Czechoslovak
Republic during the years 1945–1947 34

Alabán Ferenc:

A hungarológia szintjei és perspektívái 48

Zsófia Ludányi:

Language ideologies in Hungarian language counselling interactions 59

Ágnes Domonkosi:

Address forms in conversations on social media 77

Parapatics Andrea:

Adalékok a nyelvjárási tudat kérdésköréhez az Új magyar nyelvjárási atlasz
néhány dunántúli kutatópontjáról 88

Gódány Zsuzsanna – Machová Renáta – Fehér Lilla – Korcsmáros Enikő – Seres Huszárík Erika – Tóbiás Kosár Silvia:

Játékosítás (gamifikáció) a felsőoktatásban 101

RECENZIÓK / REVIEWS

Engel Enikő:

Miroslav Kmeř: História a dejepis. Vybrané kapitoly z didaktiky dejepisu .. 109

Sátor Veronika:

Balogh Gergő: Karinthy nyelvet ölt. Nyelv, technika és felelősség Karinthy
Frigyesnél 111

H. Nagy Péter:

Kulcsár Szabó Ernő – Kulcsár-Szabó Zoltán – Lénárt Tamás szerk.: Verskultúrák. A líraelmélet perspektívái 113

SZERZŐINK / AUTHORS 116

Fort Komárno: vast, closed, and abandoned

Barnabás Vajda

Abstract

Due to its geographical position, town Komárno, situated in south-western Slovakia on the River Danube, 150 km from Vienna, used to have a rich military heritage. Fort Komárno, situated at the outskirts of the town, is one of the biggest fortification systems in Central Europe. The oldest parts of the fortress were built in the 13th century. During the Napoleonic Wars the Fort was renewed, and a system of bridgeheads to the fortress was created. The troops of the Soviet Army stayed at Fort Komárno for 23 years, between 1968 and 1991. Today this fortress, which in the late-19th century had a capacity to garrison tens of thousands of soldiers, is a vast ruin: empty and abandoned.

Keywords: fort; fortress; garrison; Komárno; military heritage; Slovakia; Soviet Army; tourism

Subject-Affiliation in New CEEOL: History – Recent History – Post-War period

Introduction

Unfortunately, the history of Fort Komárno has not been researched to the scale it would deserve. The presence of the Soviet Army in Komárno is surrounded by historical amnesia, which basically means that earlier periods of its military past (the Habsburg period and especially the years of the 1848/1849 revolution) are much more remembered by the locals than the 23 more recent years of the Soviet presence. Despite 23 years spent in Komárno, written accounts, contemporary memorabilia, and even photographs about the ex-presence of the Soviet Army is very weak. It is without any mention or reference in the local museum, the Danube Region Museum in Komárno, which since 2010 has arranged many spectacular exhibitions but not a single one on the Fort as a military garrison, including the Soviet times (Podunajské múzeum v Komárne, <https://www.muzeumkn.sk/index.php?cat=87&page=article>, last accessed on January 5, 2018).

In the Fort itself, there is not a single room re-arranged to look like in the Soviet times. To my best knowledge, there is no systematic archival research on Fort Komárno, and there is not a single monograph written about it. Exceptions are three recent works written by military historians which contain valuable references to the Fort Komárno, such as Baka – Maskalík – Medvecký – Minařík 2016, Tomek – Pejšoch 2018, and Germuska 2010; there is also an unpublished doctoral thesis specializing in the architectural transformations of the Fort (Ozimy 2018).

On the one hand, the present paper is one of the first attempts to analyze the

current situation at Fort Komárno within the context of the Soviet military presence in Central Europe. It surveys the pros and cons as well as the obstacles, challenges and possibilities which are hidden and so far undiscovered in this vast post-military building with a specific stress on its Soviet military past.

On the other hand there are many issues which this study does not include; in fact, it is not able to. To my best knowledge, there is no handbook on the post-Soviet military buildings in Czechoslovakia which would explore these places in their political, military, architectural etc. complexity. As to Komárno, due to the lack of basic research, including, among others, in Slovakian and Russian military archives, there are at least three specific topics related to the topic this paper is dealing with, which can only be mentioned briefly here: (1) The detailed presence of the Hungarian, Czechoslovak, Slovak, and the Soviet armies at the Fort; (2) the elaboration of how the Municipality of Komárno handles the issue of the fortress, including its (so far) failed attempt to include the Fort into a specific UNESCO project; (3) as well as the analysis of the attitude of the locals to the ex-presence of the Soviet military – these topics would require specific attention, each of them would deserve separate research, so I name and count them in my paper only as fields of potential research.

Fort Komárno – General Facts

Due to its geographical position, town Komárno (in Hungarian *Komárom*, in German *Komorn*) has had a rich military heritage. In addition to the Fortress, which is situated in a 10-minute-walk from the town centre, Komárno used to have a military hospital and a military church (the military hospital was dismantled in the inter-war period; the military church still exists though it is out of service). Thus, town Komárno used to serve as the north-western gate of the pre-1918 Hungarian Kingdom, situated 150 kilometres south-east from Vienna, and 100 kilometres north-west from Budapest. Presently one can reach Komárno from Vienna by driving 170 kilometres by car, or by taking a 150-kilometre-long waterway on the Danube.

Fort Komárno is a part of one of the biggest and most preserved military fortification systems in Central Europe. The fortification – in fact, a carefully designed system of fortifications – reaches over both banks of the River Danube. Besides Fort Komárno, there are three major forts along the River Danube: Fort Monostor, Fort Igmánd, and Fort Csillag (Enyedi – Sikos 2008, 29–30). In this paper, I focus on the northern part of the fortification system, situated in Slovakia, and even within this, I analyse its major item, the centrally situated Fort Komárno.

Fort Komárno consists of two major parts. The Old Fortress was built in the 13th century, while the New Fortress came to existence as a Habsburg stronghold between 1663–1673 (Enyedi – Sikos 2008, 26–27, 67) when the Old Fortress was fortified according to the plans of an Italian architect of fortresses, Pietro Ferabosco [cca. 1512–1588]. During the Napoleonic wars, at the beginning of the 19th century, the Habsburg emperors renewed both the Old and the New Fortresses and created a complex system of bridgeheads to the fortress. Among others,

six new bastions were erected which add up to the so called Linea Palatina (in Hungarian *Nádor vonal*). During the 1848 anti-Habsburg revolution and the Austrian-Hungarian Dual Monarchy (1867–1918) further building developments were achieved (Enyedi – Sikos 2008, 27; Gráfel: undated).

In the second half of the 19th century, roughly between 1850 and 1880, the Fortress went through general reconstruction works, within the military modernization process of the Austrian-Hungarian Monarchy. Despite these works, the complex of buildings lost its military significance. This happened mainly for technical reasons, because the fortifications were renewed by using identical building materials which had been used earlier, i.e. earth, chalk and bricks, which were already outdated building materials of the time, and not by the most up-to-date construction materials of the late-19th century such as concrete and iron.

Despite this, Fort Komárno served military functions even in the 20th century. It was used for active military purposes between 1942–1945 when the Hungarian Army used it as headquarters for preparing soldiers ahead of their service on the Soviet front. The Soviet Army occupied it in 1968, and stationed there between 1968–1991. After the Soviet Army left, the fortress was taken over and used by the (Czecho-)Slovak Army between 1991–2003. In 1991 it was still the Czecho-Slovak Army, until Slovakia set up its independent republic and army commencing from January 1, 1993 (see Enyedi – Sikos 2008, 29; Swains – Onderčanin – Thomson 2018). In 2003, Fort Komárno was sold by the Ministry of Defence of Slovakia to the Municipality of Komárno.

The Soviet Army in Komárno (1969–1991)

The troops of the Soviet Army stayed at Fort Komárno for 23 years between 1968 and 1991 (on a wider outlook on the ex-presence of the Soviet military in CEE see Seljamaa – Czarnecka – Demski 2017 and other articles in *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 70. Available at <https://www.folklore.ee/folklore/vol70/>, last accessed on April 5, 2019). After the Second World War, the Soviet Army stayed in Czechoslovakia, the World-War-winner country, only for a short period of time after 1945. Nevertheless, after the 1968 August invasion, the Soviet Army settled permanently both in Czechoslovakia as well as in Komárno (Baka – Maskalik – Medvecký – Minařík 2016, 246; Tomek – Pejčoch 2018, 18–25). Beyond the Old Fortress and the New Fortress, which were used by the Soviet Army as their ammunition depot and garrisons, the Soviet Army occupied two more military spots in the neighbourhood of Komárno, such as a shooting range at Modrany, and a pontoon-bridge system at Iža, both villages within a range of a one-hour-drive from Komárno (Tomek – Pejčoch 2018, 465). One of the peculiarities of the situation in Komárno is that the Soviet Army had already been *nearby* prior to 1968 in Fort Monostor, Hungary, on the opposite side of the River Danube, just 3 kilometers, where the Soviet Army settled in right after 1945. There used to be the Soviet tank division plus a vast ammunition depot there (Germuska 2010, 231; Tomek – Pejčoch 2018, 467).

At the end of the 19th century, the maximum capacity of Fort Komárno was designed to 200,000 troops. During the 1968 and 1991 period, the number of Soviet soldiers garrisoning at Fort Komárno in a military readiness position at any given time is estimated from 7,000 to 8,000 (Ozimy 2018, 1; to my best knowledge specific figures have never been published).

Today, Fort Komárno is a vast ruin: empty, and most of the time abandoned, since there are many days, especially in winter and spring, when there is no interest for guided tours at the Fort at all. There is not much there to see or at least nothing to remember the presence of the Soviet Army. Back in the 1970s and 1980s, groups of Pioneers visited 'our Soviet friends' at the 'garrison' in Komárno during organized school trips, where kids could see soldiers' neatly kept dormitories, their tightly pulled bedsheets and the cleanly swept courtyard. These school trips were part of a carefully organized 'ideological training' for the Slovak youth in order to engage them in cordial relationship with the Soviet soldiers (as 'our liberators') in particular, and with the Soviet Union (as 'our beloved friend') in general.

There are some interesting sources in the local county archive on the presence of the Soviet Army. These written sources, produced by the Mestský národný výbor (MsNV, i.e. Town Council of the municipality during the one-party-system), capture the very first days and weeks when the Soviet Army came and settled in Komárno in August 1968. At the XXVI Plenary Session of the Okresný národný výbor (ONV = National Committee of the Komárno County) on September 6, 1968, the complete political leadership of the county was present. The session included Pavol Sádovský, the Head of the ONV; Anton Kostanko, the Leading Secretary of the Okresný výbor Komunistickej strany Slovenska (OV KSS, i.e. County Committee of the Slovak Communist Party); comrade Kolárik, the Head of MsNV Komárno; and the complete body of all 34 representatives of Komárno municipality.¹

As we can read in the minutes of the meetings, the "illegal presence of the Soviet Army and all the harm caused by them" was the major topic on the daily agenda. As Pavol Sádovský's account says:

We have very difficult days behind us. [...] First, we had to treat foreign citizens who were trapped in or town due to the fact that they could not leave, for the access to Hungary was completely halted. Then, the intervention of the Warsaw Pact militaries caused in our county an extraordinary situation as far as the food supplies for the local citizens are concerned. During the first days our inhabitants started to buy up flour, rice, sugar, salt, grease, etc.²

On the one hand, the Head of the ONV did not hide his own disappointment and national pride when he said that "we negotiated with the representatives of the armies who illegally occupied our land". Yet, on the other hand he was already on the side of those who worked for "calming" the situation, and bring it back to 'normality' (as this pro-occupant process was called later). In front of the complete body of

1 Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno. Fond: ONV KN, Zápisnica PL, September 6, 1968, pp. 32.

2 Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno. Fond: ONV KN, Zápisnica PL, September 6, 1968, pp. 31.

political representatives of the Komárno County, Sádovský had to explain some of his activities during the peak days of the invasion.

We were criticized [*the written source does not say by whom – B. V.*] that we negotiated with the representatives of the Soviet Army. On August 22, 1968 gen. Smokovský, the commander of the Soviet Army, visited comrade Kostanko with a wish to negotiate. We had a meeting at the ONV, where we offered them some coffee. They negotiated with us very fairly, which did not surprise us since we had known them since the great flood [*in 1965 – B. V.*] when they had helped us a lot. They said they had come to occupy us but promised that the military will be deployed outside the town. And they kept their promise since from then on, Soviet soldiers stayed only on the bridge [*between Slovakia and Hungary – B. V.*].[...] I can confirm that Soviet military commanders were with us [*in the building of the ONV – B. V.*] from 21:00 until 22:30 p.m. of that day.³

On September 6, 1968 the Plenary Session of the ONV was called together in order to evaluate the “political situation in the county”, and after a “discussion” the political body of the county was expected to express “a statement toward the political and economic situation in the county”. So the members of the highest political body of Komárno County declared their concern over the material and spiritual damage caused by the 1968 Soviet intervention in their locality surprisingly overtly:

There was a major damage done especially at the railway lines between Komárno and Komárom due to the fact that heavy [*Soviet – B. V.*] technology crossed over the bridge. At that spot all rails had to be completely replaced. The drawbridge [*as part of the border crossing road – B. V.*] was also damaged by heavy military machines which highly overrun the technical capacity of the bridge. The material damage is significant especially in the roads and the rails; we estimate them to ca. 56 million Kčs [*Kčs = currency Koruna československá – B. V.*]. These material damages are repairable, however, the moral damage is irreparable.⁴

An Abandoned Place

The fascinating Fort Komárno, once the largest and the most powerful construction in the whole Austro-Hungarian Empire, is a stark and magnificent example of military solidity; a structure of prodigious scale, at one time besieged by the Tartars, Ottomans, Napoleonic troops, countless floods and two earthquakes – but never conquered; always rebuilt, strengthened and enlarged each time.

However, this military past has gone. In 2003, when Fort Komárno was purchased by the Municipality of Komárno, the original intention was to make it become an integral part of the town and its cultural life.⁵ Judged from some frag-

3 Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno. Fond: ONV KN, Zápisnica PL, September 6, 1968, pp. 33.

4 Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno. Fond: ONV KN, Zápisnica PL, September 6, 1968, pp. 35.

5 The details of the purchase, including the initiator of the sale, the price, and the technical conditions

mented contemporary declarations and pledges, the Municipality as the official handler of the Fort as a property, had a declared vision of a busy Fort used first and foremost for intensive tourism (see for instance news articles in the Slovakian daily newspaper “Új Szó”, January 10, 2003: 7.; see also the official website of Municipality of Komárno, http://komarno.sk/content/necarte/svk/sucasny_stav_pamiatkova_obnova.htm; last accessed on January 5, 2019). Today, however, apparently the ‘Let’s revive the Fort!’ project is struggling. And we can raise the question of why the attempts of including or organically involving this major and magnificent historical sight, the Fort Komárno, into a living space of Komárno are struggling?

Formulating the question through the prism of history and cultural memory: What can we say about the transformation of this ‘selected cultural space’, a massive military fortress, which, among others, used to be a Soviet garrison? Does this historical site carry in itself any emblematic or par excellence representations? (Demski – Czarnecka 2015, 96, 98). If yes, then what kind of interpretative layers does it have? What I mean here, is the link between the physical space and its both symbolic and practical utilization, such as using this truly historical site for everyday life, economy, education, tourism, etc.

It would probably be a mistake to call the current Fort Komárno project a complete failure, since there have been indeed serious achievements we can take into consideration (I will list them further below). Why is it that even though Komárno is neither a ‘forest town’ nor a ‘mysterious Borne’, it is “Empty, alien and menacing” (Demski – Czarnecka 2015, 99)? All in all, it is fair to say that although in 2003 the whole Fort Komárno, as a property, went into the legal possession of the town (Enyedi – Sikos 2008, 29), the town is struggling to handle this unique possession.

On the one hand there has been a firm will to handle it as an object of international significance and pride, but on the other, it seems to be too big (and costly) to find the most appropriate ways of utilization.

What Is the *differentia specifica* of Fort Komárno?

The current question of Fort Komárno as a ‘selected cultural space’ has to be looked at from two major viewpoints: on the state level and on the local level.

On the state level, the case of Fort Komárno is a ‘case closed’. After some 380 troops of the Slovak Army left the fortress in summer of 2000 (Ozimy 2018, 6–7), the one and only issue regarding the Fort Komárno on the national level used to be the problem of the environmental pollution. What I mean

here is the fact that the Soviet Army placed a huge amount of rubbish they produced during their presence into the cellars within the ramparts of the fortress (Ozimy 2018, 5). To get a rough idea of the immense physical space in question, one must imagine underground corridors, channels, holes, and pits that are approximately 20 metres wide, and some 12 metres high, while their total length might be measured in kilometres! What makes the issue even more serious is that some of the rubbish, including crude oil barrels, rubber tires, etc. were considered

as environmentally dangerous pollution.

During the negotiations between Czechoslovakia and the Soviet Union (later Russia) over the legal and technical issues of the presence of the Soviet Army, there were at least two ‘hot’ issues. Other than the financial compensation required by the Czechoslovak government, the other key issue was the environmental pollution caused by the Soviet Army in and around the garrisons it occupied in Czechoslovakia throughout the country. Since 1993, the Slovak Ministry of Environment has had a register of 33 so called ‘polluted areas of national importance’ and these are only those which have been inherited from the Soviet Army. Most of the rubbish left behind by the Soviet Army was sorted out, or ‘asanated’ in Slovak terminology. By mid-2017, 24 out of the 33 such places have been sorted out, and Fort Komárno is luckily one of them. The remaining 9 are still waiting for professional and quite expensive ‘asanation’ (TASR news, August 21, 2017). So, from the point of view of the Slovak Ministry of Environment, Fort Komárno is a ‘case closed’.

Nevertheless, this is only the environmental harm. We should also take into consideration the harm caused by the Soviet Army in the physical construction of the Fort itself, which was carried out very carelessly and many times unprofessionally, and which alterations (in walls, roofs, windows, etc.) resulted in serious changes in the historical outlook of the Fort. Naming only one example: the Soviet soldiers threw out the porcelain toilet bows from Austrian-Hungarian times and replaced them with so called bowlless Turkish toilets (Ozimy 2018, 3–4).

On the local level, the issue of Fort Komárno has been a constant problem since it was purchased by the Municipality. Nevertheless, before we look into the depth of the problem, and the potential breaking-out points which surround this huge, valuable but unexploited town property, let us make a list of things that have already changed in and around Fort Komárno since it was purchased by the Municipality of Komárno in 2003.

Let us start with some very positive changes. Good news is that Fort Komárno can be visited by tourists. Visits are operated by Komárno Municipality. Guided tours are available in Slovak, Hungarian, English, and German languages. Tours last for 90 minutes; a shorter version is also available. It is very important to note that only guided tours are allowed which means that individual visitors without a designated guide are strictly prohibited. In fact, Fort Komárno is currently a locked and protected area. Indeed, the city police has been quite busy chasing away intruders who break in and cause harm such as smashing in windows, etc.

Certain parts of the Fort have been nicely restored, namely:

- the beautifully decorated Entrance Gate to the Old Fortress, the so called Ferdinand Gate has been lavishly renewed;
- the Commander’s Building/Pavilion inside the New Fortress has been covered with a new roof;
- the former Gunpowder Storage Building has been completely restored in its full beauty; exhibitions, conferences, scientific workshops take place there occasionally.

Measured at the end of 2018, in my estimation, the recovered parts of the Fort add up approximately some 5% of the total area. The Municipality has been pro-actively seeking ways for funding these aforementioned reconstruction works, including funding from the Slovak Ministry of Culture and some European grants, too.

It is also important to point out the fact that Fort Komárno is not one building, i.e. it is not only the central Fort, but there has always been a system of civilian buildings outside and around the Fort. Some successful restoration works recently accomplished have involved these civilian building and spots. Regarding the buildings formerly used by the Soviet Army outside but rather close to the Fort, here is a list of some further positive changes.

The former Officers' Canteen was transformed into a campus of the J. Selye University; in fact, the University Library, the Main University Cafeteria, the Great University Auditorium, and many rooms for teaching have been arranged in this building since 2004.

The former Soviet Officers' Block House, an 8-storey concrete building, was completely transformed into modern flats. As in most similar cases, the Soviet officers and their spouses used to live separately, and only they were allowed to visit the town when off-duty, while ordinary soldiers were locked in their dormitories (McCauley 2017, 260; Tomek – Pejčoch 2018, 66–67), most of them and most of the time heavily isolated from the residents of Komárno. Up until now, the total restoration and modernization of the former Soviet Officers' Block House, as a privately financed enterprise, driven by commercial interest, is one of the most successful parts of the general restoration efforts.

Finally, the area around the main entrance of the Fort was nicely arranged; here a Town Market and a parking place were established.

Now, turning to the problems, failures, and setbacks around the utilization of the Fort, probably the greatest fiasco was the unsuccessful UNESCO application in 2007. As part of probably the most significant attempt to utilize Fort Komárno so far, there was a joint application by the governments of Slovakia and Hungary, in early 2007, to include the complex Fortress system on the UNESCO World Heritage List. The application to have the Fortress included on the UNESCO World Heritage List was initiated by the municipalities of Komárno (Slovakia) and Komárom (Hungary), and put forward to UNESCO authorities, as a joint effort, by the Hungarian and the Slovak government on January 26, 2007. Nevertheless, according to unofficial and unconfirmed information, just before the decision that was supposed to be made by a specific UNESCO committee, sometime in 2008, the application was withdrawn by both governments (Enyedi – Sikos 2008, 67). Even though the accessible information on the UNESCO application is scarce at this stage of research, judging from the known circumstances, and knowing the political and financial conditions of the two countries and the two municipalities (Komárno in Slovakia and Komárom in Hungary) involved back in 2007 and 2008, we can rightly suppose that one of the decisive factors of the setback was that the renovation of such a huge physical space would have meant an unbearable costly endeavour for both governments. In other words, the sheer size of the Fortress as a complex

had meant that a full renovation would have been very costly.⁶

Historical Conscience

It is also worth analysing the struggling Fort Komárno project from the point of view of the historical conscience, or public history, i.e. from a point of view of a matter that concerns both history and the wider local public.

First, it is important to consider the multicausal character of the problem, i.e. to understand its several layers. The observation of the current situation in Komárno; the knowledge on the local circumstances at the Municipality (certainly, as an outsider I can have access to relevant documents and decisions on the Municipality level only to a limited extent); and having gathered small pieces of information in the last decade – clearly these help to understand the complexity of the problem which has minimally three major components, such as financial, technical, and cultural. In the endeavour in dealing with the Cold War or the Soviet legacy/heritage?, it is indeed important to consider all these factors. We can not neglect them since such special cultural places are used (or utilized) “by political, economic and social forces” (Demski – Czarnecka 2015, 98).

The core of the problem, in my understanding, is the basic condition of the Fort that is isolated. I mean the ‘isolation’ both as physical/technical and mental isolation: the area of the Fort which is isolated from the residential area of Komárno, and the mental environment of the Fort which has failed to become an integral part of the everyday life of Komárno and its inhabitants.

As to the physical isolation, I can explain through two specific examples how and why Komárno has been subordinated to other goals rather than fully renovating the Fort. In the last decades the town has been in the spotlight for its economic and traffic potential. Slovakia is Hungary’s third major export country (after Germany and Austria), and Komárno is a major traffic gate to Slovakia. Komárno is indeed a major crossing point, on road, railways, and water. Komárno has long been used as a major state border crossing point. In the post-1945 period, it used to be an important inside-the-socialist-bloc border crossing during the Cold War times, and it is still an important one in the Schengen Area. Komárno has old ‘maritime’ traditions due to the River Danube, since it has a river harbour right in midway from Vienna to Budapest, with a direct access to the Black Sea. This is the reason why we can call Komárno as a the “Gibraltar or Midway of the Danube”: a symbolical link right halfway on the Danube between Vienna and Budapest.

Beyond this, when we look at the physical environment of the Fort we can discover that the tip or edge of the peninsula where the Fort is situated, locally called as ‘The Spitz’, is in fact the backyard of the Fort, and has long been used as an oil supply station for river tanker ships, making the backside of the Fort entirely inaccessible for civilians. Thus it is not an exaggeration to say that the aesthetic and/or touristic considerations around the Fort have been heavily subordinated to

⁶ Research in order to reveal details of the UNESCO project is in progress. I have contacted Mr. Ľudovít Gráfel, the person who has been in charge at the Municipality of Komárno of handling the issue of the Fort, for information. I have also contacted the regional office of UNESCO to provide written documentation of the project. To date, the research is in a phase of collecting data.

particular industrial utilization of the spot nearby the central Fort. (On this complex problem, including the problem of 'bad visuality' and 'insufficient accessibility to the River Danube' ["neither parts of the divided towns have good visual relationship with the Danube"] see Enyedi – Sikos 2008, 31; also Tamáska – Fekete 2015, 141–144). One may wonder if the presence of a commercially and strategically important oil supply station in a very close neighbourhood of the Fort had an impact on the decision over the UNESCO project?

As we know it from Edward Casey, places become alive through bodies, i.e. human activities (quoted by Demski – Czarnecka 2015, 97). At the Komárno Municipality, they know this rule from direct experience, so a major series of cultural events take place regularly every year in late April or early May. These cultural events are called the 'Komárno / Komárom Days'. Exhibitions, cultural events, concerts and a traditional fair of local handcrafts, street-food-and-drink-parade etc. take place within the framework of this event every year (Enyedi – Sikos 2008, 68). The number of events during these festivals can reach a hundred, and yet, only their small fraction takes place directly in the Fort. The overwhelming majority of events takes place on the main Klapka square of the town. Why? In fact, because the main square can easily be reached by visitors of the festival; and the Fort is more difficult to access.

The Fort perfectly fits into the places of touristic interest in Komárno, which include the 18–19th century buildings of the town centre, the historical Town Hall, many public statues and churches, several museums, shops and cafés, plus a place called "the Court of Europe", a designed and decorated set of buildings representing different architectural styles and European national architectural traditions.

Within the 'Komárno / Komárom Days' (which is a joint series of cultural programs organized by the two Municipalities) there is a special day, a Day of the Old Fortress, usually on May 1. Then, for this particular day, the gates of the Old Fortress, which is the most remote part of the Fort, are open for visitors. Martial arts and archery exhibitions, plus a traditional fair of local handcrafts take place in this framework every year – however, only for one single day in the year.

Besides the successful attempts I have already mentioned above, indeed, there have been some serious attempts to bring the two cultural places – the fortress and the town closer to each other. The former Officers' Canteen was transformed into a campus of the J. Selye University in Komárno, and the History Department of the University is making efforts to engage its undergraduates in the Fort: during the so called 'University Days' (usually in March) each year the university staff organizes collective visits to the Fort. These are special 90-minutes-long guided team building tours offered explicitly to history undergraduates in order to engage them in the most spectacular local historical sight. As we know it from our post-visit surveys, without these tours and without this personal involvement many (if not most) undergraduates would never ever have visited the Fort.

A further significant factor is a major discrepancy between how Komárno and Komárom deal with their respective parts of the Fortress. On the Hungarian side, both major parts of the fortification system are operational, and serve as organic

and vivid cultural landscapes: Fort Monostor has long been a major exhibition area; and Fort Csillag is being renovated in full swing for similar cultural purposes at the time of writing this study. Whereas in Slovakia, which hosts a much bigger part of the whole big system of the fortresses, it is only one single part, 'Bastion IV' which is fully operational and serves cultural purposes (Enyedi – Sikos 2008, 29). All the remaining parts on the Slovakian side, 9 bastions altogether, are either neglected and unkept, or serve as industrial-commercial depots, or their walls are used as garages, etc.

Conclusions

It would be important to consider both strategic considerations and the physical and spiritual isolation of the Fortress in order to answer the questions: What might be the way out for Fort Komárno? What can be done with it? What could and what should be done? How could the town municipality utilize the spot at best?

As urban development experts have pointed out to it earlier, "the relationship between the town and the Fortress is highly problematic" in terms of strategic planning (Enyedi – Sikos 2008, 29). Until the owner of the property, namely the Municipality of Komárno does not make up its mind about its strategic goals regarding the Fort, the core of the problem will remain, and the relationship between the citizens and the Fort will be unclear. One of the main proofs that the Municipality does not have a clear vision over the final utilization of the Fort is the fact that no general plan for final utilization has ever been published; rather, partial repairs and restorations have taken place so far which seem rather uncoordinated for an outside spectator.

Currently, Komárno as an urban environment, and the Komárno Fort are two completely different issues; the urban arrangement is one thing, and the Fort is another. To coordinate and harmonize them, not only hardware (money, investment) but also software (good ideas) is needed. Even if "the fortress system [still] plays a key role in the morphologic picture of the (divided) towns" (Enyedi – Sikos 2008, 29), at this moment there is no true correlation between them, and the coercion is nonexistent. Despite the fact almost all experts involved see a huge potential and attractive power in the Fort as a cultural and historical sight, no authority has been able to utilize it so far.

So what can be done? What should be done in order to bring the Komárno Fort and the people closer to each other? Once again, acknowledging the multilateral/multicausal character of the problem, I think that tourism is one possible way out. No doubt that Fort Komárno has a significant degree of tourist-attracting power, and it should be an attraction for active tourism (Enyedi – Sikos 2008, 66), especially since figures show that almost two thirds of the tourism of Komárno county is concentrated in Komárno town.

Certainly, in the last decade, several ideas popped up: a military museum, a military training centre, a paintball pitch, a conference centre, a hotel, a renewable energy show house, etc.

As a first step, the Fort, which is permanently closed, and it can exclusively be

visited during guided tours, should be opened for public. For example, the Fort should be opened for bikers. Since the area is flat, bikers could use it. The demand for this kind of active tourism seems real. Especially for active senior tourists. One can regularly see ships in the Danube harbour, with well-equipped bikes on board, typically for seniors who are keen cycling around the town. River ships regularly anchor in Komárno: on route from Vienna to Budapest and back, and foreign visitors, coming to the region, often bring their bicycles with them. Combined with a carefully designed network of cafés, restaurants, and restrooms, and also involving the small electric engine, called 'Dotto', which can carry some 50 passengers for sightseeing around the town – the strategic goal of increasing active urban tourism does indeed seem possible. The Fort should be a natural part of this leisure endeavour. But until it is locked and inaccessible, one can not expect a serious change. I think the Fort should be opened, at least partially, in certain parts, for public use. Minimally its certain parts should be accessible, or in optimum case, it should be entirely accessible for bikers. Bikers should have access riding thorough, including its dungeons for those bikers who insist on extreme experiences. In addition, well-kept biking roads, and bikers' road maps would be needed. Of course, human supervision, medical and technical aid (e.g. bike repair service), plus proper lighting in the underground rooms and premises, and all-around video surveillance would also be needed.

Present study was written in the framework of the scientific scheme: VEGA 2019–2021, No. 1/0163/19: Rôzne podoby slobody v totálnom štáte – politický život, náboženstvo, turizmus a média v (Česko)Slovensku, Maďarsku a Východnej Európe 1938–1968 [Certain forms of freedom in a totalitarian state – political life, religion, tourism, and media in Czechoslovakia, Hungary and Eastern Europe 1938–1968]

Archival sources

Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno. Fond: ONV KN, Zápisnica PL, XXVI. Plenary Session of the Okresný národný výbor [ONV = National Committee of the Komárno County] on September 6, 1968, pp. 1–35.

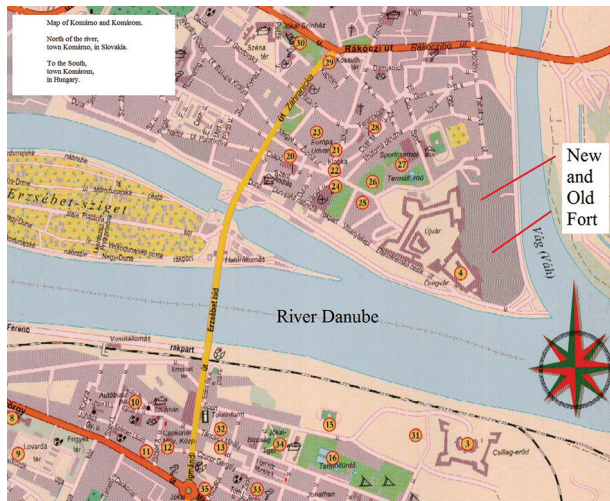

Fig. 1 A map of Komárno and Komárom

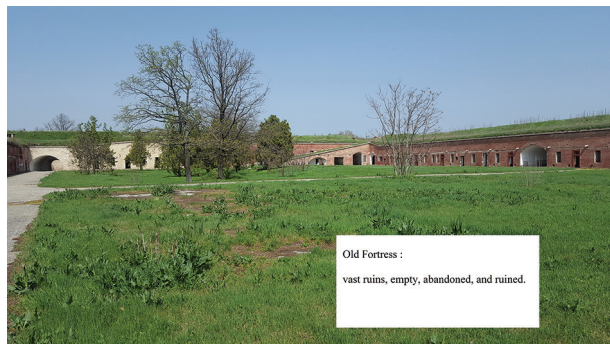

Fig. 2 The yard of the Old Fort (source: author, 2018)

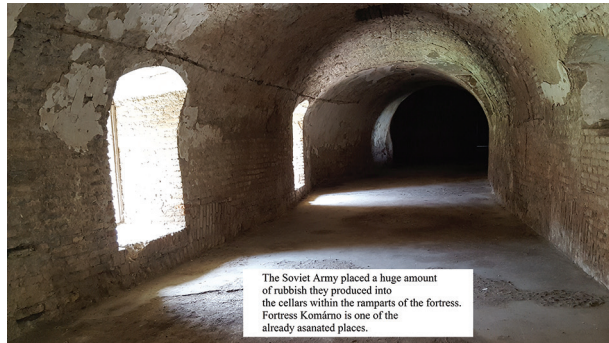

Fig. 3 One of the underground parts of Fort Komárno (source: author, 2018)

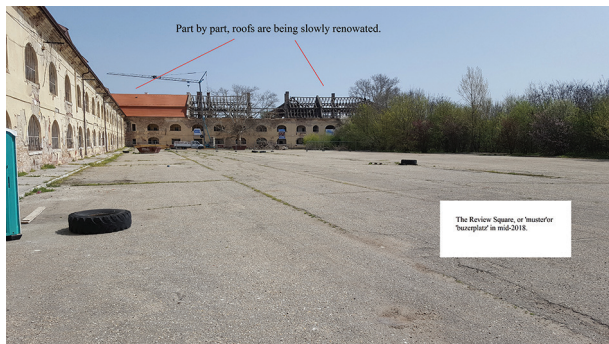

Fig. 4 The Review Square (or 'buzerplatz') in Fort Komárno (source: author, 2018)

Fig. 5 A view onto the River Danube, from Komárom to Komárno (source: author, 2018)

References

- Baka, I. – Maskalik, A. – Medvecký, M. – Minařík, P. (2016): *Vojenské dejiny Slovenska*. VII. zväzok (1968–1992), Magnet Press Slovakia, Bratislava.
- Demski, D. – Czarnicka, D. (2015): *Mapping meanings in the post-Soviet landscape of Borne Sulino*, *Latvijas Vestures Instituta Zurnalis* 95 (2): 96–109.
- Enyedi, G. – Sikos, T. (2008): *One Town – Two Counties Komárom/Komárno*, Research Institute of J. Selye University, Komárom.
- Germuska, P. (2010): *Vörös arzenál, 1956-os Intézet – Argumentum*, Budapest.
- Gráfel, L. (undated): *Nec Arte, Nec Marte, A brief history of Fort Komárno*. Available at http://komarno.sk/content/necarte/svk/dolezite_historicke_data.htm, last accessed on March 15, 2019.
- Hartog, F. – Revel, J. (2006): *A múlt politikai felhasználásai*, L'Harmattan – Atelier, Budapest.
- Holka, F. (1969): *Slovenské lodenice Komárno*, Vydavateľstvo ROH, Bratislava.
- McCauley, M. (2017): *The Cold War 1949-2016*, Routledge, London-New York.
- Orság, P. (2016): *Mezi realitou, propagandou a mýty. Československá exilová média v západní Evropě v letech 1968-1989*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha.
- Ozimy, A. (2008): *Od dočasného pobytu Sovietskej armády po odchod slovenských vojakov*. Manuscript/PaedDr. thesis from year 2018.
- Popély, Á. (2006): *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944-1992*. *Nostra Tempora* 13, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.
- Tamáskas, M. – Fekete, K. (2015): Párhuzamos szocializmus. In Vajda, B. – Gaucsik, I. (eds.), *Város-történeti fejezetek a csehszlovák szocializmus korából. Az urbanizáció formái Dél-Szlovákiában. Kapitoly z dejín miest za československého socializmu. Formy urbanizácie na juhu Slovenska. Chapters of urban studies from the communist Czechoslovakia. Forms of urbanization in Southern Slovakia*. Selye J. Egyetem, Komárom: 117–162.
- Seljamaa, E. H. – Czarnicka, D. – Demski, D. (2017): “Small Places, Large Issues”: *Between Military Space and Post-Military Place*, *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 70: 7–18. Available at <http://www.folklore.ee/folklore/vol70/index.html>, last accessed on May 10, 2019.
- Swains, H. – Onderčanin, L. – Thomson, J. (2018): *Prodigious fortress of Komárno*. Available at <https://spectator.sme.sk/c/20062229/war-heroism-and-history-in-slovakia.html>, last accessed on June 16, 2018.
- Tomek, P. – Pejčoch, I. (2018): *Černá kniha sovětské okupace. Sovětská armáda v Československu a její objeiti 1968-1991*, 2nd edn, Svět křidel, Cheb.
- Vajda, B. (2011): *Államhatár és identitás – Komárom/Komárno*, Selye János Egyetem Tanárképző Kara, Komárom.
- Vajda, B. (2014): The Komárom/Komárno Case, or from the ‘Iron Curtain Feeling’ to the ‘No-Border Feeling’, in: Ieda, O. (ed.), *Transboundary Symbiosis over the Danube. EU integration between Slovakia and Hungary from a local border perspective*, Slavic Research Center, Hokkaido University, Sapporo: 49–67.
- Vajda, B. (2017): ‘A Cold War Zone – Komárom/Komárno’, *Eruditio – Educatio* 12 (3): 39–51.

Press sources:

Új Szó, January 10, 2003: 7.

Websites:

General information on the Fortress Komárno. Available at <http://profil.kultury.sk/en/komarno-the-fortress/>, last accessed on June 16, 2018.

Municipality of Komárno, http://komarno.sk/content/necarte/svk/sucasny_stav_pamiatkova_obnova.htm; last accessed on January 5, 2019.

Podunajské múzeum v Komárne, <https://www.muzeumkn.sk/index.php?cat=87&page=article>; last accessed on January 5, 2018.

Kárpáti Ukrajna, az „egynapos köztársaság”¹

Popély Árpád

Carpatho-Ukraine, the “Republic for a Day”

Abstract

The study analyses the proclamation of independence of Carpatho-Ukraine on 15 March 1939. At the end of October 1938, after Andrej Brody's short-lived pro-Rusyn government in the self-governing Subcarpathia, Avgustyn Voloshyn's pro-Ukrainian government took office, which was about to create an authoritarian Ukrainian statehood. The autonomous Carpatho-Ukrainian Parliament called Soim was elected on 12 February 1939 by the only party allowed, the Ukrainian National Union. After Slovakia's proclamation of independence on 14 March 1939, the Soim had no other choice left than to declare independence of Carpatho-Ukraine with a hope that Germany would not only recognize it, but prevent its occupation by the Hungarians as well. However, Carpatho-Ukraine's independence was recognized neither by Germany nor any other state. After a few days of an armed conflict, Subcarpathia became part of Hungary again.

Keywords: Czechoslovakia; Subcarpathia; Carpatho-Ukraine; autonomy; Soim

Subject-Affiliation in New CEEOL: History – Recent History – Interwar Period

A szlovákiai magyarság történelmi tudatában ma már csupán halványan él annak emlékezete, hogy az ún. második Cseh-Szlovák Köztársaság 1939. márciusi felbomlásakor nemcsak Szlovákia, hanem a cseh-szlovák állam másik autonóm tartománya, Kárpátalja is kinyilvánította önállóságát. Tény ugyanakkor az is, hogy Szlovákiával ellentétben, amelyet több mint két tucat ország ismert el de jure vagy de facto, Kárpátalja – vagy, ahogy akkor nevezték: Kárpáti Ukrajna – önállósága egyetlen országtól sem nyert elismerést, s az országrész néhány napos fegyveres konfliktust követően visszakerült Magyarországhoz. Tanulmányunkban, amelynek címét részben Michael Winch brit újságírótól kölcsönöztük,² ezért az önállóság kihirdetéséhez vezető utat, valamint a kárpátaljai autonóm parlament, az ún. kárpát-ukrán szojm egyetlen, Kárpáti Ukrajna önállóságát kinyilvánító 1939. március 15-i ülésének eseményeit tekintjük át.

1 A tanulmány a 1/0163/19 számú „Rözne podoby slobody v totálnom štáte – politický život, náboženstvo, turizmus a média v (Česko)Slovensku, Maďarsku a Východnej Európe 1938–1968” (A szabadság különböző formái a totális államban – politikai élet, vallás, turizmus és média (Cseh)Szlovákiában, Magyarországon és Kelet-Európában 1938–1968) VEGA kutatási program keretében készült.

2 Az 1939 januárja és márciusa között Huszton tartózkodó Michael Winch hazatérése után *Republic for a Day* című kötetében foglalta össze kárpátaljai tapasztalatait (Winch 1939).

Kárpátalja autonómiája

Kárpátalja Csehszlovákiához csatolását és az országrészt autonómiáját az 1919-ben aláírt saint-germain-en-laye-i békeszerződés kisebbségvédelmi előírásai szentesítették, amelyek arra kötelezték a csehszlovák államot, hogy a terület számára széles körű autonómiát biztosítson. A megígért autonómia bevezetését azonban a csehszlovák kormány közel két évtizeden keresztül halogatta. A tartomány élére e helyett kormányzókat állított, s csupán a csehszlovák államiságot az összeomlás szélére sodró müncheni egyezmény utáni kényszerhelyzetben szánta rá magát kötelezettségei teljesítésére.

A ruszin politikai törekvések sikerét a ruszinok hagyományos identitásbeli s ezzel összefüggő kulturális és politikai megosztottsága is hátráltatta. A ruszinság körében ugyanis két alapvető politikai irányzat, a ruszin-ruszofil és az ezzel szembenálló ukranofil kristályosodott ki. A ruszin autonomista mozgalom – részben megosztottsága, részben a ruszinság számbeli gyengesége miatt – a centralista államszerkezet lebontását és az autonómia kiharcolását egymaga nem tudta véghezvinni, intenzitása és eredményessége a hasonló szudétanémet és szlovák törekvések intenzitásának és sikerének függvénye volt. Aktivizálódása 1936-ban kezdődött, majd 1938 májusában, a szudétanémet kérdés kiéleződésével párhuzamosan fokozódott. Intenzitásának csúcspontját 1938 szeptemberében és a müncheni egyezményt követő belpolitikai válság idején érte el, amikor a központi hatalom meggyengülését a kárpátaljai autonomista politikai reprezentáció – a szlovákokhoz hasonlóan – az autonómia kihirdetésére (1938. október 8.), majd pedig az autonómiát jogilag is rögzítő alkotmánytörvény nemzetgyűlési elfogadtatására (november 22.) használta fel.³

Az 1938. október 11-én kinevezett első kárpátaljai autonóm kormányt a ruszin-ruszofil irányzat vezéralakja, Andrej Bródy (Bródy András) vezette. Megbízása nem tekinthető váratlannak, hiszen az általa képviselt politikai irányvonalnak mindvégig domináns szerepe volt a két világháború közötti Kárpátalja politikai és társadalmi életében. A magyarbarát politikát folytató, s Kárpátalja hovatartozásának eldöntésére népszavazás kiírását szorgalmazó Bródy azonban hamar elveszítette Prága bizalmát, ami október 26-án a leváltásához és azzal egyidejű letartóztatásához vezetett. Utódává a csehszlovák kormány a prágai német követség ideiglenes ügyvivőjének közbenjárására az ukranofil irányzat vezetőjét, Avgusztin Volosin görögkatolikus kanonokot nevezte ki. Prága a német „ajánlást” abban a reményben teljesítette, hogy elnyeri ezáltal Németország támogatását a csehszlovák–magyar határkérdést rendezni hivatott döntőbírói tanácskozás során (Suško 1973, 177).

Bródy eltávolítása megfelelt a Kárpátalja Magyarországhoz csatolását és a közös magyar–lengyel határt 1938 őszén még határozottan elutasító, abban – nem alaptalanul – németellenes kezdeményezést látó Németország érdekeinek is. Berlin célja az volt, hogy az autonóm Kárpátalja a Harmadik Birodalomnak ekkorra már teljesen kiszolgáltatott csehszlovák állam része maradjon, s amint azt egy október 7-i német külügyminisztériumi feljegyzés megfogalmazta, esetleg egy német befolyás alatt álló, majdani Nagy-Ukrajna kiindulási pontja lehessen (Schvarc – Holák – Schriffel 2008, 77). Az ukranofil ruszin politikusokat a német diplomácia ezt

³ Az autonóm Kárpátaljára lásd többek között Fedinec 2004; Fedinec 2014.

követően 1939 márciusáig abban a meggyőződésben ringatta, hogy Kárpátaljának az „ukrán Piemont” szerepét szánja a különböző országok között megosztott ukrán területek egyesítésében. A „kárpátukrán adu” azonban Berlin számára jórészt csupán azt a célt szolgálta, hogy nyomást gyakorolhasson Csehszlovákiára és Magyarországra, valamint az ukránlakta területeket birtokló Lengyelországra, Romániára és Szovjetunióra.

Az új kormány a ruszin irányultságú Bródy-kormányétól gyökeresen eltérő politikai irányvonalat követett. Hozzálatott Kárpátalja ukránosításához, s Németországra támaszkodva és annak támogatását élvezve egy tekintélyelvű ukrán államiság megteremtéséhez. Mindeközben nem elégedett meg politikai ellenfeleinek a hatalomból való kiszorításával, hanem a ruszofil, illetve ruszin politikai irányzat teljes felszámolására és saját hatalmi monopóliuma bebetonozására törekedett, amit rendkívül gyorsan, nem egész egy héten belül meg is valósított. A Volosin-kormány már 1938. október 28-án felfüggesztette a politikai pártok, köztük az Esterházy János által vezetett Egyesült Magyar Párt működését, majd október 31-én betiltotta az összes orosz és ruszin irányultságú egyesületet és sajtóterméket. Kárpátalja ukránosítását kívánták előmozdítani a kormány azon rendeletei is, amelyek a Bródy-kormány által bevezetett orosz helyett az ukránt tették meg a terület államnyelvévé és iskoláinak tanítási nyelvévé, s kimondták, hogy a tartomány nevének végleges rendezéséig a Podkarpatszka Rusz megnevezés mellett a Karpatszka Ukrajina, vagyis a Kárpáti Ukrajna is használható (Suško 1997, 160–161; Стерчо 1965, 121). Volosin rendszerének fő támaszát a november 9-én megalakult Kárpáti Szics félkatonai védelmi szervezet, az ún. Szics Gárda jelentette (Pahirja 2014).

A kárpátukrán sojzm megválasztása

Politikai ellenfeleik félreállítására használták fel Volosinék az 1939. február 12-i sojzmválasztást is. A tartomány törvényhozó testületének megválasztásáról a prágai nemzetgyűlés Kárpátalja autonómiáját rögzítő 1938. november 22-i 328/1938. számú alkotmánytörvénye rendelkezett. Az alkotmánytörvény szerint a választásokat a törvény kihirdetésétől, azaz december 16-tól számított öt hónapon belül kellett megtartani a 126/1927-es törvénnyel módosított 330/1920-as választási törvény előírásai alapján.⁴ A hivatkozott választási törvény a plurális demokrácia elvein alapuló előírásaival többpárti választásokat feltételezett. Az autonóm kormány ugyanakkor a választások kiírásának módjával, a jelölőlísták leadására megállapított rendkívüli rövid határidővel, a politikai pártok ezzel egyidejű feloszlásával és a ruszin ellenzék jelölőlístáinak elutasításával olyan helyzetet teremtett, hogy a január 18-án életre hívott kormánypárton, az Ukrán Nemzeti Egységpárton (UNO) kívül senki másnak ne lehessen esélye a választásokon való indulásra.

Nem tette lehetővé a hatalom az önálló választási megmérettetést a kárpátaljai nemzetiségek számára sem, s azok csakis az egyetlen engedélyezett jelölőlistán, az UNO listáján juthattak parlamenti képviselőhez.⁵ A legnagyobb lélekszámú ki-

⁴ *Sbířka zákonů a nařizení státu československého*. Ročník 1938, částka 109, 1201.

⁵ A prágai Állami Statisztikai Hivatalnak az 1930. évi népszámlálás adatain alapuló számításai szerint az autonóm Kárpátalja első bécsi döntés utáni területén 544 759 csehszlovák állampolgársággal ren-

sebbség, az összlakosság 12%-át kitevő zsidóság parlamenti mandátumhoz juttatását számításba sem vette a hatalom, a kárpátaljai németek, csehek és románok egy-egy képviselőjelöltje viszont helyet kapott az UNO 32 fős jelölőlistáján. Felajánlottak egy helyet a kárpátaljai magyarság számára is, a magyar kisebbség vezetői azonban nem vállaltak jelöltséget a kormánylistán, sőt egyenesen annak elutasítására szólították fel a magyar választókat.

A kormánylista magyar részről történő elutasítása nem vonatkoztatható el a Kárpátalja megszerzésére irányuló magyar törekvésektől, valamint a Volosin-kormány és Budapest közötti feszült viszonytól. A magyarbarát Bródy eltávolításával hatalomra jutó, s az ukrán államiság megteremtésével kísérletező kárpátukrán kormány teljességgel elfogadhatatlan volt Budapest számára. A magyar kormányzat már 1938 októberében szabadcsapatokat dobott át a Kárpátalja területére azzal a céllal, hogy diverzáns akciók végrehajtásával és fegyveres összetűzések kiprovokálásával azt a látszatot keltse, mintha a helyi ruszin és magyar lakosság lázadt volna fel a csehszlovák uralom ellen, s így próbálja meg elérni a népszavazás kiírását, illetve a tartomány diplomáciai úton történő megszerzését (Hornyák 1988).

Magyarországgal párhuzamosan a kárpátaljai helyzet destabilizálásában és a közös magyar–lengyel határ megteremtésében volt érdekelt Lengyelország is. Az egyre agresszívebb német külpolitika miatt egyrészt fontos biztonságpolitikai tényezőt jelentett számára a közös határ, másrészt pedig – tekintettel nagyszámú, több milliós galíciai ukrán lakosságára – veszélyes precedenst a kárpátaljai autonómia, ezért november folyamán Akcja Łom (Feszítővas-akció) néven szintén diverzáns akciókba kezdett Kárpátalja területén (Cichoracki – Dąbrowski 2014). Budapest 1938 novemberében, a Kárpátalja nagy részét Csehszlovákiánál hagyó első bécsi döntést követően, majd pedig az 1939. februári választások idején kész lett volna Kárpátalját akár fegyveres erővel is birtokba venni, a katonai akció azonban Németország ellenérdekeltsége miatt végül mindkét alkalommal meghiúsult.⁶

Kétségtelen tehát, hogy a Kárpátalja megszerzésére törekvő Budapestnek nem állt érdekében az autonóm kormány és a magyar kisebbség közötti megegyezés, sem pedig a Volosin-kormány helyzetének megszilárdulása. A kárpátukrán kormányzat és Magyarország közötti feszült viszony közepette, miközben a kárpátaljai magyarságot az önálló választási részvétel lehetőségétől is megfosztották, egy magyar jelöltnek a kormánylistán való indulásával nyilván nem kívánta legitimálni a kárpátukrán kormányt és a körvonalazódó kárpátukrán államiságot.

A választást megelőző választási kampány mindemellett teljes egészében a totalitárius rendszerekben bevett eljárásra emlékeztetett. Legálisan kampányolni csakis a kormánylista mellett lehetett, az esetleges ellenvélemény megfogalmazását a hatalom azonnali retorziója követte, ami több helyütt a lakosság és a karhatalmi erők, illetve a Szics Gárda közötti összetűzésekhez vezetett. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy az egyetlen engedélyezett listára, az UNO jelölőlistájára a vá-

delkező lakos élt, akik közül 413 481 volt ruszin, 65 828 zsidó, 25 894 magyar, 17 495 „csehszlovák”, 8715 pedig német nemzetiségű. A románok számát nem hozták nyilvánosságra, mivel azonban a határváltozás az ő lakóterületüket nem érintette, számuk nem sokkal térhetett el az 1930-ban kimutatott 12 641-től. (*Seznam obcí a okresů republiky Česko-Slovenské, které byly připojeny k Německu, Maďarsku a Polsku* 1938, 6.)

6 A Kárpátaljjal szembeni magyar politikára lásd Tilkovszky 1967, 145–161; Sallai 2009, 216–245.

lasztásokon részt vevő 265 002 választópolgár 92,4%-a (244 922 fő) szavazott, s az ellenszavazatok aránya mindössze 6,7% (17 752 szavazat), az érvénytelen szavazatoké pedig 0,9% (2328 szavazat) volt.⁷

A szojm alakuló ülésének összehívása

A szojm első ülését a Kárpátalja autonómiájáról rendelkező 328/1938. számú alkotmánytörvény szerint a választásokat követő egy hónapon belül a köztársasági elnöknek kellett összehívnia abba a városba, amelyet a tartomány kormánya kijelöl. Az autonóm kormány nem egészen két héttel a választásokat követően, 1939. február 25-én azzal a kéréssel fordult Emil Hácha cseh-szlovák köztársasági elnökhöz, hogy a szojm alakuló ülését március 2-ára Husztra, az új tartományi székhelyre hívja össze, a kormány székhelyéül is szolgáló állami reálgimnázium épületébe.⁸

Huszton mindeközben megkezdődtek az alakuló ülés előkészületei. A reálgimnázium ülésteremmé átalakított tornatermet ukrán nemzeti jelképekkel és zászlókkal, a falakat kárpátaljai faliszőnyegekkel díszítették. Az elnöki emelvény mögé Kárpátalja négy méter magas címerét, a címer egyik oldalára egy hatméteres cseh-szlovák állami, másik oldalára egy ugyancsak hatméteres kék-sárga tartományi zászlót helyeztek el. A képviselők számára azokat a padosokat készítették elő, amelyeket az első bécsi döntést követően az ungvári Tartományi Hivatal ülésterméből szállítottak át Husztra. Az alakuló ülésre nemcsak a reálgimnázium tornatermet, hanem magát Huszt városát is méltó díszbe kívánták öltöztetni. A város polgárait ezért felszólították házaik homlokzatának rendbehozatalára és ukrán nemzeti zászlók kifüggesztésére.

Husztra számos újságíró és hivatalos vendéget vártak, többek között Hácha köztársasági elnököt, a prágai központi és a szlovák autonóm kormány képviselőit, a prágai nemzetgyűlés és a szlovák országgyűlés küldöttségét. Összességében 250 vendég érkezésével számoltak. A tervek szerint az alakuló ülés előestéjén a nemrég alakult Ukrán Nemzeti Színház tartott volna ünnepi előadást. A szojm alakuló napjának délelőttjén a huszti görögkatolikus és az ortodox templomban ünnepi szentmisékre került volna sor, amelyeket a két felekezet püspökei celebrálnak. A délutáni órákban Huszt főterén egy katonai zenekar katonai indulókat játszott volna, a 17 órára tervezett alakuló ülést követően pedig a cseh-szlovák hadsereg, a Szics Gárda és a tűzoltóság részvételével lampionos menet vonult volna végig a város utcáin. A meghívott vendégeket az esti órákban ünnepi vacsorára várták a Szics Szállóba.⁹

⁷ Národní archiv České republiky, Praha (Cseh Köztársaság Nemzeti Levéltára, Prága), f. Volební soud 1920–1939 (Választási Bíróság 1920–1939), 25. d., inv. č. 1143, sign. V 2/39, Ověření volby-volitelnosti zvolených členů prvního sněmu Podkarpatské Rusi.

⁸ Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (Köztársasági Elnöki Iroda Levéltára, Prága; továbbiakban AKPR), f. Kancelář prezidenta republiky – Podkarpatská Rus (Köztársasági Elnöki Iroda – Kárpátalja, továbbiakban: KPR – PR), 15. d., inv. č. 929, PR 68/39. (A korábbi tartományi székhely, Ungvárt az 1938. november 2-i első bécsi döntés visszacsatolta Magyarországhoz.)

⁹ *Lidové noviny*, 1939. február 28. Sněm Karpatské Ukrajiny. Přípravy k jeho zasedání, 1.; *Lidové noviny*, 1939. március 1. Podkarpatský sněm až příští týden, 3.; *Нова Свобода*, 1939. március 2. Підготувляється засідання сойму Карпатської України, 1.

A tervezett időpont, noha azt a köztársasági elnök hivatalosan nem hirdette ki, annyira biztosnak látszott, hogy a huszti kormánylap, a *Nova Szvoboda* február 28-án címlapon közölte a szojm március 2-i összehívásának tényét.¹⁰ A Köztársasági Elnöki Iroda azonban két nappal az alakuló ülés tervezett időpontja előtt, február 28-án táviratban közölte a huszti kormánnyal, hogy az időpont nem megfelelő, mivel azon a napon a prágai kormány fog ülésezni. A központi kormány képviselője a szojm alakuló ülésén így nem vehetne részt, mindez pedig nemkívánatos bel- és külpolitikai következményekkel járhatna. Az elnöki iroda a szojm alakuló ülésének időpontjául a március 6-a és 9-e közötti napok valamelyikét javasolta a kárpátukrán kormány számára.¹¹

Volosin kormányfő választáviratában még aznap a szojm március 6-ra történő összehívását kérte Emil Háchától,¹² az alakuló ülésre azonban ebben az időpontban sem került sor. A köztársasági elnök, illetve a központi kormány halogató lépései összefüggtek a Prága kárpátaljai és szlovákiai pozícióit erősíteni igyekvő kormányzati intézkedésekkel. A kárpátukrán és a szlovák politikusok nyílt szeparatista megnyilvánulásai, a német ügynökökkel és politikusokkal fenntartott kapcsolatai a prágai vezetést mind Szlovákiában, mind pedig Kárpátalján határozott lépésekre készítették.

Kárpátalján Prága pozícióit volt hivatva erősíteni az új autonóm kormány március 6-i kinevezése. A továbbra is Volosin által vezetett kormányból eltávolították a központi kormány engedélye nélkül Berlinben tárgyaló Julian Révait, aki helyére a Prágához lojálisabbnak ítélt Sztepan Kloksurakot nevezték ki. Kibővítették a január óta kormánytag Lev Prchala tábornoknak, a Kárpátalján állomásozó cseh-szlovák haderő főparancsnokának a hatásköreit, aki megszerezte a legfontosabb minisztériumok fölötti ellenőrzést.¹³ Prága állt végül az UNO élén végrehajtott személycseré mögött is, ahol Fegyir Révait – Julian Révai testvérét – a mérsékeltbb Jurij Perezuznik váltotta fel az elnöki tisztségben.¹⁴ A szojm alakuló ülését csupán a rendte-remtő akciók levezénylése és Prága pozícióinak – legalábbis vélt – megerősödése után, két nappal az alkotmánytörvényben megállapított határidő lejárta előtt hívták össze. Emil Hácha köztársasági elnök Volosin kormányfőhöz intézett március 10-i átiratával március 21-re tűzte ki az ülés időpontját.¹⁵

A szojm alakuló ülésére azonban végül mégsem a kitűzött időpontban került sor. A március 10-ét követő napok sorsdöntő eseményei ugyanis mind a szojm ülésének időpontját, mind pedig az alakuló ülés forgatókönyvét felülírták. Kárpátalja – mint ahogy az egész cseh-szlovák államiság – jövőjéről ekkor már nem Huszton és még csak nem is Prágában, hanem Berlinben döntöttek, Cseh-Szlovákia felszámolása pedig a Volosin-féle Kárpáti Ukrajna további sorsára nézve is végzetes következményekkel járt.

A cseh-szlovákiai belpolitikai válság egybeesett a cseh-szlovák állam felszámo-

10 *Nova Szvoboda*, 1939. február 28. Пан Президент др Гаха скликав Сойм, 1.

11 AKPR, f. KPR – PR, 15. d., inv. č. 929, PR 68/39.

12 AKPR, f. KPR – PR, 15. d., inv. č. 929, PR 75/39.

13 *Lidové noviny*, 1939. március 7. Změna v podkarpatské vládě, 1.

14 *Nova Szvoboda*, 1939. március 12. Зміна в проводі УНО, 1. р.

15 AKPR, f. KPR – PR, 15. d., inv. č. 929, PR 78/39; a szojm összehívásának kérdésére lásd még Morávek 1997, 16–17.

lását ekkorra elhatározó Adolf Hitler terveivel. A német szándékról, noha annak részleteibe nem volt beavatva, Budapestnek is tudomása volt. Ezért amikor Prága a német–szlovák titkos tárgyalásokról értesülve március 10-én leváltotta az autonóm szlovák kormányt és katonai egységekkel szállta meg Szlovákiát, a magyar minisztertanács Teleki Pál kormányfő kezdeményezésére olyan döntést hozott, mely szerint a német hadsereg Cseh-Szlovákiába történő bevonulása, illetve Szlovákia függetlenségének kikiáltása esetén a magyar honvédség akár német hozzájárulás nélkül is megszállja Kárpátalját (Juhász 1969, 195).

Kárpátalja magyar birtokbavételére végül mégis német jóváhagyással, a német tervekkel összhangban kerülhetett sor. Március 12-én ugyanis Berlin tudatta Budapesttel, hogy Szlovákia függetlenségét el fogja ismerni, a Volosin-kormánynak azonban 24 óráig nem ad hasonló elismerést, tehát „Magyarországnak van 24 órája, amely idő alatt megoldhatja a rutén kérdést” (Ádám 1968, 366). A magyar katonai akció megindítását eredetileg március 18-ra tervezték, Szlovákia önállóságának küszöbön álló kihirdetésével összefüggésben azonban végül négy nappal előbbre hozták.

A szlovák országgyűlés 1939. március 14-én, pár perccel déli 12 óra után nyilvánította ki Szlovákia önállóságát. A magyar csapatok ugyanezen a napon Munkácsnál már a kora reggeli órákban átlépték az autonóm Kárpátalja határát és elfoglaltak több határ menti települést. Szlovákia függetlenségének kikiáltása és a magyar katonai akció a kárpátukrán kormányt is új helyzet elé állította, és cselekvésre készítette. Szlovákia önállósodásával ugyanis megszűnt a cseh tartományok és Kárpátalja közötti összeköttetés, így nem maradt más lehetősége, mint Kárpáti Ukrajna önállóságának kinyilvánítása abban a reményben, hogy azt a Német Birodalom is elismeri, és ezzel elejét veszi az ország rész magyar birtokbavételének.

Kárpáti Ukrajna önállóságának kihirdetésére az autonóm kormány, a szojm megválasztott képviselőinek és az UNO vezetőségének március 14-én délután 16 óra körül kezdődő együttes ülésén került sor azzal, hogy azt a kormány által másnap 15 órára összehívott szojmnak kell majd megerősítenie (Стерчо 1965, 134). A történelekről Volosin kormányfő este 19 órakor a huszti rádióban elhangzott szózatában tájékoztatta a tartomány lakosságát, a prágai külügyminisztériumot pedig táviratban értesítette kormánya döntéséről (Jedlička 1997, 422). Pontban éjfélkor távirattal fordult Csáky István magyar külügyminiszterhez, akit szintén tájékoztató Kárpáti Ukrajna függetlenségének a kihirdetéséről (Szarka – Sallai – Fedinec 2017, 595), majd 1 óra 30 perckor Hamilkar Hoffmann huszti német konzulon keresztül táviratot intézett a berlini külügyminisztériumba is, amelyben a Német Birodalom védnök-ségét kérte az önállóságát kikiáltó Kárpáti Ukrajna számára (Стерчо 1965, 213).

Miután Berlin a kérést válasz nélkül hagyta, a magyar csapatok pedig március 15-e reggelén megkezdték az általános támadást és már Szolyva irányában nyomultak előre, Volosin ismét Berlinhez fordult a kérdéssel, hogy Németország odaigérte-e Kárpáti Ukrajnát Magyarországnak, vagy sem (Стерчо 1965, 216). Válasz erre a táviratra sem érkezett, így a magukat a Német Birodalom pártfogoltjainak gondoló Volosinéknak végérvényesen fel kellett ismerniük, hogy Hitler csupán a játékszer szerepét szánta nekik a térség fölötti hegemonia megszerzéséért folytatott politikai játszmában, s könnyedén feláldozza őket éppen aktuális érdekei oltárán.

A szojm megalakulása és Kárpáti Ukrajna önállóságának kihirdetése

A kárpátukrán szojm 1939. március 15-i alakuló ülésére háborús körülmények közepette, ünnepélyes külsőségek és meghívott vendégek nélkül, az előrenyomuló magyar csapatok árnyékában került sor. Volosin kormányfő az ülésnek ebben a helyzetben is megpróbált törvényes keretet adni, s 15 órakor, megnyitásának tervezett időpontjában táviratban fordult Emil Háchához, amelyben a szojm azonnali összehívását kérte a köztársasági elnöktől.¹⁶ A táviratra azonban már nem érkezett, nem is érkezhett válasz, hiszen Prága utcáin ekkor már a német Wehrmacht katonái masíroztak.

A huszti állami reálgimnázium tornatermében összeülő szojm megnyitására némi késéssel, a tervezett 15 óra helyett 15 óra 20 perckor került sor. Az alakuló ülésen a 32 megválasztott képviselő közül csupán 22-en jelentek meg, a testület azonban így is határozatképesnek számított.¹⁷ Többen, mint például a Németországban tárgyaló Julian Révai, igazoltan hiányoztak, de olyanok is akadtak, akik az adott helyzetben már nem kívántak részt venni a testület munkájában. Közéjük tartozott a német Anton Ernst Oldofredi, az autonóm kormány államtitkár-helyettese, aki nagy valószínűséggel a Hamilkar Hoffmann huszti német konzultól kapott instrukciók alapján, német külpolitikai megfontolásból maradt távol az üléstől (Balling 1991, 677).

1. kép: A huszti állami reálgimnázium épülete, a szojm alakuló ülésének helyszíne

¹⁶ 16 AKPR, f. KPR – PR, 15. d., inv. č. 929, PR 94/39

¹⁷ A szojm ülésének jegyzőkönyvét – egymástól némileg eltérő megszövegezésben – közli Pocosxa 1949, 60–87; Гренджа-Донський 2002, 268–285.

Az ülést a parlamenti rendnek megfelelően a képviselők doyenje, a 65 éves Avgusztin Volosin kormányfő nyitotta meg. Ezt követően felolvasták a huszti országos választási bizottság jelentését a választások eredményéről és a megválasztott képviselők névsorát, majd a jelenlévő képviselők Volosin kezébe letették a képviselői esküt. Az eskü szövege, amelyben a képviselők annak eredeti tervezetével szemben már csak Kárpáti Ukrajnára esküdtek fel, a Cseh-Szlovák Köztársaságra nem, a következőképpen hangzott: „Fogadom, hogy Kárpáti Ukrajához hű leszek, s hogy legjobb tudásom és lelkiismeretem szerint fogom a törvényeket betartani és megbízásomat teljesíteni.”¹⁸ A két jelenlévő nemzetiségi képviselő – Miloš Drbal huszti cseh ügyvéd és Grigorie Moys tiszafejéregyházi román görögkatolikus esperes – az esküt csehül, illetve románul tehette le. Az eskütétel után következett a szojm elnökének, alelnökeinek, tisztségviselőinek és bizottságainak megválasztása. A szojm elnökévé Avgusztin Stefant, alelnökeivé Fegyir Révait és Sztepan Roszohát választották. A testület öt bizottságot is létrehozott, amelyek az alkotmányjogi, a kulturális, a gazdasági-pénzügyi, a szociális-egészségügyi és a mentelmi bizottság voltak.

A kormány nevében Mihajlo Brascsajko 17 óra 38 perckor terjesztette a szojm elé a Kárpáti Ukrajna önállóságát kinyilvánító törvényjavaslatot, amelyet a testület mindhárom olvasatban egyhangúlag megszavazott. A 18 óra 12 perckor elfogadott, nyolc paragrafusból álló ún. 1. számú alkotmánytörvény szövege a következő volt:¹⁹

1. § Kárpáti Ukrajna független állam.
2. § Az állam neve Kárpáti Ukrajna.
3. § Kárpáti Ukrajna köztársaság, élén a Kárpáti Ukrajna szojmja által választott köztársasági elnökkel.
4. § Kárpáti Ukrajna államnyelve az ukrán nyelv.
5. § Kárpáti Ukrajna állami zászlajának színe a kék és a sárga, miközben a kék szín a felső, a sárga az alsó.
6. § Kárpáti Ukrajna állami címere az eddigi tartományi címer: medve a bal oldali piros mezőben, négy kék és három sárga sáv a jobb oldali mezőben, valamint Nagy Szt. Vlagyimir háromágú szigonya, középső ágán keresztel. A törvénynek ezt a részét külön törvénnyel hajtják végre.
7. § Kárpáti Ukrajna állami himnusza a „Scse ne vmerla Ukrajina”.²⁰
8. § Ez a törvény elfogadásával egy időben lép hatályba.

18 Az eskü szövegének első része eredetileg így hangzott volna: „Fogadom, hogy Kárpáti Ukrajához és a Cseh-Szlovák Köztársasághoz hű leszek....” (*Нова Свобода*, 1939. március 5. Посольська обітниця до рук Батька Волошина, 2.)

19 A törvény szövegét közli többek között Росоха 1949, 80–81; Стерчо 1965, 135–136; Гренджа-Донський 2002, 279.

20 Még nem halt meg Ukrajna.

2. kép. Kárpáti Ukrajna állami címere

A jelenlévő 22 képviselő röviddel Kárpáti Ukrajna függetlenségének kinyilvánítása után, 18 óra 30 perckor Avgusztin Volosint, az autonóm kormány addigi miniszterelnökét egyhangú szavazással köztársasági elnökké választotta, aki – miután a szojm elnökének kezébe letette az államfői esküt – kinevezte a köztársaság első kormányát. A miniszterelnök és a külügyminiszter Julian Révai, a belügyminiszter Jurij Perevuznik, a gazdasági és hadügyminiszter Sztepan Klocsurak, a pénzügy- és kommunikációs miniszter Julij Brascsajko, az egészségügyi és szociális miniszter Mikola Dolinaj, a közoktatási és egyházügyi miniszter Avgusztin Stefan lett. A szojm végül elfogadta a 2. számú, ún. felhatalmazási törvényt, amely a kormány számára lehetővé tette a rendeleti úton való kormányzást, majd 18 óra 42 perckor befejezte a munkáját.

A szojm ülésezése idején Volosinék még egy utolsó, kétségbeesett kísérletet tettek a német támogatás megszerzésére. 16 óraker újabb táviratot intéztek Berlinbe, amelyben amellet, hogy értesítették Kárpáti Ukrajna függetlenségének kihirdetéséről, felkérték, lépjen közbe Budapesten a magyar támadás leállítását érdekében. A kárpátukrán politikusoknak a német támogatásba és közbenjárásba vetett reménye azonban ezúttal is hiábavalónak bizonyult. A német külügyminisztériumból 17 óraker megérkező távirat arra utasította Hoffmann huszti konzult, hogy szóban közölje a kárpátukrán kormánnyal: ne álljon ellent az előrenyomuló magyar csapatoknak, mivel a német kormány nincs abban a helyzetben, hogy a kért védelmet biztosítsa (Pocoxa 1949, 216–217; Suško 2008, 300–301).

Az ülés alatt kapta meg Volosin a magyar kormány ultimátumát is, amely fel szólította, hogy ellenállás nélkül adja át a hatalmat a bevonuló magyar hadsereg főparancsnokának. Volosin válaszában a hadműveletek leállítását kérte a magyar kormánytól, egyúttal közölte, hogy Kárpátalja államjogi hovatartozásának megbeszélése céljából küldöttséget indít Budapestre. A magyar kormánnyal tervezett tárgyalási kísérlet azonban végeredményben kudarcba fulladt, mivel a Budapestre érkező delegációval a magyar fél nem volt hajlandó érdemi tárgyalásokat folytatni (Ádám 1970, 567, 570, 605–606).

A magyar hadsereg mindeközben folytatta előrenyomulását Huszt irányában. A honvédséget a Kárpátalján állomásozó cseh-szlovák haderő és a Szics Gárda kezdetben együttesen próbálta meg feltartóztatni. Azt követően azonban, hogy március 15-én megkezdődött a cseh-szlovák csapatok evakuálása Szlovákiába, illetve a cseh országrészekbe, a magára maradt Szics Gárda nem tudott érdemi ellenállást kifejteni. A magyar hadsereg így már március 16-án, 15 óra után néhány perccel elérte Husztot és hamarosan bevonult a város központjába. Ugyanezen a napon a Vereckei-hágónál kiért a lengyel határra, március 18-ra pedig befejezte Kárpátalja birtokbavételét (B. Stenge 2014, 91–116).

Az államfővé választott Volosin – Avgusztin Stefan miniszter és több kormánytisztviselő kíséretében – március 16-án a reggeli órákban hagyta el Husztot. A román határon fekvő Nagybocksóra távozott, majd a 16-ról 17-re virradó éjszaka Máramarosszigetnél Románia területére lépett. Volosin itt a román kormány segítségét kérte, sőt felvetette a román védnökség lehetőségét is Kárpáti Ukrajna felett, amit azonban a román fél, amely tisztában volt azzal, hogy Kárpátalja magyar birtokbavétele német jóváhagyással történik, visszautasított. A román kormány ugyanakkor ezekben a napokban Kárpátalja keleti, a tartomány románlakta falvait és a körösmezői vasútvonalat magában foglaló területeinek a megszerzését fontolgatta. Miután azonban a magyar kormány a román igény teljesítésének előfeltételéül azt szabta, hogy Románia a román–magyar határ más szakaszán magyar többségű területeket adjon át Magyarországnak, végül is feladta a Kárpátaljára vonatkozó mindennemű területi igényét (Ádám 1968, 372–374; Trașcă – Grad 2014, 241–243).

A kárpátukrán szojm 1939. március 15-i alakuló ülése egyben annak utolsó ülése is volt. A Volosin-féle Kárpáti Ukrajna, az „egynapos köztársaság” története Kárpátalja magyar birtokbavételével szintén véget ért. Az országrész teljes egészében visszakерült Magyarországhoz és annak része maradt 1944 őszéig, a szovjet Vörös Hadsereg megérkezéséig. A második világháború során megkötött egyezmények értelmében ismét a csehszlovák állam részévé kellett volna válnia, erre azonban már nem került sor. 1944 novemberében szovjet bábáskodás mellett kimondták Kárpátontúli Ukrajna „újraegyesülését” Szovjet-Ukrajnával, amit jogilag – lényegében már csupán a befejezett tényeket rögzítő – 1945. június 29-i csehszlovák–szovjet egyezmény szentesített (Rychlík – Rychlíková 2016, 198–214).

Források és irodalom

Levéltári források

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (Köztársasági Elnöki Iroda Levéltára, Prága) fond Kancelář prezidenta republiky – Podkarpatská Rus

Národní archiv České republiky, Praha (Cseh Köztársaság Nemzeti Levéltára, Prága) fond Volební soud 1920 – 1939

Jogforrások

Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1938

Korabeli sajtó

Lidové noviny (Brünn)

Нова Свобода (Huszti)

Szakirodalom

Ádám Magda (1968): *Magyarország és a kisantant a harmincas években*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Ádám Magda összeáll. (1970): *Magyarország külpolitikája 1938–1939*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

B. Stenge Csaba (2014): Magyar hadműveletek Kárpátalján 1939-ben. In *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Szerk. Fedinec Csilla. Pozsony: Kalligram Kiadó, 91–116.

Balling, Mads Ole (1991): *Von Reval bis Bukarest. Statistisch-Biographisches Handbuch der Parlamentarier der deutschen Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1945. Band II*. København: Dokumentation Verlag.

Cichoracki, Piotr – Dąbrowski, Dariusz (2014): Az 1939-es kárpátaljai események lengyel nézőpontból. In *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Szerk. Fedinec Csilla. Pozsony: Kalligram Kiadó, 195–209.

Fedinec Csilla szerk. (2004): *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés*. Budapest: Teleki László Alapítvány.

Fedinec Csilla szerk. (2014): *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Pozsony: Kalligram Kiadó.

Гренджа-Донський, Василь (2002): *Щастя і горе Карпатської України. Мої спогади*. Ужгород: Закарпаття.

Hornýák Csaba (1988): A kárpátaljai akció (1938). *Aetas* 8., 1. sz., 5–27.

Jedlička, Jan (1997): Podkarpatská Rus/Karpatská Ukrajna v březnu 1939. In *České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století. Sborník prací k 65. narozeninám dr. Roberta Kvačka*. Uspoř.: Dejmek, Jindřich – Hanzal, Josef. Praha: Historický ústav AV ČR, 409–424.

Juhász Gyula (1969): *Magyarország külpolitikája 1919–1945*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

- Morávek, Jan (1997): Sněm Podkarpatské Rusi a jeho konstituování v roce 1939. In *Podkarpatská Rus a Československo. Sborník ze studentské vědecké konference konané dne 15. – 16. 10. 1997 v Hradci Králové*. Red. Morávek, Jan – Landr, Petr. Hradec Králové: [k. n.], 11–19.
- Pahirja, Olekszandr (2014): Út a paramilitaris szervezettől a fegyveres honvédelemig: a Kárpáti Szics. In *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Szerk. Fedinec Csilla. Pozsony: Kalligram Kiadó, 2014, 117–154.
- Росоха, Степан (1949): *Соїм Карпатської України*. Вінніпег: Культура й освіта.
- Rychlík, Jan – Rychlíková, Magdaléna (2016): *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*. Praha: Vyšehrad.
- Sallai Gergely (2009): „A határ megindul...” A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938–1939. évi államhatár-változások tükrében. Pozsony: Kalligram.
- Schvarc, Michal – Holák, Martin – Schriffel, David eds. (2008): „Tretia ríša” a vznik Slovenského štátu. Dokumenty I. Das „Dritte Reich” und die Entstehung des Slowakischen Staates. Dokumente I. Bratislava: Ústav pamäti národa – SNM-Múzeum kultúry karpatských Nemcov.
- Seznam obcí a okresů republiky Česko-Slovenské, které byly připojeny k Německu, Maďarsku a Polsku* (1938). Praha: Státní úřad statistický.
- Suško, Ladislav (1973): Nemecká politika voči Slovensku a Zakarpatskej Ukrajině v období od septembrovej krízy 1938 do rozbitia Československa v marci 1939. In *Československý časopis historický* 21. évf., 2. sz., 161–197.
- Suško, Ladislav (1997): Podkarpatská Rus ako autonómna krajina pomnichovskej – druhej ČSR. In *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno: Masarykova univerzita, 145–163.
- Suško, Ladislav Hrsg. (2008): *Von München bis Salzburg 1938–1940. Dokumente und Essay*. Buch 1. Bratislava: Lúč.
- Szarka László – Sallai Gergely – Fedinec Csilla összeáll. (2017): *Az első bécsi döntés okmánytára. Diplomáciai iratok*. 1938. augusztus – 1939. június. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- Стерчо, Петро (1965): *Карпато-Українська держава. До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919–1939 роках*. Торонто: Наукове Товариство ім. Т. Шевченка.
- Tilkovszky Loránt (1967): *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon 1938–1941*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Truşcă, Ottmar – Grad, Cornel (2014): Kárpátalja kérdése a román dokumentumok tükrében, 1938–1939. In *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Szerk. Fedinec Csilla. Pozsony: Kalligram Kiadó, 210–244.
- Winch, Michael (1939): *Republic for a Day. An Eye-Witness Account of the Carpatho-Ukraine Incident*. London: Robert Hale Limited.

Issues connected to the education of the Hungarian minority in Slovakia

In the context of solving the Hungarian minority status in the Czechoslovak Republic during the years 1945–1947

Soňa Gabzdilová

Abstract

The paper is analyzing possibilities of education of children and youth of the Hungarian ethnicity in Slovakia after the end of the II World War. It is pointing to the fact that the approach of the Commission of Schools Sciences and Art was based on a general approach to solve the Hungarian issue in Czechoslovakia at the time when the Hungarian minority was deprived of basic minority rights and its members were stripped of Czechoslovak state citizenship. Among political subjects, which during these years participated on the Czechoslovak political scene, there was an agreement in attitude toward the Hungarian minority. Even though representatives of the Democratic Party and the Communist Party of Slovakia initially demanded that an edict of the Slovak National Council, dated from September 1944, in regard to education in the Hungarian language at elementary schools, should be implemented, gradually they abstained from this demand.

Keywords: Czechoslovak Republic; ethnic policy; Hungarian minority; education; mother tongue

Subject-Affiliation in New CEEOL: History – Recent History – Post-War period

Since the year 1918, for more than a hundred years, members of the Hungarian nationality on the territory of Southern Slovakia were living as a minority. During this period they were living in several different state formations with different political systems. For two decades they lived in a newly established Czechoslovak Republic (ČSR). After the Vienna Accord, a decisive majority of the Hungarian population was living in Hungary, and a lesser number of Hungarians became citizens of the Slovak Republic for six war years. After the year 1945, in the renewed Czechoslovak Republic, a Hungarian population was living there for three dramatic years in stressful political and social conditions. Since February 1948, they were living in the Czechoslovak “socialist” state; a short period of time after the year 1989 in the Czech and Slovak Federative Republic; and since January 1, 1993 in the Slovak Republic.

Hungarians as an ethnic minority were able to survive in a linguistically different environment, preserve and develop Hungarian literature, fine art, and also

be active in various associations and in political parties. Despite of these political changes and changing state formations, their ethnic identity remained almost intact. Since the year 1919, Hungarians were always the most numerous minority in Slovakia. Besides size, a significant factor was, and still is, a high density of the settlement – in some southern counties, cities, and villages Slovaks are less in number than members of the Hungarian minority. Hungarians are maintaining close mutual relations and intensive contacts with the neighboring Hungarian Republic, especially in the sphere of cultural and spiritual relations. The character of settlement of the Hungarian population was significantly affected also by a high degree of endogamy. The mother tongue, which is a dominant medium of communication within the minority, played an extraordinarily significant role, but frequently used also in communication with the Slovak population. A profound difference between the Slovak and the Hungarian language is one of the main reasons of the differentiation between the Hungarian and the Slovak community.¹ Language became the fundamental ethno-integrating factor, on which the Hungarian minority was building its identity.

A condition of survival of the Hungarian minority in a majority society is primarily based on a possibility of the use of the mother tongue on all levels of the education process. In the case when the educational institutions communicating in a language of a minority are absent, a minority, in dependence of other factors, is existing in an environment of intensive assimilationist pressures.

On the territory of the Slovak Republic (1939–1945) there were almost 58 000 persons living of Hungarian nationality.² The Hungarian minority members could get in elementary schools (eight state schools, 28 other type of schools), burgher schools (one state school, two other schools), high schools including vocational schools. A middle level of education was realized at the State Hungarian Secondary School in Bratislava. Because coeducation was not allowed in the school year 1940/1941, a Hungarian section for girls was established at the State Slovak Secondary School in Bratislava. On the level of vocational schools, education in the Hungarian language was realized at one business academy, at one business school, at four vocational apprentice schools and at one vocational school for female professions.³ At all Slovakian educational institutions, including the Hungarian ones, it was obligatory to adjust the content of the curriculum to principles of ideology of the Hlinka's Slovak People Party (HSPP). On schools of all levels Christian and national ideology was applied. The Hungarian schools were influenced also by principle of reciprocity – they were allowed the same status as was provided for the Slovak minority living in Hungary.

There were increasingly active anti-fascist forces at home against the existing political system of the Slovak Republic. At the end of the year 1943, the primary goal of the Slovak anti-fascists was the need to create a unified anti-fascist platform

1 The Slovak language is a member of Indo-European family of languages, whereas the Hungarian language belongs to the Finno-Ugric language group.

2 Territory and inhabitants of the Slovak Republic. Bratislava: publisher not stated, 1939, page (p.) 11. Here the exact number is 57 897 Hungarians.

3 *Nové slovenské školstvo II*. Bratislava: Ministerstvo školstva a národnej osvety, 1940, pp. 81, 83. *Päť rokov slovenského školstva*. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1944, p. 229.

to determine competences of leadership of resistance, define a future character of the renewed Czechoslovak Republic and, last but not least, to define the status of Czechs and Slovaks in a new state. A milestone in the formation of a resistance leadership was accomplished at the end of the year 1943, when representatives of two main political organizations, a communist and civic movement, united and signed a political document known as *The Christmas Agreement* (the Agreement). A result of the Agreement was the decision of Slovak anti-fascist groups and movements to create a unified political leadership of resistance – The Slovak National Council (SNC). The Agreement defined the program goals of the SNC in seven points. It did not specify which approach the SNC will assume to issue the status of ethnic minorities in general and the Hungarian minority in particular. On a general level, the status of the ethnic minorities was mentioned in the fourth clause of the second part of the Agreement, according to which "*An internal arrangement of the future C-SR should be democratic but all, fascist, racist, totalitarian tendencies and such orientations, which will be in conflict with these tendencies, must be up-roted. In this spirit shall be an internal political regime firmly led, but at the same time must be democratic. It is necessary to shy away from mistakes of the past.*" (Klímeš–Lesjuk–Malá–Prečan 1965, 74)

The SNC was informed about specific plans of the Czechoslovak exile – the Government and the president, Edvard Beneš, in London and the leadership of the Communist Party of Czechoslovakia (CPC) in Moscow, regarding the deportation of Hungarian and German populations out of Czechoslovakia, and also about the renewal of the Republic as a state of Czechs and Slovaks. The Czechoslovak government, in a report dispatched to the SNC on September 1944, was informed that among the prepared decrees of the president of the Republic, there is also a decree regarding the Czechoslovak state citizenship, on the basis of which members of Hungarian and German minority will lose their Czechoslovak citizenship.

Immediately after the enactment of the Slovak National Uprising (SNU), the Slovak National Council was established and it initiated a legislative activity. It began on September 1, 1944, when, according to regulation No. 1/1944 Zb. nar. SNR, the SNC was the only legislative, governing and executive authority on the Slovak territory.⁴ Despite the fact that the ethnic issues in the region of Central Europe were ones of significant importance and that the Slovak territory, from the aspect of ethnic composition of population, was significantly complex, a political representation of Slovak resistance, at the time of approaching the end of World War II, did not elaborate a compact concept which would solve the minority issue.

The Slovak National Council began to determine the general attitudes towards the Hungarian and German minorities during the Slovak National Uprising, i.e. in times when elaborating and implementing a compact and adequate solution to the ethnic issue was impossible. This means that the SNC, the leadership of the Communist Party of Slovakia (CPS), and the civic movement (later the Democratic Party – DP) purposely ignored the existence of minorities. Their approach regarding the settling of the statuses of the Hungarian and German minority at that time depended on the development of the situation on the territory occupied by the SNU.

⁴ *Sbierka nariadení SNR 1944 – 1945. Year 1944. Part 1, published on September 5, 1944, p. 1.*

On the basis of regulation No. 4/1944 Zb. nar. SNR, from September 1, 1944, the Slovak National Council dissolved the Hungarian National Party (Magyar Nemzeti Párt) and its organizations, effective immediately.⁵ On September 6, 1944 the SNC issued regulation No. 6/1944 Zb. nar. SNR, according to which only the elementary schools established until October 6, 1938 were to remain in operation. Other educational institutions of all levels and categories were abolished. Paragraph 2 of the cited regulation prohibited worship in Hungarian language in churches which were established after October 6, 1938.⁶ The occupation of Slovakia by the German Army, however, including the territory controlled by the Slovak National Uprising, made it impossible to implement the above-mentioned measures of the SNC. These measures could be enacted only after January 1946, in connection with approach of the Red Army.

Since the beginning of the year 1945 Slovak national institutions, the Slovak National Council and later the Board of Commissioners, were gradually taking over the control over the liberated territory. On February 4, 1945, the press published the Manifest of the Slovak National Council (the Manifest), a program document of the SNC, which – besides other issues – defined and divided the approach to the individual categories of the Hungarian population.⁷ Those Hungarians who – on the basis of the decision of the Hungarian government – came to the annexed territory after the year 1938, were obliged to leave Slovakia and to return to their original localities. The status of the majority of the members of the Hungarian minority depended on their attitude toward the renewed Czechoslovak Republic. The Manifest stated that integration into the Slovak society will be allowed to those Hungarians who had Slovak origins but in the past were hungarized.

Initial regulations issued by the Slovak National Council (the Chairmanship) on the liberated territory did not affect the whole Hungarian minority. Even though an anti-Hungarian attitude in Slovakia was evident (it was not, however, by far reaching the intensity of anti-German sentiments in the Czechland), it is not possible to say that a new Slovak political representation, during the time before the adoption of the Košice Government Program (KGP, Košický vládný program), perceived restrictive measures against the members of the Hungarian minority on principle of a collective guilt as its program and conscious endeavor.

On the part of the Slovak representation, the above-mentioned approach was also reflected in the implementation of a school policy. Until May 1945, Slovak authorities pursued a policy allowing the education to Hungarian children in Southern Slovakia on elementary level in the Hungarian language. The deputy of the Commissioner for Schools and National Enlightenment of the SNC, Ondrej Pavlík, declared in a discussion with a representative of the communist daily newspaper Pravda, that in the past, a school was an important tool of ethnic suppression. However, he stated, the Commission of the SNC for the Schools and Enlightenment is convinced that children of the Hungarian nationality in Southern Slovakia should acquire at least elementary education in their mother tongue. But he accen-

⁵ *Sbierka nariadení SNR*...p. 2.

⁶ *Sbierka nariadení SNR*...Part 2, published on September 7, 1944, p. 3.

⁷ *Národná obroda*, February 4, 1945, p. 1.

tuated that “*in Hungarian schools, we will not tolerate strange and hostile spirit [...] we will stop maintaining old Hungarianism and revisionism.*”⁸

In line with the regulation of the SNC No. 6 from September 6, 1944, education in the Hungarian schools was actually ongoing. In accordance with the regulation of the SNC No. 6/1944, a specific Delegation of the SNC for the Liberated Territory was set up. According to the instructions issued for the management of the city of Lučenec, on February 25, 1945, Hungarian language elementary schools for children of Hungarian nationality were open, however, “*teachers who came from Hungary are not allowed to teach in these schools.*” (Klímeš–Lesjuk–Malá–Prečan 1965, 491–492) According to the instructions issued by the Delegation, teachers of Hungarian nationality who had no negative attitude towards the Slovak Nation and to the CSR (simply who were not enemies), and who were democrats, could continue teaching.

On March 7, 1945, the Commission of the SNC for the Schools and Enlightenment issued a circular containing instructions dealing with the organization of education at elementary schools on the returned territories, and regulated a process of admission of pupils.⁹ On the territory of Southern Slovakia there were 15 school inspectorates (Bratislava III., Galanta, Komárno, Košice I., Košice II., Levice, Lučenec, Čop, Nové Zámky I., Nové Zámky II., Rimavská Sobota I., Rimavská sobota II., Rožňava, Sobrance, Šahy) established at the time in line with an edict of the Commission of the SNC for the Schools and Enlightenment (dated March 5, 1945). The aim was to secure the organization of the education in these localities immediately after the end of the military operations. The first step of the plan was to have new registrations for pupils, first in the Slovak, later in the Hungarian schools. A registration had to be based on the principle of “*a Slovak child to a Slovak school, a Hungarian child to a Hungarian school.*”¹⁰ According to the cited circular, the criterion in defining pupils' nationality was not only the language; it was necessary “*to take into consideration the language and the national sentiment of parents, meaning to consider their wish as to what type of school they want their child to register.*”¹¹ In villages, where until that time a school with Slovak teaching language had not been established, the registration was to be performed by a teacher authorized by a respective inspectorate. The cited circular also called attention to the fact that according to regulation No. 6/1944, it was not possible to open schools with Hungarian teaching language on the middle level but only on elementary level, and only in localities where this type of school existed before October 6, 1938.

The essential change of all schools in Southern Slovakia in comparison to a previous period, regardless of the teaching language, was that in Slovakia the regulation of SNC No. 5/1944 was adopted, which decreed that schools in Slovakia of all categories and degrees, from shelter for children to universities, were nationalized and pedagogues and employees of the school facilities became state

8 *Pravda*, February 20, 1945, p.2.

9 *Úradný vestník*. Košice, April 14, 1945, n. 3, p. 53. A circular of the Commission of SNC for the Schools and Enlightenment, number (n.) 2, March 7, 1945.

10 *Úradný vestník*...p. 54.

11 *Úradný vestník*...p. 55.

employees.¹²

Teachers who were active on the territory of Southern Slovakia which was annexed to Hungary were obliged to submit a request of acceptance to a state school service. Their “political and national past” should be verified by authorized school inspectorate by a nation committee, or by an administrative commission in a locality where the applicant was active. A decision regarding the acceptance or denial of the applicants was in competence of the Commission of the SNC for the Schools and Enlightenment, however, due to lack of teachers, also based on positive recommendations and reviews, a teacher could be appointed to a teaching post also by a school inspectorate. But a school inspectorate was obliged to make sure that *“teachers from a returned territory should be without exception relocated to different locality, generally to a Slovak part of a district.”*¹³ The Commission of the SNC for the Schools and Enlightenment advised to manage the process of the nominations of the heads of schools with Hungarian teaching language. Only a “loyal and democratic” teacher of Hungarian nationality could be nominated, or a Slovak teacher who sufficiently spoke Hungarian. A further circular, issued by the Commission of the SNC for the Schools and Enlightenment on March 10, 1945, elaborated instructions in relation to the establishment of teaching in Hungarian language in Southern Slovakia in the same manner as previous measures specified.

Similarly, in the process of the establishment of the organizational structure of teaching, the Commission of the SNC for the Schools and Enlightenment endeavored to implement changes in the content of education on all levels of schools. Corrections of teaching plans on elementary schools were included in circular No. 14, dated March 19, 1945. The general ideological directions stated that behind *“the victorious Red Army and the Czechoslovak Army Corp, which are destroying strongholds of Nazism and Fascism, an army of teachers with the task of destroying centers of Nazi moral infection must walk.”*¹⁴ The elementary schools were obliged to raise pupils in “the spirit of people’s democracy”, and with a positive attitude to the Soviet Union. The circular warned that the set instructions are obligatory also for schools with Hungarian teaching language.

An aim of president Edvard Beneš and the Czechoslovak exile government in London, close to the end of World War II and immediately after its end, was to achieve an agreement with a plan of the renewal of the Czechoslovak Republic as a state of Czechs and Slovaks (and Carpathian Ukrainians) on international level, namely with the states of anti-Hitler coalition. The strategy of the Czechoslovak exile in London, and gradually also of the communist leadership in Moscow, was based on the goal to get rid of the whole Hungarian (German) minority via resettlement. The main argument of justification was that the majority of Hungarians committed a serious crime against the Czechoslovak Republic during the period of its endangerment.

Some decisions, which in a significant measure impacted the Hungarian case,

12 *Sbierka nariadení SNR...* Year 1944. Part 2, published on September 7, 1944, p. 3.

13 *Úradný vestník...*, p. 55.

14 *Úradný vestník...*, p. 68. A circular issued by the Commission of SNC for the Schools and Enlightenment, n. 14 dated March 19, 1945.

were made in Moscow and London (later, after the liberation, in Prague), and were adopted without consultations with the Slovak political leadership. The Slovak anti-fascist representation had no direct influence on the formation of the political concept of the renewal of the Czechoslovak Republic. When during March 22–29, 1945, at the Czechoslovak Embassy in Moscow, representatives of the CPC, the Social Democratic Party, the National Socialist Party and the People's Party¹⁵ negotiated about a program of the first postwar government, which was to be established on the liberated territory, and about its composition, the representatives of the SNC were invited to the negotiations dealing with the chapter VI of the program. At that time, the attention of the SNC was focused on the recognition of the Slovaks as an independent nation and also on their equal status with the Czech nation. The concept for solving the Hungarian (and the German) status(es), presented by leading Czech political representatives, was accepted. Even though the views of individual political parties were (especially at an initial phase) different, despite their conflicts and political infighting they found a unifying platform of mutual compromises.

After the experiences with the minorities, which according to the opinions of the leading representatives of Czech political parties had a significant role in the destruction of the Czechoslovak state, a concept of the renewal of the CSR as a state of Czechs and Slovaks without non-Slavic minorities was accepted during the negotiations. Hence, an endeavor to transfer inhabitants of the Hungarian and German nationality became the primary political aim of the new Czechoslovak policy regarding these two numerous minorities. The program document of the new government, named as the Košice Government Program, was based on the acceptance of the principle of a collective guilt of Hungarians as well as Germans.

After the transfer of the Czechoslovak government from Moscow to Košice on April 1945, a broad propaganda campaign for sake of the government program was initiated. Leading politicians argued that the cohabitation with the Hungarians is impossible, and that it is necessary to transfer them out of the CSR. This change regarding the Hungarians, after a short endeavor to implement principles of the Manifest from February 4, 1945, was expressed by a prominent member of the CPS, Viliam Široký, who stated that the CPC had no interest in recruiting members of the Hungarian minority; instead, it wanted to get rid of them. (Kaplan 1990, 93) The Slovak political life at the time was engulfed in a nationalistic, mainly in an anti-Hungarian wave.

The new Czechoslovak government program was ceremoniously declared at Košice on April 5, 1945. Concerning minorities, it was based on the principle of the collective guilt of non-Slavic minorities – Germans and Hungarians – and it contained a postulate of their resettlement from the Czechoslovak territory. The intention to “cleanse” Slovakia out of Germans and Hungarians played a significant role in the social development of the republic after the end of World War II. This intention was unambiguously declared by the highest representatives of the republic. On the eve of the celebratory declaration of the Košice Government Program, after

15 The Czechoslovak Social Democracy; The Czechoslovak National Socialist Party; The Czechoslovak People's Party.

his arrival to the city of Košice, the president of the CSR pronounced that Czechoslovakia "will be a nation state, only a state of Czechs and Slovaks. To make this a reality, it will be one of the first and most acute tasks, which would be necessary to realize immediately after the liberation, and I would say even parallel with the continuing liberation of our territory. It will be an integral part of our international policy."¹⁶

At the beginning of May 1945, in Bratislava he also stated that Czechs and Slovaks "in the present conditions, can't live together in one state with Germans and Hungarians, and so they will not. There will be no minority rights in the spirit of an old system established after the World War I. After punishment of all a majority of Germans and Hungarians must leave."¹⁷

Similar opinions were expressed in speeches of some Slovak politicians. The chairman of the SNC, Jozef Lettrich, declared at the outset of summer: "In this nation we will not tolerate a minority which was undermining the root of the state and its democratic regime. Therefore, the Hungarians and Germans must leave [...] They will go to a place where their hearts are driving them."¹⁸ One of the prominent members of the Communist Party of Slovakia, Gustáv Husák, published an article in June in the periodical *Nové slovo*, in which he declared that members of the German and Hungarian minority were never a consolidating element, but on the contrary, they were a latent danger for the Republic. In the closing statement he declared: "Wilson saw a guarantee of peace in the protection of minorities. Today we see a guarantee of peace in the disposal of minorities."¹⁹ In the city of Poprad, in the same month, Husák accentuated that, with the exception of anti-fascists, it is necessary to evict all Hungarians and Germans. He added that it is necessary to place them in concentration camps until their eviction can be realized.²⁰

In terms of the members of the Hungarian minority, the positions of all political parties active on the political scene of the Czechoslovak Republic during the years 1945–1948 were identical. They were based on the idea of a nation state of Czechs and Slovaks and on the thesis of a collective guilt of Hungarians (Germans).

Important principles of solving ethnic issues were formulated in the Program of the *First Government of the renewed Republic of Czechs and Slovaks* which did have an affect on the Hungarian and German minority in a civic, political, economic and social spheres. The issue of education of the Hungarian and the German minority was covered in Chapter XV, according to which on the territory of the whole Republic, in the Czech lands and in Slovakia too, all German schools would be closed.

In regard to the Hungarian schools, it is suitable to state a difference between the suggested text of the Government program and its actual final wording. Whereas the proposal did not mention closing of the Hungarian schools²¹ (Klímeš–Lesjuk–Malá–Prečan 1965, 389–390), Chapter XV of the Government Program de-

16 *Demokrat*, April 4, 1945, p. 1.

17 *Čas*, May 12, 1945, pp. 1 – 2.

18 *Čas*, June 19, 1945, p. 1.

19 *Nové slovo*, June 29, 1945, p. 4.

20 *Východoslovenská pravda*, June 16, 1945, p.1.

21 Návrh programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků.

clared that in Slovak cities the Hungarian schools will be closed; nevertheless, the position of the Hungarian educational institutions outside the cities was bypassed. (Faltys 1978, 491–493) This can be explained by the fact that the Regulation of the SNC (from September 6, 1944) and its repeal was not enacted in Slovakia. It is also necessary to point out that a majority of the elementary schools was located in towns, whereas the majority of Hungarians lived in villages.

The Košice Government Program (KGP) was a political document, and the regulations issued at that time by the SNC had a legal power of laws. It is also necessary to point to the discrepancy between the KGP and the aforementioned Regulation of the SNC from September 1944. The KGP mentioned the closing of Hungarian schools only in cities, and it did not restrict education in a countryside. The Regulation of the SNC No. 6/1944 allowed education of children of Hungarian nationality in their mother tongue at elementary schools, but without specifying a locality, which meant that education could have been realized in cities as well as in the countryside.

On international level (at the Potsdam Conference) the Czechoslovak government did not gain any agreement to transfer the Hungarian minority from the Czechoslovak Republic. According to the decision of the Potsdam Conference, however, CSR was allowed to transfer the German population out of the CSR. The very same day when the Potsdam Conference ended, President Edvard Beneš signed the Constitutional Decree No. 33/1945 Sb. z. a n. which solved the legal status of Hungarians and Germans in Czechoslovakia. According to the Clause 2 § 1 of the Decree No. 33/1945, members of the Hungarian and the German community lost Czechoslovak citizenship with an exception of anti-fascists.

During the years of 1945–1948, the situation of Hungarians attracted a considerable attention of the Czechoslovak and Slovak political scene as well as state institutions and agencies. The Hungarians with their numerical size, concentration of settlement, historical development and their resistance to expulsion, were in Slovakia a far more “problematic” group than the German minority.

The decision of the Potsdam Conference pressed the Czechoslovak government to look for alternative ways how to reduce the number of Hungarians in Southern Slovakia. One possibility was to conclude an agreement with Hungary about the exchange of population – i.e. members of the Hungarian minority would be transferred from Slovakia to Hungary, in return for persons of Slovak origin from Hungary to Slovakia. A complex of bilateral negotiations were carried on in regard to this issue, which on February 27, 1946 resulted in signing of an agreement. During the exchange of persons, almost 90 000 ethnic Hungarians were resettled to Hungary, and almost 72 000 members of Slovak minority left for Slovakia. (Šutaj 1991, 11)

Besides the exchange of population, further concepts of solving the status of the Hungarian population internally were elaborated with intention to fulfill the final goal to transform the Republic to a state of Czechs and Slovaks without non-Slavic minorities. Besides some general measures, such as so called reslovakization, transfer of Hungarians to Czechland in a frame of recruiting of a labor force, and resettlement in Slovakia, a whole complex of discriminatory measures were applied,

based on decrees issued by the President as well as the decrees of the SNC, such as confiscation of property and instalment of national boards and discriminatory decisions of people's courts.

One of the results of the measures implemented against the Hungarian population was the absence of education in Hungarian language, termination of Hungarian associations and cultural institutions. Further, the use of Hungarian language in public conduct was prohibited, and names of towns and villages were changed from Hungarian to Slovak language.

The Hungarian minority was in the fore-front of activities of the state and the Party agencies. V. Široký during a session of the Plenum of the Central Committee of CPS on March 11, 1946 stated that *“as the most significant event of the national and state issue is necessary to consider a concrete results of our endeavor to solve Hungarian situation [...] Therefore, the definitive solution of the Hungarian issue has a great significance for the national, cultural and economic development of the Slovak Nation, not only in a national life of our generation, but creates an outcome to the definitive liquidation of the Hungarian Saint-Stephen concept and ideology, for which was presence of the Hungarian minority always a material base [...] The transfer of the Hungarian minority will enable us to devote all energy, which we in the past spent on defense of our national interests against Hungarian revisionism and irredentism, to concentrate on construction of our country and its successful speedy development”*.²²

After the adoption of the Košice Government Program, on 25 May 1945, the SNC issued Regulation No. 44, and its novelization, Regulation 99 dated August 23, 1945, according to which the state public employees, including teachers, of the Hungarian (German) nationality were dismissed from their jobs without any compensation beginning on July 31, 1945.²³ To determine an ethnic adherence, the language used in the family was decisive, as well as the report of nationality at the time of the last census, and also a membership in the Hungarian (German) political party after 6 October, 1938. A Clause 4 of the Regulation tolerated some exceptions, however only in case of those persons who consistently professed their democratic and anti-fascist attitude, or participated in the fight against fascism (so called selected persons). The Commission of the SNC for the Schools and Enlightenment established a Control Commission which was authorized, in line with above mentioned regulations of SNC, to screen teachers of Hungarian (German) nationality.²⁴ In regard to the remaining teachers, their position was authorized by the chairman of the Commission of the Schools and Enlightenment after screening.

Education in the school year 1944/1945 at the Hungarian elementary schools was to a large extent accomplished. However, during the next school year 1945/1946, education in Hungarian language was realized only sporadically, even though the Regulation of SNC from year 1944, in regard to operation of schools with the Hungarian teaching language, nor the Košice Government Program, as

²² *Slovenský národný archív* - Slovak National Archive (SNA) Bratislava, fund (f.) Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS) – plénum, box (b.) 1819, March 11, 1946.

²³ *Sbierka nariadení SNR*...Year 1945. Part 17, published on September 7, 1945, pp. 144- 150, Regulation n. 99. Part 9, published on June 2, 1945, pp. 55 – 59, Regulation n. 44.

²⁴ SNA, f. Povereníctvo školstva (PŠ), b. 4, obežníky.

was already mentioned, did not prohibit this.

On July 1945, the Presidium of the Commission of the Schools and Enlightenment issued a circular in which it delineated the definition of the state schools. The teaching language should be defined in the name of the school only in case when in the given locality there were two or more schools with various teaching languages. In such a case *“names of schools should be as follow: The State Elementary Slovak School, the State Elementary Hungarian School”*.²⁵ In case if in a locality there was only one school with one teaching language, it was sufficient to mention the fact that it was a state school.

At the end of September 1945, the Commission of the Schools and Enlightenment issued a regulation in regard to the procedure of acceptance of pupils from returned territories to educational institutions. Pupils of Slovak schools or of Slovak branches at Hungarian schools were accepted to the same school year, in which they ended school attendance, provided that their language skills were *“sufficient to enable them to cope successfully with demands of education. This should be verified via informative test”*.²⁶ At the same time authorities should secure to Slovak pupils from the returned regions *“an easier transfer to schools with the Slovak teaching language and provide them with a special care, so they could rapidly become familiar with the Slovak language and they would feel that we are cordially welcoming them”*.²⁷

Pupils from Hungarian schools were accepted to the next year according to their last certificates, similarly as pupils from Slovak schools. A significant condition for acceptance to a school with Slovak teaching language was the fulfillment of the following steps. In case of transfer to a Slovak school from a Hungarian schools, a confirmation of a local national committee was needed, or the regulatory commission could acknowledge the Slovak nationality of the pupil. In case of acceptance of a pupil of non-Slavic nationality, a confirmation of the local committee in regard to a political loyalty of the pupil’s parents was demanded. Besides, pupils of non-Slavic nationality were subjects of regulations applied on foreigners, which was a result of the abolition of the state citizenship of Hungarians and Germans issued by the President of the Republic. However, Commission of the Schools and Enlightenment could *“in case of suggestion of the director of a school, ignore these regulations if there was a hope that the supplicant would obtain citizenship”*.²⁸

However, members of the Hungarian minority perceived education of their children in their mother tongue as their inherent right. When, in year 1918, after the demise of the Austro-Hungarian Empire, they were excluded from a territory of the Hungarian state into a newly established Czechoslovak Republic, Hungarian youth could receive education in Hungarian language. As inhabitants of the city of Galanta declared, Hungarians in villages where they had a majority enjoyed *“cultural and democratic rights to education in Hungarian language regardless of any connection of politics”*.²⁹

25 SNA, f. PŠ, b. 4, n. 11.

26 SNA, f. PŠ, b. 4.

27 SNA, f. PŠ, b. 4.

28 SNA, f. PŠ, b. 4.

29 Štátny okresný archív (ŠOKA) Galanta (v súčasnosti Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šafa), f.

An exception was a religious education, provided by the Reformed Christian Church (Calvinists), which was realized in Hungarian language. Whereas at 96 schools religious education was provided in Slovak language, at 224 schools it was in Hungarian language. This difference was explained by the religious authorities as a result of absence of linguistic conditions for religious education in Slovak language. A predominance of religious education in Hungarian language also existed in the so called Sunday schools, organized by the Reformed Christian Church; in Slovak language at 18 churches, and in Hungarian language at 118 churches. (Šutaj 1997, 21)

The approach of the Czechoslovak government authorities to the education of children of Hungarian minority was based on the supposition that the decisive part of the Hungarian population would be in a short period of time transferred from the Slovak territory either via the population exchange, or transfer to Hungary. Czechoslovak authorities also calculated that such a non-compromising and determined approach as is a denial of education in the mother tongue, would serve as a proof that the Czechoslovak government decided to achieve the definitive solution of the Hungarian issue, and also would serve as a certain form of pressure on the Hungarian diplomacy. Suggestions, made by the Commission of the Schools and Enlightenment and personally by Ladislav Novomeský to allow Hungarian pupils education in their mother tongue, during the negotiations were not accepted. (This is also stated by Kálmán Janics; see Janics 1994, 131) The Czechoslovak government supposed that education in Hungarian language (for this part of the Hungarian population, which could remain in Slovakia – antifascists) would be provided only after the issue of the Hungarian minority was “solved” according to CSR satisfaction.

In this line of arguing proceeded a session of leadership of the Central Committee of the Communist Party of Slovakia enacted on June 16, 1945. The Commissioner of the Commission of Schools and Enlightenment L. Novomeský demanded that the Central Committee of the CPS declare its clear position on the education in Hungarian language. V. Široký in response stated that a realization of education in Hungarian language would be a beginning of the minority policy, which the Communist Party of Slovakia did not want to permit. L. Novomeský's suggestion “*that Hungarian children during the period of school years should be allowed to attend schools with Hungarian teaching language*”³⁰ was postponed.

During the session of the Board of Commissioners L. Novomeský stated, that no progress was made in education of the young people of Hungarian nationality. The reason was the fact that “*from Hungarian side, there is continually refused appeasement and cultural solution of exchange and transfer of Hungarian population from Slovakia, therefore our school administration can't initiate a definitive establishment of schools for this part of Hungarian population, which should remain in Slovakia*”.³¹

Okresný národný výbor (ONV) Galanta, č. 2 602/45, administratívne. Citované podľa: Šutaj 1993, 42. State District Archive (SDA) Galanta, presently State Archive Nitra, Office Archive Šafa, f. District Committee (DC) Galanta, n. 2 602/45, administrative. Cited after: Šutaj 1993, 42 .

30 SNA, f. ÚV KSS – predsedníctvo, b. 789, June 19, 1945.

31 *Jednotná škola*, 1945–1946. Year 1, n. 2, p. 83.

Since the second half of 1946, the reslovakization was going on, which was aimed to allow magyarized Slovaks an adherence to the mother nation. Under the influence of the general political and social situation, the reslovakization offered a space also for the Hungarian minority members who perceived themselves to be truly Hungarians. These people with an aim to avoid potential repressions, declared Slovak nationality. Significant factors in the course of the whole action were therefore an interest of the state on one side, and also an interest from Hungarians caused by worries to be transferred to the Czechland, or to be exchanged, or to have their property confiscated, etc.

The Commission of Schools and Enlightenment initiated a program in the frame of which from all people interested in change of nationality, should be primarily and rapidly selected teachers. In all villages of Southern Slovakia, according to the intentions of the school administration, there should be a school with Slovak teaching language established on September 1, 1946. In addition, as it was already mentioned, teachers of Hungarian nationality, according to the regulations of the Slovak National Council No. 44/1945, or No. 99/1945, could not perform their teaching profession. But pedagogues who requested reslovakization, should be except from list of persons chosen for resettlement to Hungary.

Some 683 teachers showed interest in changing their nationality. (Šutaj 1997, 92) On August 16, 1946, during the fourth session of the reslovakization Commission, some requests, submitted by professors and teachers who spoke Slovak and fulfilled conditions set by the reslovakization regulation issued on June 17, 1946, were overviewed on the basis that no person should be considered of Hungarian nationality who during the census of 1930 reported Slovak, Czech or other Slavic nationality. Further, as Hungarians should not be considered persons who after end of the II World War reported Hungarian nationality, but were of Slovak, Czech or other Slavic extraction if they never committed a crime against the Czechoslovak Republic, were not members or functionaries of fascist organizations and did not actively support a process of magyarization.³²

During the Fourth session of the reslovakization Commission, there were requests approved of those teachers who were during the previous regimes (in Hungary and in Slovakia) persecuted. In frame of the whole action, there were some 217 pedagogues reslovakized. (Šutaj 1997, 92) During the Fourth session of the reslovakization Commission decided that all teachers who participated at the reslovakization will be transferred to non-Hungarian regions. This approach was to be applied also to all state and public employees as well as to employees of economic institutions.

The Board of the Commissioners on October 10, 1947 ordered all state central agencies to transfer all state employees, who in year 1930 or later reported Hungarian nationality, to be transferred from regions of Southern Slovakia to different locations, including persons who reslovakized. Their working positions should be taken by persons who did not speak Hungarian, in order to reinforce a Slovak character of Southern Slovakia. To the region of Southern Slovakia, some 700 teachers of Slovak nationality were transferred who resettled voluntarily, and further 300 sin-

³² SNA, f. Povereníctvo vnútra (PV) – sekretariát, b. 79.

gle teachers. In school year 1946/1947, in the region of Southern Slovakia, 505 schools with 876 classes began education in Slovak language.³³ Even though the press published optimistic reports that “a solid network of Slovak schools [...] will return forever to us in the shortest time a lost share of our people”,³⁴ the following development of events showed that the real situation was much more complicated.

Despite the status of the Hungarian minority occupied a significant place on the Slovak political scene, since the summer of 1945 the issue of the Hungarian schools were not given much attention whatsoever, and the issue of the education was not a topic of political negotiations or discussions. Neither one of the two most relevant political parties in Slovakia, the Democratic Party and the Communist Party of Slovakia, was interested in this issue, similarly as the Board of Commissioners. In regard to the issue of education, an agreement existed between the political subjects and government authorities, which were taking a negative attitude to the education in Hungarian language till year 1948.

Then certain change was emerging which was caused by some changes of the international development in Europe, also by the geopolitical division of Europe, which led to a new valuation of situation of the Hungarian minority. As one of the first measures, which led to a change of life and status of the Hungarian population, was the renewal of education in Hungarian language. However, education in the mother tongue of children of the Hungarian nationality was gradually renewed only after the seizure of a political power by the Communist Party of Czechoslovakia in the autumn of 1948.

References

- Faltys, Antonín (ed.) (1978): *Dokumenty moderní doby*. Praha: Svoboda.
- Janics, Kálmán (1994): *Roky bez domoviny. Maďarská menšina na Slovensku po druhej svetovej vojne 1945–1948*. Budapest: PÜSKI.
- Kaplan, Karel (1990): *Pravda o Československu*. Praha: Panorama.
- Klimeš, Miloš – Lesjuk, Petr – Malá, Irena – Prečan, Vilém (eds.) (1965): *Cesta ke Květnu. Vznik lidové demokracie v Československu I. a II*. Praha: Československá akademie věd.
- Nové slovenské školstvo II*. (1940). Bratislava: Ministerstvo školstva a národnej osvety.
- Päť rokov slovenského školstva*. (1944). Bratislava: Štátne nakladateľstvo.
- Šutaj, Štefan (1991): Historický náčrt postavenia maďarskej menšiny na Slovensku (1918–1989). In: Paukovič, Vladimír (ed.): *Etnické menšiny na Slovensku*. Košice: Spoločenskovedný ústav slovenskej akademie vied.
- Šutaj, Štefan (1993): *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945–1948*. Bratislava: Veda, 1993.
- Šutaj, Štefan (1997): Maďarská menšina a cirkvi na Slovensku v rokoch 1945–1948. In: Gajdoš, Marián – Konečný, Stanislav (eds.) *Etnické minority na Slovensku: história, súčasnosť, súvislosti*. Košice: Spoločenskovedný ústav Slovenskej akademie vied.

³³ *Národná obroda*, September 27, 1945, p. 2.

³⁴ *Jednotná škola, 1947–1948*. Year III, n. 2, p. 68.

A hungarológia szintjei és perspektívái

Alabán Ferenc

Levels and perspectives of Hungarology

Abstract

This study deals with the different levels and perspectives of Hungarology. It takes into account those specialized researches which are concerned with the most important areas of Hungarology, and it emphasizes the fundamental changes of Hungarian literature beyond the borders of Hungary and the literature of Hungarian immigrants of the political and social changes of 1989. It highlights the novelty and importance of interculturality and the productive impact of cultural relations. The study also summarizes the essence of those studies of the Hungarian Academy of Sciences which have an irreplaceable role in the new, more complex interpretation of the concept of Hungarology and in its research methods (Hungarian – Hungarian relations, the creation of Hungarian research programs in the Carpathian Basin, the shift towards polycentrism, the positive formation of national consciousness, the integration effects...).

Keywords: research programs; minority literature; vision; immigration literature; Hungarology; cultural identity; cultural metamorphosis; Central European ideology

Kulcsszavak: kutatási programok; kisebbségi irodalmak; jövőkép; emigrációs irodalom; hungarológia tudományág; kulturális identitás; kulturális metamorfózis; közép-európai ideológiai helyzet

Subject-Affiliation in New CEEOL: Social Sciences – Sociology – Sociology of Culture

A jövőt befolyásoló tényezők

A hungarológia differenciált, specializált kutatását és komplex oktatását befolyásoló tényezők közé szükséges sorolnunk több olyan területet és az általuk kiváltott lehetőségeket, melyek az 1989-es politikai és társadalmi rendszerváltással, az Európai Unió kibővülésével és fokozatos fejlődésével kapcsolatban is felmerülnek. Hangsúlyoznunk kell, hogy az országhatárok által egymástól elszakított magyar kisebbségeket nemcsak a nyelvközösség jellemzi és fogja össze, hanem a nemzeti identitásuk is megegyezik egymással. A magyarországi, a szlovákiai, a romániai és a vajdasági magyar irodalmat a közös történelmi hagyomány és tudat, a közös értékrend is összeköti, tudva azt, hogy az egyes kisebbségekhez tartozók állampolgársága eltér egymástól. Az egyes magyar nemzeti kisebbségek nemzeti identitásuk és kulturális önazonosságuk fenntartása érdekében létrehozták saját

kultúrájukat és irodalmukat, a kisebbségi (nemzetiségi) kultúra és tudat ápolása mellett azonban idővel is megőrizték a magyar nemzeti kultúra egységének tudatát. Ezt alapozta meg a kisebbségi magyar kultúrák és irodalmak szerveződési folyamata és a homogén magyar nemzethez való tartozás aktív érzése is. A hungarológia lépéstartásának momentumai az elmondottak értelmében a következő szempontokra is ki kell hogy terjedjenek:

A közép-európai régió integrációs folyamatának következtében olyan fejlemények mennek végbe, amelyek az államhatárok megváltoztatása nélkül elősegítik a hagyományos (közös nyelven és közös történelmen alapuló) regionális összeköttetések megújulását, illetve egységesülését. A hagyományos európai (közép-európai) regionális struktúrák a történelem során különböző nemzeti államok keretébe kerültek, melyek a társadalmi-politikai erők hatására többször is megváltoztak, nem véve figyelembe a régiók érdekeit. Ennek ellenére ezek az egységek mégis fennmaradtak, esetenként újraszerveződtek, illetve újraértelmeződtek. A magyarság részének tekintendő határon túli kisebbségi magyarság helyzete különösen érdekelt az anyaországgal való szoros együttműködés kiteljesítésében, s ennek vissza kell tükröződnie a hungarológia összetevőiben és kutatási irányjaiban.

A regionális szolgálat nemcsak a kisebbségi magyar írókban és költőkben tudatosult (a transzszilvanizmus gondolata, a Fábry-féle európaiság, a „helyi színek elmélete”), hanem a magyarországi alkotók műveiben is megjelentek és mind fontosabb szerepet kapnak/kaptak a történeti tájak (Dunántúl, Alföld). A kulturális regionalizmus támogatása a szélesebb értelmezhetősége miatt sem lehet közömbös, mert vannak magyar–szlovák, magyar–román és további régiók, amelyek összekötik a határok két oldalán lévő magyarságot és az adott régiókban élő minden népet. Hangsúlyozzuk: annál is inkább fontos ez a tény, mert a kulturális, szellemi régiók nem írhatók körül állami és közigazgatási határokkal. Tovább fejlesztve a gondolatot: nemcsak a magyar kultúra, nemcsak a Kárpát-medence integrációjánál, hanem a közép-európai térség integrációs törekvéseiben is érvényesülhet a kulturális régiók szerepe, mivel feltételezhetően (sic!) a szellem, a kultúra és a hagyomány alkotja ma is a nagyobb területi egységek szellemét és lelki tartalmát. A tradicionális kulturális régiók az egész európai kontinens határáig is kiterjedhetnek, történeti jellegük nemcsak a múltból táplálkozik, hanem egyértelműen a jövőképet is jelentik. A regionális közeg jelentős befolyást gyakorol a magyarságtudomány közép-európai képének és hatásértékének alakulásában.

Az összmagyarságról kialakított kép változik meg azzal a körülménnyel is, hogy a '89-es politikai rendszerváltás vívmányaként a különböző okok miatt emigrációba kényszerült magyar írók, szerkesztők és tudósok hazatérhettek az anyaországba. Itt elsősorban a második világháború utáni nyugati magyar irodalomra és képviselőikre (beleértve a tengerentúli alkotókat is) kell gondolnunk, akik 1946-ban és 1956-ban elhagyták Magyarországot, s akik közül 1989 után többen hazatértek. Az értékelő komplex összefoglalások még vártnak magukra, de az eddigi véleményekből kitűnik, hogy az emigrációt több esetben a magyar nemzeti kultúra és nemzeti közélet „virtuális” rendszerébe helyezték el, szervezeteiket, kiadóikat és szerkesztőségeiket a „virtuális Magyarország” részeként kezelik, amelyek hitelesen szolgálták a nemzeti identitás és a kultúra megerősödését, beleértve a magyar

történelem huszadik századi sorsdöntő eseményeinek interpretálását is. Pomogáts Béla így értékelte az emigráció küldetésének egyik alapismervét: „Az emigráció szellemi életének és az emigráns intézményrendszernek nagy érdeme, hogy képes volt megőrizni azokat a kulturális és erkölcsi értékeket és hagyományokat, amelyeket a hazai irodalmi és tudományos kultúra cenzurális okok következtében, azaz durva politikai kényszerűségek miatt nem őrizhetett, vagy csak ritkán őrizhetett meg.” (Pomogáts 2008) Az emigráció élményei és tapasztalatai szerves részévé kell hogy váljanak az egyetemes magyar kultúrának és irodalomnak, nem csupán az értékvédelem és hagyományörzés terén, hanem a hiteles történelmi tanúságtétel szintjén is.

A határon túli magyar irodalmiság és az emigrációs irodalom státuszának metamorfózisai

Az irodalom és a kultúra az 1989-es politikai rendszerváltás után ugyan megszabadult minden cenzurális ellenőrzéstől és kénysertől, ugyanakkor elveszítette különleges státuszát. Szinte általánosítható a sajátosság: a közép-európai poszt-szocialista országokban az tapasztalható, hogy az alkotás és a nyilvánosság elérése együtt járt az irodalom létezési formáinak bizonyos ellehetetlenülésével. Az írói megélhetés, a folyóirat-szerkesztés, a könyvkiadás és az irodalmi élet és intézményesített formáinak fenntartása, működtetése anyagi válságba került, és ezen nem sokat változtat az sem, hogy egyre-másra jönnek létre új folyóiratok és könyvkiadók, melyeknek fenntartása valójában heroikus és sokszor reménytelennek látszó küzdelmet és áldozatvállalást követel. Az atomjaira hulló irodalmi élet egyértelműen gyengíti az irodalom társadalmi és közéleti pozícióját és egyben megbecsülését, aminek persze több oka is van, de talán legfőképpen az, hogy a politikai váltás utáni gazdasági és politikai elit nem tulajdonít az irodalomnak és a művészeteknek olyan fontosságot, mint az az előző időszakokban volt. A demokratikus társadalmi rendben manapság az irodalmat már nem lehet közvetlen hatalmi és politikai célok szolgálatába állítani, sem a pártoknak befolyást szerezni az irodalom és a művészet világában. Ilyen értelemben az irodalom szinte magára maradt, állandósultak finánciális problémái, részben pedig ki lett szolgáltatva a támogatók és az esetleges szponzorok ízlésének.

Az 1989-es közép-európai történelmi változások következtében fokozatosan helyreállt egyfajta magyar szellemi kohézió, melynek keretében újraértelmeződtek a magyarországi és a határon túli kisebbségi irodalmak közötti kapcsolatok és az emigrációs magyar irodalom is jogos és természetes helyet kapott a magyar szellemi élet kereteiben. Pomogáts Béla már 1997-ben, mint a Magyar Írószövetség elnöke, egyik „helyzetjelentésében” a következőket állapíthatta meg: „Mára az erdélyi, a felvidéki, a kárpátaljai, a vajdasági és a nyugati magyar irodalmi intézmények szoros összeköttetésben dolgoznak az anyaország kulturális intézményeivel, és olyan írók, mint az erdélyi Sütő András, Kányádi Sándor és Lászlóffy Aladár, a felvidéki Tózsér Árpád és Grendel Lajos, a vajdasági Tolnai Ottó, a nyugati Határ Győző a magyar nemzeti irodalom minden fórumon megbecsült reprezentánsai.”

(Pomogáts 1998, 136)

A kisebbségi nemzeti irodalmak fejlődése, pontosabban egyfajta önállósodási folyamata azonban nem történt zavartalanul. A körülmények és a feltételek következtében a magyar irodalom és a kisebbségi nemzeti irodalmak kapcsolata is megváltozott, s ezáltal fokozatosan kialakult az „egység” keretében az egyenjogúság elvének gyakorlati létrejötte. Közös célokról és összhangról természetesen ebben az esetben is akkor beszélhetünk, ha hozzátesszük, hogy az egység viszonylagosan és bizonyos megszorításokkal érvényes. Ez azt is jelenti, hogy nem vonja magával a gyámságot, a beavatkozást vagy éppen a felülről nézést. Mindenképpen közös azonban a hagyomány és azonos a nyelv, az író legfőbb eszköze, és az anyanyelv mindennél erősebb kötélekkel fűzi össze őket. Az „egység” képzetét azonban már a múlt század nyolcvanas éveiben is többen kritizálták és a pontosítást szorgalmazták. Így például Béládi Miklós egyik tanulmányában így kezelte a kérdést: „Az egységes helyett alkalmasabb kifejezésnek találjuk az egyetemes szót, mert ennek a jelzőnek jelentése kizárólagosság nélküli, és valójában azt tartalmazza, ami napjaink tényleges helyzete. Az egyetemes magyar irodalom elsősorban leíró fogalom, türelme mellérendelő formában azt közli, hogy minden egyes részt magába foglal: a nemzeti és nemzetiségi irodalmak összességét öleli fel. Összességet mondunk, ki-tüntető jelzőt nem használunk, elsőbbségre természetesen elvileg és helyzetüknél fogva semelyik irodalmat nem részesítjük.” (Béládi 1982, 17). Béládi Miklós ezzel a véleményével elismeri, hogy a magyar irodalom legújabb kori története több központ szellemi terében létezik és fejlődik, mindegyik a saját lehetőségeivel kisebb vagy tágabb hatósugarával. A magyar irodalom sokféle hangzását is konstatálja és külön-külön méltányolja, de észreveszi benne a törvényszerű összetartozás momentumait. A kisebbségi nemzeti irodalmak egyik legfontosabb fejlődési fokát az jelzi, hogy hozzátévelegesen a múlt század hatvanas éveitől kezdve, az öneszmélés története során fokozatosan elérkezett annak az ideje, hogy a kisebbségi nemzeti irodalmat elsősorban irodalomként, műalkotásként, vagyis az esztétikai érvényesség szemszögéből kellett mérlegre tenni. Az irodalompolitika részbeni megváltozása, az önkritikus szemlélet felerősödése, a kétes és személyes érdekek elvetése, az igénynövekedés és a kritikai élet határozott megerősödése készítette elő a fordulatot a megbízható értékrend kialakulására/kialakítására, a hagyományok feltárására és újraértékelésére, valamint az esztétikai érték érvényre jutására.

Általánosítható az az ismérv, amely a hungarológia számára is hasznosítható szempont: a kisebbségi nemzeti irodalmakban a jelzett metamorfózis következtében megváltozott az irodalmi ízlés és szemléletmód is, s ezzel új megvilágításba került a hagyomány és újítás viszonya, s mind nagyobb teret kaptak a fiatal alkotói generációk és pályakezdő írók, akik a folytonosságba illeszkedés helyett az eredetiség és újítás jelszavával léptek fel. Az integráció következtében felélénkült irodalmi élet (több alkotói generáció párhuzamos működése) és a megerősödő irodalmi tudat következtében a kritika a későbbi évtizedekben is elsősorban az esztétikai (és irodalmi) értéket kérte/kéri számon a műveken, és azok elemzése során mutatott rá megkülönböztető sajátosságaira is. Ezzel az irodalmi élet – a kisebbségi nemzeti kontextusban is – fokozatosan eljutott arra a szintre, hogy már nem pusztán a megkülönböztető regionális jegyek, hanem a sajátos regionális jegyekkel dúsított

művészi értékek határozzák meg és szabják meg karakterüket.

* * *

A magyar nemzeti irodalom és kultúra egyik fontos történelmi élményének és tapasztalatának számít az emigrációs irodalom és kultúra alakulása. Akárcsak a kisebbségi sorsban szerzett történelmi valóság tapasztalata a huszadik században, amely a kisebbségbe került nemzetrészt és annak tagjainak megpróbáltatásait és sorsának mélyrétegeiben zajló eseményeit és drámáit, az egyén integritásának kifejezését és egyben védelmét ábrázolta és kutatta az irodalomban. A nyugati magyar irodalom szerepe azonban abban is megnyilvánult, hogy értékvédő feladatot vállalt az 1956-os magyar forradalom hiteles emlékezetének és örökségének megőrzésében. Mindamellet, hogy saját utakon járt, és mivel erősen hatottak rá a nyugat-európai nemzeti irodalmak újszerű törekvései és kísérletei, feladatának tekintette a különböző más fejlett irodalmakban megismert eredmények magyar irodalmi integrációját. Az emigráns egyéni költői világokból így kerülhettek át ezek az értékek az egyetemes magyar irodalom áramába. A nyugati magyar irodalom ugyancsak sokat tett azért, hogy a Kárpát-medencében élő kisebbségi magyarok életére, kultúrájára és irodalmára felhívja a külföldi magyarság figyelmét.

Amikor a politikai rendszerváltás után és következtében lazult a közép-európai ideológiai helyzet, a nyugati emigráció számos jelentős alakja hazatérhetett az anyaországba és bekapcsolódhatott a demokratikus állam építésébe és a polgárosuló szellemi folyamatok megszervezésébe. Ezeknek a lehetőségeknek azonban közel sem voltak egyértelműek és kedvezőek a konkrét feltételei. A rendszerváltás után úgy tűnt, hogy a nyugati magyar irodalom a magyar társadalom értékrendjében is új megvilágításba került, melyhez hozzájárultak olyan rendezvények és konferenciák, mint amelyet – példának okáért – a Csokonai Társaság is tartott Hévízen 1994-ben *Ki fél a nyugati magyar irodalomtól?* címen. A konferencián elhangzott előadások szövegét és a hozzászólásokat még 1994-ben a *Kortárs* is lehozta, s úgy tűnt, hogy a nyugati magyar irodalom végleg „hazatért”, tehát valójában kiteljesedett a sorsa, és megszűnt. A látszat mögött azonban maguknak a nyugati magyar íróknak más volt a véleménye és tapasztalata. Kemenes Géfin László nyilatkozta ezzel kapcsolatban még 1995-ben: „Szerény véleményem szerint ez a hazatérés nem történt meg, s ha van közös jellemzője a nyugati magyar költészetnek, az éppen az a hallgatás, amely odahaza körülveszi. Különösen áll ez az ötvenhatos nemzedékre, arra a szilenciumra, sőt bojkottra, amely írásainak hazai »fogadtatását« jellemzi...” (Kemenes Géfin 1996, 137) Borbándi Gyula ugyanezen a fórumon, az egyik 1995-ben készült müncheni interjúban így fogalmazott: „Emigrációs irodalom addig van, amíg emigráció van. A nyugati magyarok túlnyomó része immár nem tekinti magát emigránsnak, hiszen szülőföldjüket bármikor meglátogathatják, haza is telepedhetnek, és a kint maradók nem politikai, hanem személyes okokból tartózkodnak külföldön... Viszont a helyzet nem ilyen egyszerű és egyértelmű. Vannak Nyugaton szép számmal magyarok, akik továbbra is emigránsoknak tekintik és nevezik magukat, következőképpen ennek a tábornak költői és írói úgy érzik, hogy emigráns irodalmat alkotnak. A jelenlegi helyzetet tehát ez a megosztottság és fel-

emás állapot jellemzi.” (Borbándi 1996, 95) Bizonyára eltelik még néhány évtized, míg a nyugati magyar irodalom minden jelentős momentumra, s alkotóinak műve az irodalomtörténeti kontextusban megtalálja a maga valódi helyét, s fejlődésének állomásai, akárcsak sajátos funkciói és erkölcsi hivatásának és küldetésének összetevői letisztulnak.

Pomogáts Béla 2008-ból származó láttelele pontosító szándékú és a nyugati magyar irodalom horizontjának jelentőségét kitérítő értelemmel bír: „Az ország demokratizálása után hazatért magyar gondolkodók: írók, tudósok emigrációs tapasztalatai és felismerései iránt nem mutatkozott igazán nagy érdeklődés, és mindez azzal a szerencsétlen következménnyel járt, hogy a demokráciák világában szerzett jártasság és tapasztalat nem tudta hatékony módon befolyásolni a hazai politikai gondolkodást és közéletet. A jelen világában a kádári korszak lelki és politikai reflexei – különben a közélet mindkét oldalán – még mindig jobban képesek érvényesülni, mint a nyugati demokráciákban megszerezhető elméleti tudás és politikai kultúra lelki reflexei. Talán azért is kell mindig újra felhívni a figyelmet az emigráció szellemi eredményeire, hogy ezek az eredmények elevebb és tartósabb közéleti szerepet kapjanak és követendő mintául szolgáljanak.” (Pomogáts 2008) Ugyan a kilencvenes években a diaszpórából hazatérő írókat, szerkesztőket, történészeket és tudósokat a magyar állam különböző elismerésekkel, kitüntetésekkel és díjakkal jutalmazott, és a magyar hivatalok és intézmények is tanújelét adták a méltánylás nagyvonalú formáinak. Mindez azonban sokkal kevesebbe került – olvashatjuk ki a hazatért nyugati magyar irodalom képviselőinek emlékirataiból –, mint ha annak idején a hivatalos állami körök hallgattak volna szavukra, teljesítették volna kívánságaikat és jobban igénybe vették volna azokat a meglátásokat és szolgáltatásokat, amelyeket a haza érdekében és fejlődéséhez felajánlottak.

Az interkulturalitás aspektusai

Bár a globalizáció és a multikulturalizmus aktualizációjának következtében kitérült a világunk, a politikai határok is részben megszűntek, a nyelvi korlátok és a kultúrák közötti különbségek továbbra is megmaradtak. S az sem változott meg, hogy minden ember egy bizonyos kultúrához kötődik leginkább és viselkedését a saját kultúrája befolyásolja a legjobban, éppen ezért, ha különböző nyelvet beszélő emberek közötti információcserére kerül sor, interkulturális kommunikációról szokás beszélni.

E széles távú (és egyben szimplifikáló) megközelítés után szűkíthető a kör a hungarológia és a magyar nyelv oktatásának problémájára, melynek szempontjából fontos feltárandó kérdés, hogy a magyar nyelv és kultúra mennyire tud bekapcsolódni a „kultúrák cserekereskedelmébe”, s mennyire tud részt vállalni az interkulturális kommunikációban. Mindez szükségszerűen kihat a hungarológia oktatási gyakorlatára és a kutatói koncepciók prioritására is. A magyar mint idegen nyelv oktatása a felvetett szempontokból előnyös helyzetben van, mivel több aspektus felhasználására törekedhet az interkulturalitáson belül. Megemlíthetők olyan területek, mint például az eltérő lingvakultúrájú emberek üzenetváltásai (társalgás,

levelezés), a nemzetközi információcsere gyakorlata (fordítás, tolmácsolás), a nyelvoktatási aspektusok kérdésköre (nyelvi országismeret), a kultúrák diakrón párbeszéde (komparatistikai szempontok), vagy éppen a különböző kurzusok (nyelvi világkép kialakítása, nyelvkultúra, specifikus frazeológia) megvalósítása.

A magyar nyelvtudomány adóssága, hogy az interkulturális kommunikáció részletes komparatív leírására eddig nem fordított adekvát figyelmet, s a szempontok sem kerülhettek át a magyar idegen nyelvként való oktatási gyakorlatába, melynek szempontjai annak tantárgypedagógiai bevezetésében pontosan meghatározhatók lennének. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy amikor a magyar mint idegen nyelv oktatása van napirenden, a diákoknak nemcsak nyelvet, hanem megfelelő nyelvkultúrát kellene elsajátítaniuk, amit a jelenlegi oktatási stratégia nem vesz eléggé figyelembe.

Az interkulturális kommunikáció egyik meghatározó alapelve a „másságra” való épülés, ezért a sztereotípiákkal ellentétben az egyik nyelvkultúra nem lehet jobb a másiknál, csupán más, tehát sajátosságaival tűnhet ki. Ilyen funkcióval bírhatnak az egyes nyelvekben a kulturális specifikum fő letéteményesei a nyelvi reáliák, mivel a szakszerűtlen, nem értő kezelésük és rossz értelmezésük csupán ún. „kvázi-kommunikáció”-hoz vezet. Ebből a szempontból például előnyösebb helyzetben vannak a szűkebb régió, tehát a szomszéd népek magyarul tanuló tagjai, akiknek oktatási módszerei (jó esetben) eltérnek a tágabb régió, tehát a földrajzilag távolabbi nemzetek tagjainak oktatási aspektusaitól és módszereitől.

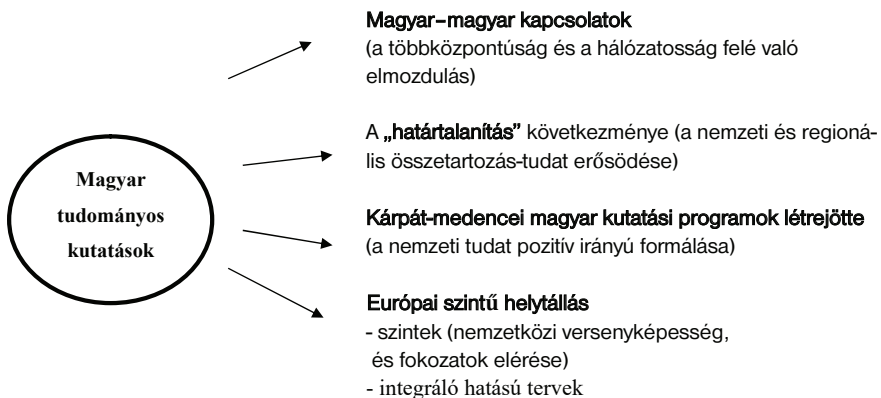
Az interkulturális kommunikáció szempontjai rávilágítanak a kultúrkapcsolatok produktív hatására, illetve ezen hatások kölcsönösségére egy szűkebb vagy tágabb értelemben vett régióon belül. Ezeknek a szempontoknak a figyelembe vétele és érvényesítése elősegítheti mind a nemzeti kultúrán belüli értékek, mind a különböző kultúrák közötti kölcsönhatások feltárását. Az interkulturalitás aspektusai alapján értelmezett hungarológia és magyar kultúra oktatása kitágítja a diákok látókörét, hozzájárul a különböző nézőpontok jobb felismeréséhez és megértéséhez, valamint természetes módon lehetővé teszi, hogy elfogadják: mindezek párhuzamosan élnek egymás mellett.

Programos célkitűzések – projekt támogatások

A hungarológia magasabb szintjének értelmezésébe beletartozik a határon túli magyarság eredményeinek a felmérése, ismerete is, továbbá ennek a tudományosságnak a nemzetközi megjelenítése. Ezzel kapcsolatos ismeretek alapján alkothatja meg a Kárpát-medencei magyar tudományosság a jelenkor igényeinek megfelelő új kutatási koncepciókat. Az elmúlt két évtized határon túli (külhoni) magyar tudományosságának törekvései és eredményei intézményesített áttekintése után az illetékes szervek (MTA) rámutattak arra, mi az, ami folytatást érdemel és mi az, ami a kutatások új irányát és új minőségét jelenti. Amikor a közelmúltban megjelent a *Magyar–magyar interdiszciplináris kutatások, intézményi együttműködések* (szerkesztette Fedinec Csilla) című kiadvány, már annak kísérőlevelében Tarnóczy Mariann, az MTA Határon Túli Magyarok Titkárságának vezetője előrejelezte

a kiadvány megszületésének körülményeit és távlati célkitűzéseit: „Mára jelentős magyar kutatói kapacitások épültek ki a környező országokban. Ennek megfelelően egyrészt szükségesnek látszik külön szakpolitikaként megjeleníteni a magyar nemzetpolitika keretében a Kárpát-medencei magyar tudományosság ügyét, másrészt pedig megérett az idő a magyar–magyar, akár Kárpát-medencei szintű kutatási projektek, hálózatok létrehozásához. Változásra van szükség az Akadémia, sőt megítélésünk szerint a magyar kormányzat támogatáspolitikájában is e téren.”

A programos célkitűzések alapján a korábbi határon túli kisebbségi magyar kutatók egyéni segítése helyett a jövőben az ún. „projekttámogatások” igénye kerül előtérbe, amely az esetlegességek kiiktatása érdekében a támogatások eddiginél szigorúbb és következetesebb mérlegelését, az eredmények hasznosításának ellenőrzését tűzi ki, melynek érdekében a szakmai megmértetést és az akkreditációs vizsgálatok eredményeit is hasznosítja. Görömbei András állapítja meg ezzel kapcsolatban: „Az eszmecserék során körvonalazódott a támogatási rendszer új modellje, amelyben fontos szerepet kap az előre meghatározott kritériumok alapján kiemelt projektek támogatása, a kutatási hálózatépítés interdiszciplináris jellege, valamint a magyarországi és a környező országbeli intézmények együttműködése.” (Görömbei 2010, 14) A tervezett kutatási modell a következő szinteken és fokozatokban valósulhat meg, miszerint a változás hatása további területekre is kiterjed:

Ahhoz, hogy a felvázolt célok megvalósulhassanak, több nehézséget szükséges meg- és feloldani. Alapvető különbségek vannak ugyanis az egyes határon túli kisebbségek tudományos helyzetét és feltételeit illetően. Köztudott például, hogy a romániai magyarság kiterjedt kutatói intézményhálózattal rendelkezik, több száz aktív kutatóval, a szlovákiai magyar kutatók jóval kevesebben vannak, a szlovének és horvátok pedig szakterületenként csupán egy-két magyar kutatóval rendelkeznek. A statisztikák pontosan számon tartják a Kárpát-medencei országok magyar kutatóinak tudományterületi megoszlását és a Magyar Tudományos Akadémia külső köztestületi tagságát is.¹ Az adatbázisok azonban csupán azokat a különbségeket jelzik, amelyek a létszámokból adódnak, nem jelölik viszont azokat

¹ A MTA köztestületi tagságának létszáma a Kárpát-medence országaiiban a 2009-es adatokat figyelembe véve a következők voltak: Románia – 523 fő, Szerbia – 185 fő, Szlovákia – 131 fő, Ukrajna – 110 fő.

a kutatási témákat és prioritásokat, amelyek eltérőek az anyaországitól és az adott állam többségi nemzetétől. Ezek a különbségek bizonyos értelemben korlátokat is jelentenek azt illetően, hogy a határon túli magyar tudományosság részeit, intézményeit, egyéni kutatóit szakterületekre osztályozva rendszerbe lehessen foglalni, szorítani. Az eredményeket felmutató kutatók, csoportok és intézmények sajátosan kapcsolódhatnak a magyar tudományossághoz, s emellett határozott igényük van saját lényegük definiálására. Az itt megmutatkozó különbségek és feltételek miatt is problematikus az osztályozás és besorolás, még inkább a közös programokba való tömörítés lehetősége. A gyakorlat azt mutatja, hogy egy nemzeti kisebbségen belül is nehéz közös és megvalósítható kutatói projekteket kidolgozni és eredményesen megvalósítani.

* * *

Az utóbbi évek társadalmi közegében kialakult feltételek és lehetőségek tanúsítják, hogy a közös nyelven, kultúrán és identitástudaton alapuló magyarság aktív egységet képez. Ennek az egységnek szerves részét képezi a többközpontúság is, ami a határon túli kisebbségi és a diaszpórában élő magyarságot jelenti, melynek részei más kultúrákkal kerültek közvetlen kapcsolatba és részben azokba integrálódtak. A magyar kultúra egysége azonban az idők során nem tört meg és nem veszélyezteti a szomszédos államok integritását sem, bár ezt nacionalista politikások igyekeznek hamis ideológiák tárgyává tenni. A magyarságtudománynak érdeke és egyben fontos küldetése van abban a célkitűzésben, hogy az egyes nemzetrészeket és kisebbségeket, bárhol is legyenek, számon tartsa, az eddigieknél jobban odafigyeljen érdekeikre és sajátosságaikra. Minél alaposabb és hitelesebb lesz azok megismerése, annál inkább világosabbá és érthetővé válnak problémáik és igényeik, szülőföldjükön való boldogulásuk lehetősége, mint ahogy reálisan újragondolhatóvá válik támogatáspolitikájuk. Az oksági összefüggés alapján ezzel együtt potenciálisan megteremtődnek annak a feltételei, hogy empátiával lehessen kezelni a szomszéd népek iránti kapcsolatokat is. Meglátásunk szerint a kisebbségi magyar ügyek integrálása elsősorban szakmai kérdésként kell, hogy megjelenjen minden területen. Ez biztosíthatja csak a kívánatos egyenjogúságot, hogy ugyanazok a minőségi kritériumok érvényesüljenek a kulturális, az oktatási, a tudományos és minden más területen a kisebbségi eredmények megítélésében is. Ennek koordinálásához fontos segítséget és támpontokat adhat a hungarológia azzal, hogy nemzeti alapokból kiindulva él az összehasonlítás lehetőségeivel, mert ezzel is védi és erősíti a Kárpát-medencei magyar kulturális örökséget, ami egybeesik a magyar nemzetpolitika törekvéseivel. Ennek a ténynek a funkcionális szerepét, akárcsak eszközjellegét hangsúlyozni szükséges a hungarológia fogalmának újabb értelmezésében és hatásértékének keresésében. Akárcsak oktatáspolitikájában és -szervezésében, mely a méltányos együttélés kilátásait és perspektíváit hivatott biztosítani az integrálódó közép-európai, tágabb értelemben pedig az integrálódó európai közegben.

Irodalom

A Magyar Tudományos Akadémia munkájáról és a magyar tudomány általános helyzetéről 2015–2016, a beszámoló a Magyar Országgyűlés számára a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény 3. §-ának rendelkezése alapján készült az MTA elnökének irányításával. Magyar Tudományos Akadémia, 2017.

Béládi Miklós szerk. (1982): *A magyar irodalom története 1945–1975. IV. kötet. A határon túli magyar irodalom*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Borbándi Gyula (1996): „Küldetésem nem volt, szolgálatra nem kért fel senki.” Beszélgetés Borbándi Gyulával. In *Induljunk tehát: otthonról haza*. Szerk. Erdélyi Erzsébet – Nobel Iván. Budapest: Tárogató Kiadó.

Borbándi Gyula (2006): *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*. Hága (Hollandia) – Budapest: Mikes International – Országos Széchényi Könyvtár, 2006. (A kötethez készült Előszó Münchenben íródott 1992 februárjában. Az elektronikus kiadás a HITEL Lap-, Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft. 1992. évi kiadása alapján készült az OSZK Magyar Elektronikus Könyvtárban az ISZT támogatásával 2006-ban.)

Brandt Györgyi (1998): *Gragger Róbert, a hungarológia tudományág megteremtője*. Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és hungarológia köréből 37. szám. ELTE BTK, Központi Magyar Nyelvi Lektorátus, udapest, http://www.zsebi2.hu/berlin/gragger_t.htm

Fried István (1986): *Kelet- és Közép-Európa között. Irodalmi párhuzamok és szembesítések a kelet-közép-európai irodalmak köréből*. Budapest: Gondolat.

Fried István (2012): *Bevezetés az összehasonlító irodalomtudományba*, Budapest: Lucidus.

Görömbei András (2010): *A Kárpát-medencei magyar tudomány jellege és távlatai. In Magyar–magyar interdiszciplináris kutatások, intézményi együttműködések lehetősége*. Budapest: MTA, Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága.

Gragger, Robert (1990): Munkatervünk (Ford. Hegedűs Rita). In *A hungarológia fogalma*. Szerk. B. Nádor Orsolya. Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ, 13–17., <http://mek.oszk.hu/02000/02055/02055.pdf>

Dávid Gyula – Veress Zoltán szerk. (2000): *Határtalan hazában. Ezredfordulós töprengések*. Stockholm – Budapest: Erdélyi Könyv Egylet.

Jakab András – Körtvélyesi Zsolt szerk. (2017): *A Magyar Tudományos Akadémia helyzete és reformlehetőségei*. Budapest: Osiris Kiadó.

Kemenes Géfin László (1996): „...maradok továbbra is kivülről”. Beszélgetés Kemenes Géfin Lászlóval. In *Induljunk tehát: otthonról haza*. Szerk. Erdélyi Erzsébet – Nobel Iván. Budapest: Tárogató Kiadó.

K. Lengyel Zsolt (2012): Emigráció, szórvány, hungarológia. Válogatott írások 1985–2012. Budapest: Ráció Kiadó.

Koutny Ilona szerk. (2017): *A hungarológia ma: nyelvészet, kultúra és oktatás*. A 2017. nov. 30. és dec. 1. között a poznanai Adam Mickiewicz Egyetem Magyar Szakjának 25 éves évfordulója alkalmából megrendezett nemzetközi konferencián megtartott előadások és más cikkek szerkesztett anyaga. (Bibliotheca Hungarica 5.)

Maróti Orsolya (2008): Hungarológia a gyakorlatban: műfordítók a Balassi Intézetben. Hungarológia és kultúrakutatás. *THL2*, 1–2. sz., 107–111., <http://real.mtak.hu/74798/1/107-111.pdf>

M. Róna Judit (1982): A hungarológia régen és ma. *Jelenkor*, 1982, 2. sz., 157–160.

Pomogáts Béla (1998): Az irodalom helyzete és szerepe. In Uő: *Az irodalom védelmében*. Miskolc: Felsőmagyarországi Kiadó.

Pomogáts Béla (2008): Értékek védelmében. Az emigráció küldetéséről. *Vigília*, 2008, 5. sz.

Ujváry Gábor szerk. (2003): *Hungarológia a XXI. században. A Balassi Bálint Intézet Évkönyve*. Budapest: Balassi Bálint Intézet.

Language ideologies in Hungarian language counselling interactions

Zsófia Ludányi

Abstract

Discourses concerning language have ideological aspects in both scholarly and everyday scenes. This study examines the language ideologies in the Hungarian language counselling discourses in relation to the Language Management Theory. This paper analyses the questions and answers received by the linguistic counselling service of the Research Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences, especially regarding ideologies that are concerned with the roles of linguists and linguistic counsellors and also dictionaries and their codification. The analysis shows how the popular approach to language is dominated by the standard language ideology, while replies given by counsellors have sometimes contradicting ideologies (i.e. descriptive vs prescriptive).

Keywords: linguistic consultancy service; Language Management Theory; language ideologies; codification; reference dictionary; normative dictionary

Subject-Affiliation in New CEEOL: Language and Literature – Applied Linguistics – Sociolinguistics

1. Introduction

This study is strongly connected to prior studies about speakers' language values and attitudes, regarding the work of the linguistic counselling service of the Research Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences (RIL HAS) (Heltainé Nagy 2009, 2011, 2012, 2014, 2016). A continuation to this research is concerned with the comprehensive analysis of the Hungarian language counselling interactions amended by three new aspects: (i) The research examines the language problems of the speakers using a Language Management Theory approach. (ii) While language ideologies played a marginal role in prior studies (Heltainé Nagy 2009, 81.), they have become the main focus of the current research, as analysis of language problems inevitably leads to language ideologies. (iii) The research explores the language ideologies not just in the questions received by the counselling service, but also in the answers given by language counsellors, with respect to their neutral or total nature (Blommaert 2006, 510), meaning that thought about language can never be devoid of ideologies. The ideologies in the different

approaches of language – everyday and scholarly – are also part of the research.

This current study presents partial results of this ongoing research by showcasing a number of fundamental language ideologies concerning the relationship between language and linguist and the codification of dictionaries.

1.1 Theory and Practice of Language Counselling at the Research Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences

The linguistic counselling service of the RIL HAS operates continuously since its foundation – occasionally from 1951 and permanently from 1957. It plays a vital role in language education and, in a broader term, language cultivation (Heltainé Nagy 2016). The initially continuous phone service lost from its importance, but it is still available two days a week, while email based counselling is continuous, augmented by the Institute's online spell-checking and counselling portal, *helyesiras.mta.hu*, since 2013 (Váradí–Ludányi–Kovács 2014).

The aim, content and method of the Academy's language cultivation have changed continuously with time. To reflect on the heated arguments of the early 2000s (summarized by Minya 2005), István Kenesei, then director of RIL HAS, published an article that attempted to reconcile theoretical linguistics, socio-linguistics and language cultivation, emphasizing the importance of cooperation between the three fields (Kenesei 2004). Kenesei touches upon the dilemmas linguists face while working out the solutions for the occurring language problems, with regard to what guidelines to follow. Is it enough to just comment on the phenomenon based on linguistic data (grammar, dictionaries, corpuses etc.) or should they also give advice, and if yes, what kind? According to Kenesei, a modern, linguistically appropriate advice should follow the following procedure: “The learned common language has this and that; If you want to follow a certain tradition, you have to do this, but it is up to you what you want to do and how you want to behave (on a linguistic dimension)” (Kenesei 2004, 19). Which means, the linguistic counsellor has to approach a phenomenon from the standard when judging its correctness and style, and give advice when to use it or not. But they have to refrain from categorical value judgements and prohibition.

As a result, the aims of the counselling service are twofold (see Heltainé Nagy 2014): (i) solving the language problems by giving professional answers using results from multiple fields of linguistics (language description, historical linguistics, socio-linguistics, corpus linguistics, lexicography, stylistics), and presenting linguistic variables and diversity; (ii) linguistic education, communication of scientific results to influence views on language (Heltainé Nagy 2014, 2016), and to minimize contradictions between the scholarly and non-scholarly scenes of language reflection (Domonkosi 2007b, 39).

The questions asked are varied: 90% are concerned with the normative spelling of certain linguistic items (Kardos 2007, 114), a sign of proper grammar's high prestige, while the remaining 10% are concerned with proper pronunciation or the difference between different versions of linguistic items. Clients may ask for the interpretation of (technical) texts or a second opinion on texts or phrases heard or read in the media. Clients of the counselling service often reflect on the linguistic

changes, positively or negatively (Heltainé Nagy 2012). The counselling service thus continuously faces the value judgement of everyday speakers.

1.2 Theoretical Background: Language Management Theory

As my primary field of research are language problems, the main theoretical framework of this study, for the exploration, analysis and management of language and communication problems, is Language Management Theory (LTM). Language Management Theory is the work of two experts in the field of language planning, Björn H. Jernudd and Jiří V. Neustupný (Jernudd–Neustupný 1987). Their main goal was to make up for the shortcomings of language planning (Nekvapil 2006). LMT has become more and more prominent in international literature in the past decades. In Hungarian linguistics, it is less well-known; it mostly appears in the works of István Lanstyák and Gizella Szabó Mihály (Szabó Mihály 2005, 2007; Lanstyák 2018; see also Balogh – T. Balla 2009; Bari 2018).

The key term of Language Management Theory is language problem, which originally meant a negative divergence from the norm within the given discourse. According to a newer approach, the speaker may regard the divergence (in broader terms: the given linguistic phenomenon) not just negatively but also positively or neutrally (Nekvapil–Sherman 2013, 86). Language Management Theory includes a wide variety of language problems, theoretically it accounts for all of them.

1.2.1 Process and Types of Language Management

The ‘classic’ process model of language management is as follows (Jernudd–Neustupný 1987, 78–80; Nekvapil 2009, 3–4): 1. language is monitored by speaker and deviations from norms are noted (noting); 2. deviations from norms are evaluated (evaluation); 3. an action plan is designed (adjustment design); 4. the process is completed when correction is implemented (implementation). A 5th step was later added to the classic process model: feedback, which is practically the first step again (Sherman 2007). The cyclical model starts a new language management process if the language problem couldn’t be solved; or was solved but resulted in the emergence of a new problem (Kimura 2014).

Language management can be a simple or an organized activity (Jernudd–Neustupný 1987, 76). Simple language management happens on the level of an individual, oftentimes it is only concerned with discourses “here and now” (i.e. correcting oneself after incorrect language use). Organized language management, on the other hand, is done by a certain organization, and it is not just concerned about a single discourse, but rather the system of language. Language ideologies also play a bigger part in the latter. Linguistic counselling is an important part of organized language management. During which, speakers identify a language problem, regard it negatively, and look for a solution. As part of the adjustment design, they turn to linguistic counselling, which (in an ideal scenario) solves the language problem. In a less than ideal situation, the answer to the question and the feedback from the speakers start a new language management process.

1.2.2 Language Management and Language Cultivation

Considering that *language management* is a coined phrase, and not even the activity itself can be considered widespread in the Hungarian linguistic literature, while it is completely unknown to the layman public, I find it important to clarify a seemingly terminological problem that also has more far-reaching considerations.

In a Hungarian context language cultivation is the most well-known type of organized language management activity with the highest esteem among the general public. The notion of language cultivation is also known in other European language communities, for instance in Czech as *jazyková kultura*, in Slovakian as *jazyková kultúra*, in German as *Sprachkultur* (or *Sprachpflege*, cf. Maitz, 2010) or Swedish as *språkvård* (Nekvapil, 2008, 251). In the English speaking world, where the phenomenon does not have a similar long-standing tradition, the notion of language cultivation is used as an equivalent of the above (Lanstyák, 2014a, 20). It has to be considered, however, that language cultivation has a different meaning for different nations at different points in history. It is worth comparing, for example, Czech and Hungarian language cultivation. (I summarize the former based on Nekvapil 2008, 253–257.)

Modern Czech language cultivation was the work of linguists of the Prague School, namely Bohuslav Havránek, Vilém Mathesius and Roman Jakobson, who revitalized the until then purist language cultivation in the 1930s. They considered intervention in the linguistic processes to be scholarly grounded and socially beneficial. The cultivation activities (corpus planning) of the Prague School focus on contemporary standard language. Its cultivation must be based on an exact description of the state of the present standard language. The aim of cultivation activities is twofold: (1) to support the stability of standard language, and (2) to advance its functional differentiation and stylistic richness (Havránek 1932, in Nekvapil 2008, 253–254). By stability, they meant “flexible stability,” not the outright prevention of changes in the language.

Language cultivation in Hungarian culture and linguistics has a different meaning and connotation. Out of its many different interpretations, I highlight the one from Erzsébet Heltainé Nagy (2007), which considers language cultivation a reflecting and evaluating activity, which has an ongoing intellectual tradition in Hungarian culture since at least the 16th century. It functions according to the traditional value of scale of the Hungarian speaking community in the co-relation of language, value and community. It rests on the ideological system and tradition rooted in Humboldt’s ideas, which claims that the mother tongue is energy owned and operated by the members of the community. Heltainé Nagy (2007, 20–23) differentiates between different levels and scenes of language cultivation: from scholarly (professional) language cultivation to everyday, amateur language cultivation. In this paper, it is not possible (nor is it its aim) to give an overview of contemporary Hungarian language cultivation and the debates surrounding it (as they are presented by Minya 2005). But multiple scenes of language cultivation (especially schools, the press, authors, movements and amateurs) have the idea of language correctness as their main focus.

In a Hungarian context – as Lanstyák (2014, 24) says – the aim of language

cultivation is to put the principles of language correctness to the practice in language use, however, there are numerous cases where the “correct” linguistic form is not the one serving speakers’ purposes the best but the one in compliance with the codified norm of the standard language variant. However, regarding variants, codification (as we will see later) is usually not based on actual language use but on structuralist considerations as well as various language ideologies (e.g. linguistic nationalism, purism, standardism, conservatism, rationalism), myths (Bauer–Trudgill 1998; Lanstyák 2007) and superstitions (cf. Domonkosi, 2007a). Moreover, the codified norm is mostly postulated without taking the requirements of the actual communicative situation into consideration (Lanstyák, 2014, 24).

The difference between language management and language cultivation can be explained in a number of different ways. Language cultivation (meaning the academic language cultivation of recent decades, the contemporary public education, the press, public life and movements) focuses on language correctness, while language management on language problems. During language management, it is for the (layman) speakers to decide what constitutes a language problem, not for linguists or language cultivators. They are also different in the sense that language management encompasses more language related activities than language cultivation. Language management consists of language planning, to create a standard language variant, and language cultivation, to further develop and differentiate this standard (Lanstyák 2014, 30).

1.2.3 Language Management and Language Ideologies

Language problems and language ideologies are very strongly related, so much so that dealing with language problems necessarily leads to language ideologies (see Lanstyák 2018, 59). What the members of a given community perceive as a language problem is highly dependent on the ideologies in the light of which linguistic situations are interpreted (Lanstyák, 2010); this applies especially to organized language management, where speakers’ background knowledge, beliefs, language ideologies and linguistic attitudes are of key importance (Neustupný–Nekvapil, 2003, 185; Hübschmannová–Neustupný, 2004, .90; Lanstyák, 2014b, 327, 332).

Language ideologies are ideas and philosophies that are related to verbal communication and language in the broadest sense possible, and in this sense any form of explicit meta-linguistic discourse can be looked upon as a language ideology (Laihonen 2009, 25–26). During linguistic activities as a type of social action, language users conduct reflective and evaluative actions (Domonkosi 2007b, 38, 2007c, 38–39; Tolcsvai Nagy 2018, 33), that is, speakers have an opinion of their own linguistic actions as well as of those of others. The system of motivations, aims and expectations underlying their evaluation is moulded into language ideologies, in other words, language ideologies constitute the presentation and representation of a given language from a certain point of view with a certain purpose (Tolcsvai Nagy 2018, 33). This approach is consistent with the two metaphors that are commonly used in linguistic discourses about language ideologies: language ideology as glasses, and language ideology as a mask (Seböök 2012). To elaborate on the

prior, there are many different types of glasses. A certain type is used for reading, another for long and short distances, and yet another to protect our eyes from the sun. Due to their different functions, they shape reality in different ways according to their functions. And so do language ideologies represent different approaches, through which language can be perceived. (It is important to note here – as Sándor Szilágyi N. points out [2011] – that the metaphor is not perfect, as glasses can be changed and even taken off completely; language ideologies can be changed, but cannot be “taken off”. Perspectives can be changed, but language cannot be approached without an ideology.)

Regarding language ideologies as perspective, I also use the narrower interpretation of István Lanstyák (2018, 60–61): those language related notions constitute as language ideologies that are demonstrably used to explain or justify facts and processes related to language and language use by professional linguists, trained or layman language cultivators, or everyday speakers not concerned with language cultivation.

In her studies on ascribing values by layman speakers in linguistic counselling, Erzsébet Heltainé Nagy (2009, 80–81, 2011, 168–169) presents the different – often overlapping – ways of ascribing values: classifying here language traditions, attitudes, superstitions and myths, while also mentioning – although briefly – language ideologies (Heltainé Nagy 2009, 81). The concepts these coined phrases cover undoubtedly show similarities with each other, yet it is important to note that – meaning especially language myths and superstitions – language ideologies are not some sort of false consciousness, i.e. some systematically distorted perception of reality. The emphasis should be placed on the totality of language ideologies – which is called the total concept of ideologies (Blommaert 2006, 510).

Regarding the previously cited study of Heltainé Nagy (2011), while the terms of myth, superstition and stereotype mentioned there all carry some sort of negative value judgement or false supposition, language ideologies, however, have no such negative connotations (on this, see also Szabó 2015, 335). Value neutrality comes up not just here, but also in the case of scholarly attitudes: whether it is the job of language ideology studies to rate ideologies based on how well they correspond with linguistic positions and the “proper” view of language, or they should just only explore the ideologies in a way that the researcher’s own language ideologies are pushed to the background (see Woolard–Schieffelin 1994, 57–58). In this study, my position is the latter. I aim to present the language ideologies appearing in linguistic counselling, so they may be reflected upon in further practice of counselling activities.

2. Empirical study

In the following, I will present the pilot study that is based on the questions received in email by the linguistic counselling service. As Tolcsvai Nagy (2018, 33) writes, language ideologies occur in great numbers not just in the world but also in Hungarian culture, so my aim is not to explore, quantify and categorize all language

ideologies occurring in linguistic counselling discourse (it would be impossible anyway). Instead, I chose a single topic: the language ideologies about codification, i.e. the role of the linguist and linguistic counselling, as these appear frequently in linguistic counselling discourse.

2.1 Material and Method

Emails received by the linguistic counselling service are tagged with key words to order and categorize them, while also making them easy to search for. During the study, I examined the correspondence of the linguistic counselling service between 2017–2019, chose examples by searching key words, and then I explored the language ideologies appearing in the questions and answers. All of the counselling answers are my own, so the study was a great opportunity for self-reflection. In tagging explored ideologies, I used the language ideology term guide by István Lanstyák (2017).

2.2 Results

2.2.1 Language Ideologies in Counselling Emails

A common type of inquiry is when the questioners are looking for a second opinion on new and creative phrases coined by themselves, and how to “make them official” and “introduce” them into the Hungarian language and vocabulary, or in other words: make them widespread. In these cases, a (perceived or real) language deficiency causes the language problem. Some examples for these coined phrases: *eminózus* ‘opposite of *ominózus* (ominous), a certain pleasant, positive event’; *médiátor* < *média* (media) + *moderátor* (moderator) ‘supervisor of online forums, newspapers, radio and tv channels’; *szülőke* ‘female genitals’. The typical formulation of these questions is well illustrated by Example (1):

(1) „Érdeklődni szeretnék, hogyan lehetséges egy újonnan keletkezett szó levédése, hivatalos bevezetése a magyar nyelvhasználatba.”

[“I would like to enquire how it is possible to patent new words and how to introduce them to the Hungarian language.”]

This reoccurring question type shows what prominent place the Hungarian Academy of Sciences (HAS) has as the institution that started organized language cultivation. In the mind of everyday speakers it is an institution of such influence that has power over the language. The linguists of the Academy are supposed to decide what items constitute part of the language, which are “correct” and which are “incorrect” (language expertism, Lanstyák 2017, 21).

In conjunction with this notion, in everyday discourses about language, linguists seemingly have the power not only to decide the “correctness” of an item, but also – based on knowledge about the linguistic system – to control linguistic processes, influence language and engender linguistic changes (linguistic potentism, Lanstyák 2017, 34).

In Example (1), there is mention of lexical codification, which, in popular view, is proof that a word “exists”. Layman speakers tend to acknowledge the existence of a lexeme if it can be found in a dictionary – single language or grammatical. Lanstyák (2017, 39) calls this notion the ideology of linguistic vocabularism and defines it that the items found in codifying dictionaries are inherently more correct than the ones not found in these dictionaries, furthermore, they do not even exist, but if they do, they must be incorrect. In Example (2), this ideology appears in a more explicit form:

(2) Egy régi angol film (1942) szövegének fordításakor le mertem írni a *megnevet* igét. Azt a kritikát kaptam, hogy ez a szó nem létezik. Én már biztosan hallottam, talán nagyszüleim használták. [...] A Czuczor–Fogarasi¹ szótárban szerepel ez az ige, de újabb szótárakban valóban nem találtam meg. Most akkor létezik ez az szó?

[While translating an old English movie from 1942, I dared to use the verb *megnevet* (laugh, mock). I got the critique that there is no such word. I am sure I heard it, maybe from my grandparents. [...] The verb is in the Czuczor–Fogarasi dictionary, but it is indeed missing from newer dictionaries. Does this word exist?]

Example (2) becomes a language problem from the perspective of the linguistic vocabularism ideology, when other speakers reacted negatively to the archaic word and deemed it non-existent. The speaker perceives the contradiction between the ideology and their own experience (as they heard the word from grandparents), but accepts the ideology of vocabularism by looking up the word in a 19th century dictionary.

Related to linguistic vocabularism is the similar ideology of linguistic codificationism (Lanstyák 2017, 26): only the grammar in language correctness reference books is correct. Linguistic codificationism can be observed in inquiries that question the “correctness” and/or existence of words or other linguistic items, solely because a spell checker program deems it unknown or incorrect, as can be seen in Example (3).

(3) „Érdekes, a Helyes-e így? szerint olyan szó nincs, hogy *negativitás* (miközben igazából csak azt akartam megnézni, hogy biztosan jól tudom-e, hogy nem hosszú *í*-vel kell írni, ahogy valahol olvastam). Vagy én tudom rosszul, és tényleg nincs ilyen szó, és a honlapoldalak van igazaz?”

[“According to *Helyes-e így?*², there is no such word as *negativitás* (negativity). I only wanted to check if it is spelled with an *í*, because I read it somewhere like this. Or am I wrong and there is no such word and the webpage is right?”]

Questions like this show the dangers of spell checker programs, as users invest them with much too great authority, ignoring the fact that no computerized tool

¹ The dictionary was published between 1862–1874.

² *Helyes-e így?* is the spell checker of the helyesiras.mta.hu webpage.

can be 100% effective. Users might ignore the fact that words marked unknown by spell checkers may not deviate from official grammatical rules, but simply may not be included in the program's database. The questioner in Example (3) simply wanted to make sure of spelling, but, because the program's dictionary did not contain the word *negativitás*, then they questioned the existence of the word instead, however previously they had no such doubts. The spell checker program thus generated a language problem. The strong faith in the ideologies of linguistic vocabularism and codificationism may be the source of language problems, lead to questioner's insecurity and ultimately – in the words of Gyula Szepesy (1986) – to “the deterioration of their linguistic mood”.

The ideologies of linguistic vocabularism and codificationism also appear in Example (4) in relation with *deviszont* (but, however). This meshes together the different functions of the informative single language dictionaries, the norm codifying grammatical dictionaries and the spell checker programs.

(4) „A *deviszont* szó helyesírásáról szeretnék hivatalos forrásból érdeklődni, ezért kerestem fel Önöket. Az origo korábbi cikkében említette, hogy már helyesnek számít, ugyanakkor az Önök adatbázisában nem szerepel ez a szó. Hol a hiba? Hiányos az adatbázis vagy urban legend a *deviszont* legitimizálása?”

[“I contacted You to enquire about the official spelling of *deviszont*. There was an article on *Origo*³ that said it is now correct, but it cannot be found in your database⁴. Where is the mistake? Is the database lacking, or is the legitimization of *deviszont* an urban legend?”]

The question reflects on the fact that *deviszont*, based on frequency data, made it into the 5th edition of The Comprehensive Dictionary of Hungarian as a compound conjunction (Iltzész 2014). *Deviszont* becoming its own article in the dictionary turned the heads of everyday speakers and made headlines in the media, because of the linguistic superstitions and negative value judgements (Domonkosi 2007a; Schirm 2014) attached to it. Historically the aim of the comprehensive dictionary is the description and lexicographical analysis of contemporary vocabulary, so it is informative in function (Iltzész 2012). In the popular linguistic view, however, the two functions of normative (prescriptive) and informative (descriptive) mould together. This causes the codification of *deviszont* – as can be seen in Example (4) – to be interpreted as a form of “legitimization”. The same view is apparent in the mentioned Origo.hu article that was given the following title: *A tudomány meghajolt a deviszont előtt*. [Science bowed before *deviszont*] This title suggests a certain

³ The questioner refers to an interview on Origo.hu with Nóra Iltzész, chief editor of The Comprehensive Dictionary of Hungarian, after the 5th edition of the dictionary was published: Fábrián, Tamás–Sarkadi, Zsolt (2014): *A tudomány meghajolt a deviszont előtt*. Interjú Iltzész Nórával, A magyar nyelv nagyszótárának főszerkesztőjével. [Science bowed before *deviszont*. Interview with Nóra Iltzész, chief editor of The Comprehensive Dictionary of Hungarian] Retrieved from: <http://www.origo.hu/itthon/20140221-interju-iltzes-noraval-a-magyar-nyelv-nagyszotaranak-foszerkesztojevel.html> (05. 07. 2019.)

⁴ The questioner means the grammatical tools of helyesiras.mta.hu under “your database”.

layman speaker ideology that there are inherently “incorrect” items in language, which linguistics (or in layman interpretation probably language cultivation) fights against, yet in some cases accepts them, or “bows” to them.

Example (4) shows how, in the questioner’s interpretation, the different functions of dictionaries and computerized tools mould together. In the first sentence, the questioner clearly states their goal: finding out the spelling of *deviszont* (one word or two words). So they turned to RIL HAS as an “official source”. The second sentence shows that the questioner identified a contradiction between the spell checker and their own experience, which made them unsure about their original goal: since the “official” HAS spell checker does not contain the word, then maybe it does not exist (or is inherently “incorrect”), which makes the original question – how to spell it correctly – pointless. As the last sentence shows, the questioner does not entirely dismisses the possibility of the spell checker being wrong, it still occurs to them that the “legitimization” of *deviszont* may just be an urban legend. The ideology of linguistic codificationism caused a language problem here, too.

The helyesiras.mta.hu webpage is based on normative dictionaries, and since neither the 12th Edition of the Rules of the Hungarian Orthography, nor the Hungarian Orthographical Dictionary contain the word *deviszont*, it is also missing from the webpage’s database. More detail about this in 2.2.2, where I analyse the linguistic counselling responses.

The question in Example (5) shows similarities to the phenomenon in Example (4).

(5) Rákerestem a Helyes-e így? keresőmotorral a következő három szóra: *legoptimálisabb*, *kiexportál*, *beimportál*, és mindháromat helyesnek jelölte. Ezek valóban helyesek ebben a formában? Eddig úgy tudtam, hogy mivel az *optimális* eleve szuperlatívusz alakban van, nem helyes tovább fokozni. A másik két szónál ehhez hasonlóan felesleges az előtag, hiszen az *exportál* eleve azt jelenti, hogy kiszállít.

[I searched three words using the *Helyes-e így?* search engine: *legoptimálisabb* (most optimal), *kiexportál* (export out), *beimportál* (import in), and it shows all three as correct. Are they really correct in this form? I thought *optimális* (optimal) is already a superlative and cannot be put further in superlative form. Similarly, in the case of the other two words, the prepositions are pointless, since *exportál* (export) already means “to transport outward”.]

The questioner actually is looking for advice on language correctness and turned to helyesiras.mta.hu – even though it is a spell checking website, its function is to determine normative spelling. Rating and ranking linguistic items is not its job. Of course, the words *legoptimálisabb*, *kiexportál*, *beimportál* conform with normative spelling, so the program regards them to be correct.

Example (5) shows the ideology of linguistic redundantism (Lanstyák 2017, 35), which deems redundant linguistic items inherently more incorrect than non-redundant ones. As these words redundantly contain a superlative form and directional prepositions, the questioner thinks they are incorrect.

Comparing Examples (4) and (5), in the case of *deviszont*, the questioner seemingly believes in the word's (newfound) "correctness", until the spell checker tool shakes them in their belief. In the case of *legoptimálisabb, kiexportál, beimportál*, the questioner believes in their inherent "incorrectness", and only becomes doubtful – only to a lesser extent – when the program labels them "correct" (as in: conforms with normative spelling rules).

In the following chapter, I present the answers given by counsellors of the linguistic counselling service.

2.2.2 Language Ideologies in Counselling Replies

When questioners ask about an unusual or situational item, whether it exists or how to "make official", like in Example (1), we usually give the following answer:

First, we check the available databases, corpuses, like the Hungarian National Corpus that can be regarded the representative corpus of the Hungarian language (Oravecz-Váradí-Sass 2014). Usually we find little to no matches. Behind this step – searching the corpuses – lies the ideology of linguistic usualism: the thought that "the more widespread (geographically, in social strata, speaking situations, linguistic contexts etc.) or more often used an item is, it is inherently more correct than the less widespread or rarer ones" (Lanstyák 2017, 39). In some cases, where the coined phrases are formally correct (i.e. *fontatlan* 'not important'), we usually note that "these words conform with the rules of language, so in this sense, they are »correct«." Note that punctuation in this case should be interpreted as a metalanguage commentary, as in the use of quotation marks mean that the counsellor distances themselves from the everyday use of the word. Using quotation marks – implicitly – is a traditional language cultivation approach, deconstructing the ideology called linguistic autonomism by Lanstyák (2017, 17–18). The ideology refuses to acknowledge the correctness of certain forms without a context of use. Finally, the ideology of linguistic usualism comes to the forefront again: "In spite of this, we don't use it, as it is **not »sanctioned« by custom.**"

In Example (6), I quote the rest of the answer:

(6) „Új szavak tudatos szóalkotásként is keletkeznek folyamatosan. Ezeknek egy része megmarad egyedinek, más részük elterjed, közhasználatúvá válik. Szótárba, szótárakba ez utóbbiak kerülnek. [...] Hogy »szótárérett« szó lesz-e az Ön javaslata: nehéz megmondani. Az Akadémia akkor tud »hivatalossá tenni«, »bevezetni« (vagyis szótári kodifikációval megerősíteni) egy egyedi szóalkotásként indult szóalakot, ha az már közhasználatúvá vált. A javasolt szóalak sorsa, jövője attól függ tehát, hogy mennyire kedvelik meg széles körben a mai és a majdani nyelvhasználók."

[“New words are created all the time. Some of them remain unique, some become widespread and a part of everyday speech. Only the latter make it into dictionaries. [...] Whether your word will be included in a dictionary, is hard to tell. The Academy can only »make a word official«, codify it in a dictionary, if the unique coined phrase becomes part of everyday speech. The future of the recommended phrase depends on how

popular it becomes among speakers in the present and the future.”]

The linguistic counsellor uses the ideology of linguistic usualism in the answer, when referring to the language tradition, pointing out the process, in practice, is the other way round: it is not the Academy’s decision that makes a word “official” and widespread in the language but the lexemes sanctified by the language traditions are the ones that make it into dictionaries. The ideology of linguistic descriptivism also appears (Lanstyák 2017, 19): the thought that the job of linguists is to describe (here: codify in a dictionary) certain phrases.

When analysing Example (1), I mentioned the ideology of linguistic potentism that is deconstructed in the counselling answer (6), meaning linguists have no power over the language. The ideology of linguistic expertism however – that linguists use their knowledge in the field to give advice on “correct” forms – is continually upheld, since the ideology is the direct result of the communicative situation, which wouldn’t even exist without it. The ideology of linguistic prescriptivism (Lanstyák 2017, 34) is also part of the exchange.

Moving on to the counselling answers regarding *deviszont*. To the question in Example (4), we answered that the word made it into the Comprehensive Dictionary in 2014 as a compound conjunction, and illustrated its use with examples in the dictionary. We mentioned that the process is reversed, meaning dictionaries codify words based on use (linguistic descriptivism), and so *deviszont* shouldn’t be regarded as a “mistake” (just like previously, quotation marks are metalanguage commentary, an implicit language ideology). We also mentioned that the stigma of incorrectness is further perpetuated in speaking communities, “especially where the learned common dialect is the norm”. The linguistic counsellor’s previously descriptive position (presenting the function of *deviszont* with dictionary examples), here, turns into a cautious, barely noticeable prescriptive one.

Finally, the counsellor explains that the tools of *helyesiras.mta.hu* cannot help with writing, because the grammatical companions do not contain the *deviszont* or *de viszont* forms. Only the Comprehensive Dictionary contains them, which is not a grammatical but a descriptive, interpretative dictionary.

The writing of *deviszont* is further elaborated in more detail in another answer. The questioner stated that *deviszont* became a solid compound in 2014 and regarded the spell-checker not marking *de viszont* incorrect a mistake. In the counselling answer, based on the Comprehensive Dictionary, the counsellor further explained the situation: although the heading is a compound (*deviszont*), the writings in the following dictionary examples also vary.

The counsellor further highlights the descriptive nature of the Comprehensive Dictionary, and that it is not grammatical (normative). They also draw attention to the fact that *de()viszont* also cannot be found in The Rules of the Hungarian Orthography or other dictionaries (7).

(7) „Mi következik mindebből? Az, hogy az Akadémiának nincs hivatalos állásfoglalása a *de()viszont* szó helyesírásáról. A nagyszótárbeli egybeírt formát lehet persze követni mint ajánlást, logikusnak is tűnik, hiszen az összeforrt kötőszókat egybe szoktuk írni

(pl. *ámde*, *ugyebár* stb.). De a nagyszótárbeli megjelenés nem egyenlő a helyesírási kodifikációval, ez utóbbi csak akkor történt meg, ha felvette az illetékes akadémiai munkabizottság a helyesírási szótárba, ez pedig nem történt meg.

Ilyenformán nem mondhatjuk, hogy a *deviszont* szót 2014 óta egybe kell írni. Lehet persze egyfajta ajánlásként felfogni, s azt követve egybeírni, de ha valaki különírja a *deviszontot*, arra nem mondhatjuk, hogy eltért a helyesírási normától, mert jelen esetben ilyen – nincs.

A helyesiras.mta.hu portál eszközei a mindenkori akadémiai szabályozást követik. A *deviszont* esete azonban nem egyértelmű, nem létezik erről akadémiai állásfoglalás, így csupán az egybeírt alakot feltüntetni egyedüli helyes megoldásként nem lenne helyénvaló.”

[“The following can be concluded from this: The Academy has no official position on the writing of *deviszont*. The forms in the Comprehensive Dictionary are recommendations, following them seems logical, since there are conjunctions that are solid compounds, like *ámde* (however), *ugyebár* (question tags) etc. Appearance in the Comprehensive dictionary is not grammatical codification, which can only happen when the responsible academic committee adopts a form in the grammatical dictionary, which hasn't happened yet.

As a result, it cannot be stated that *deviszont* has to be a solid compound since 2014. Following the recommendation, it can be used as a solid compound, but writing *deviszont* separately does not violate the grammatical norms, since currently there is no such norm.

The tools of the helyesiras.mta.hu portal always follow the effective academic guidelines. In the case of *deviszont*, there is no such guideline, so regarding only the solid compound form as correct would be inappropriate.”]

In my interpretation, the standard ideology can be seen in the lack of codification, as dictionaries and the rules of orthography are based on the standard language variant, while other (non-standard) language variants and forms do not belong in their scope. So the lack of codification of *deviszont* can be interpreted as a hidden value judgement, since it is only found in the descriptive Comprehensive Dictionary, and not the normative grammatical dictionary.

The answer to Example (5) – regarding the superfluous superlative and prepositions in the words *legoptimálisabb*, *kiexportál*, *beimportál* – contains only two key notions: (i.) the spell-checker only checks for normative spelling, while disregarding other (practical, pragmatical) aspects; (ii.) it is based on normative language use and tradition, and warns about the difference in style or meaning among the different variants.

The occasional replies to counselling answers, however, show that the purely descriptive approach (describing style and use) is often not efficient enough in counselling, as can be seen in Example (8):

(8) „[...] joggal várhatnám el egy tanácsadó szolgálattól, hogy legalább tanácsoljon valamit. Ha nem is ítélezést, de tanácsot várok: bátran használjam, vagy inkább tartóz-

kodjam tőle. Azzal csak szegényedik nyelvünk, ha széttárt karunkkal ennyit mondunk: »hát igen, ez bizony előfordul«”.

[“[...] it is not entirely unreasonable to expect a counselling service to give advice. I don't necessarily need judgement, only advice: should I use the form, or not. It only makes our language poorer, if we spread our arms and say: »well, yeah, this also happens«”.]

3. Summary

In this study, I analysed the questions and answers received and given by the linguistic counselling service of the Research Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences. Through this correspondence, I studied the language ideologies among the Hungarian speaking communities, focusing on the topic of codification in the context of prior similar studies. The novelty of this paper, in comparison, is the framework of Language Management Theory and language ideologies. The latter includes the notion that linguistics and one of its applied fields, linguistic counselling, is also a language about language, a metalanguage activity, so it was self-evident to include the counselling answers in the study. With the analysis of language ideologies, the aim of the study is to reflect upon the linguistic counselling practice: its re-thinking; what language ideologies should be applied in order for the organized language management to better serve the addressing of language problems.

The popular approach to language includes ideologies concerned with the supremacy of the standard. The public looks to the professional linguists to provide guidelines regarding the correctness of certain language forms; linguists are ascribed to have power over the language. The concept of “correctness” among layman speakers are simplified, often not distinguishing between grammatical and pragmatical “correctness” and grammatical norms. The inquiries unequivocally show the reverence of dictionaries that encompass not just printed dictionaries, but also automatized spell-checker tools.

The counselling answers are more ambiguous regarding their ideologies. In some cases, they include contradicting ideologies, e.g. “balancing” between descriptive and normative ideologies. Sometimes, the anti-standard ideology appears implicitly (see the use of quotation marks), while the counsellor also admits to the unviability of descriptive ideologies, as the counselling exchange is expected by the public to provide evaluation and guidance. The counsellor also accepts the ideology of linguistic expertism, since it is the basis of organized linguistic counselling.

Sources

Digital correspondence of the linguistic counselling service at the Research Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences (tanacs@nytud.mta.hu). Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 2017–2019.

References

- Balogh, Erzsébet – T. Balla, Ágnes (2009): *Nyelvi menedzselés multinacionális nagyvállalatoknál: két, Magyarországon működő nagyvállalat kommunikációjának összehasonlítása a nyelvmenedzselés-elmélet segítségével* [Language management of multinational companies: Comparing two companies in Hungary with the help of Language Management Theory]. In Borbély – Vančoné Kremmer – Hattjár (eds.), 531–535. p.
- Bari, Diána Éva (2018): A nyelvmenedzselés-elmélet és a hibajavítás szerepe a nyelvoktatásban [The role of Language Management Theory and Correction of Mistakes in Language Education]. In *Időszerű kérdések. Struktúra, funkció, szemiotika, hálózat tanulmánykötet* [Timely Questions. Structure, function, semiotics, network collection of studies] Eds. Balázs, Géza – Lengyel, Klára. Budapest: ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék – Inter (IKU) – Magyar Szemiotikai Társaság. 263–270. p.
- Bauer, Laurie – Trudgill, Peter (1998): *Language Myths*. London: Penguin Books.
- Blommaert, Jan (2006): *Language Ideology*. Brown, Keith (ed). Encyclopedia of Language and Linguistics. Second edition, vol. 6. Amsterdam: Elsevier. 510–521. p.
- Borbély, Anna – Vančoné Kremmer, Ildikó – Hattjár, Helga (eds.) (2009): *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. [Language ideologies, attitudes, stereotypes]. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: Tinta Könyvkiadó.
- Domonkosi, Ágnes (2007a): *Nyelvi babonák és sztereotípiák: a helyes és a helytelen a népi nyelvészeti szemléletben*. [Language superstitions and stereotypes: Correctness and incorrectness from perspective of folk linguistics.] In Domonkosi–Lanstyák–Posgay (eds.), 142–153. p.
- Domonkosi, Ágnes (2007b): *Attitűd, értékítélet, minősítés: az értékszempont érvényesülése a nyelvi-nyelvhasználati reflexiókban* [Attitude, value judgement, evaluation: The role of values in reflections on language use.] Acta Academiae Pädagogicae Agriensis. Nova Series Tom. XXXIV. Sectio Linguistica Hungarica, 38–54. p.
- Domonkosi, Ágnes (2007c): *Az értékelés és a minősítés a nyelvművelésben* [Evaluation and qualification in language cultivation]. In Domonkosi–Lanstyák–Posgay (eds.), 38–51. p.
- Domonkosi, Ágnes – Lanstyák, István – Posgay, Ildikó (eds.) (2007): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről* [Working Papers on Language Cultivation]. Dunaszerdahely–Budapest: Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó.
- Havránek, Bohuslav (1932): *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura* [The task of the standard language and its cultivation]. In *Spisovná Feltina a jazyková kultura* [Standard Czech and the Cultivation of Language]. Eds. Havránek, Bohuslav – Weingart, Miloš. Prague: Melantrich. 32–84. p.
- Heltainé Nagy, Erzsébet (2007): *A nyelvművelés fogalma és terénymai* [The Concept and areas of language cultivation.] In Domonkosi–Lanstyák–Posgay (eds.), 13–26. p.
- Heltainé Nagy, Erzsébet (2009): *Értéktulajdonítások a nyelvi vélekedésekben* [Ascribing values in language beliefs]. In Borbély – Vančoné Kremmer – Hattjár (eds.), 87–94. p.
- Heltainé Nagy, Erzsébet (2011): *Nyelvi mítoszok a tanácsadói gyakorlatban* [Language Myths in the Practice of Consultancy]. In *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai [Language myths, ideologies, language politics and linguistic human rights in Central-Europe in theory and practice. Presentations of the 16th Conference on Sociolinguistics]. Eds. Hires-László, Kornélia – Karmacs, Zoltán – Márku, Anita. Budapest–Be-

regzsász: Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 165–174. p.

Heltainé Nagy, Erzsébet (2012): *Nyelvhasználati minősítések, a helyes-helytelen a tanácsadói gyakorlatban* [Assessment of language use: correct vs. incorrect in language counselling]. *Magyar Nyelvőr* 136/4, 394–406. p.

Heltainé Nagy, Erzsébet (2014): *A nyelvi tanácsadás területei és újabb eszközei az MTA Nyelvtudományi Intézetében* [The areas and latest devices of linguistic counselling at the Research Institute for Linguistics, Hungarian Academy of Sciences]. *Anyanyelv-pedagógia* 7/1, <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=505> (Retrieved: 05. 07. 2019.)

Heltainé Nagy, Erzsébet (2016): A nyelvi tanácsadás mint az anyanyelvi nevelés és közművelődés lehetősége [Linguistic counselling as a form of linguistic upbringing and public education]. In *„Szavad ne feledd!” Tanulmányok Bánréti Zoltán tiszteletére*. [“Hold that thought!” Studies honouring Zoltán Bánréti] Eds. Kas, Bence. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 247–256. p.

Hübschmannová, Milena – Neustupný, Jiří Václav (2004): *‘Terminological’ processes in North-Central Romani*. *Current Issues in Language Planning* 5, 83–108. p.

Iltzész, Nóra (2012): *Nyelvhasználat és szótári ábrázolás viszonya a korpuszalapú szótárban* [The relationship between language use and lexical representation in a corpus-based dictionary]. *Magyar Nyelvőr* 136/4, 390–394. p.

Iltzész, Nóra (ed.) (2014): *A magyar nyelv nagyszótára V*. [The Comprehensive Dictionary of Hungarian, Vol. 5.] Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.

Jernudd, Björn H. – Neustupný, Jiří Václav (1987): Language planning: for whom? In *Proceedings of the International Colloquium on Language Planning*. Ed. Laforge, L. (ed.): Québec: Les Press de L’Université Laval. 69–84. p.

Kardos, Tamás (2007): *A magyar helyesírás problémái a nyelvi közönségszolgálat tükrében*. [The problems of Hungarian orthography from the aspect of the linguistic information service]. In Domonkosi–Lanstyák–Posgay (eds.), 114–129. p.

Kenesei, István (2004): A nyelvmélettől a nyelvművelésig. A nyelvészet egységéről és változatosságáról [From language theory to language cultivation. Of the unity and diversity of linguistics]. In *25 év anyanyelvünk szolgálatában* [25 years in service of language]. Budapest: Akadémiai Kiadó. 7–25. p.

Kimura, Goro Christoph (2014): *Language management as a cyclical process: A case study on prohibiting Sorbian in the workplace*. *Slovo a slovesnost* 75, 255–270. p.

Laihonen, Petteri (2009): *Language Ideologies in the Romanian Banat: Analysis of Interviews and Academic Writings among the Hungarians and Germans*. *Jyväskylä Studies in Humanities* 119. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Lanstyák, István (2007): *Általános nyelvi mítoszok* [General language myths]. In Domonkosi–Lanstyák–Posgay (eds.), 174–212. p.

Lanstyák, István (2010a): *A nyelvi problémák típusai*. [The types of language problems]. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 12/1, 23–48. p.

Lanstyák, István (2010b): *A nyelvi problémák típusai nyelvi jellegük szerint* [The Types of language problems according to their linguistic character]. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 12/2, 23–46. p.

Lanstyák, István (2010c): *A nyelvi problémák kezelése* [The treatment of language problems.] *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 12/3, 53–76. p.

Lanstyák, István (2014a): *Nyelvalakítás és nyelvi ideológiák* [Language management and

language ideologies]. Bratislava: University of Comenius.

Lanstyák, István (2014b): *On the process of language problem management*. *Slovo a slovesnost*, 75/4, 325–351. p.

Lanstyák, István (2017): *Nyelvi ideológiák. Általános tudnivalók és fogalomtár* [Language ideologies. Basic assumptions and a glossary]. Retrieved from http://web.unideb.hu/~tkis/li_nyelvideologiai_fogalomtar2.pdf (05. 08. 2019.)

Lanstyák, István (2018): *Nyelvalakítás és nyelvi problémák*. [Language management and language problems] Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Gramma Nyelvi Iroda.

Lanstyák, István – Szabó Mihály, Gizella (2009): Hungarian in Slovakia. Language management in a bilingual minority community. In *Language Management in Contact Situations. Perspectives from Three Continents*. Eds. Nekvapil, Jiří – Sherman, Tamah. Frankfurt am Main: Peter Lang. 49–73. p.

Maitz, Peter (2010): *Sprachpflege als Mythenwerkstatt und Diskriminierungspraktik*. *Apertum. Zeitschrift für Sprachkritik und Sprachkultur*. 6/1, 1–19. p. Retrieved from: https://www.philhist.uni-augsburg.de/lehrestuehle/germanistik/sprachwissenschaft/Literatur_maitz/cikk34m_Sprachpflege-als-Mythenwerkstatt_.pdf (03. 07. 2019.)

Minya, Károly (2005): *Rendszerváltás – normaváltás. A magyar nyelvűvelés története, elvei és vitái 1989-től napjainkig* [Regime change – norm change. The history, principles and debates of Hungarian language cultivation from 1989 to the present day]. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Nekvapil, Jiří (2006): *From Language Planning to Language Management*. *Sociolinguistica* 20: 92–104. p.

Nekvapil, Jiří (2008): Language Cultivation in Development Context. In *Educational Linguistics*. Eds. Spolsky, Bernard – Hult, Francis M. 251–265. p.

Nekvapil, Jiří – Sherman, Tamah (2009): *Pre-interaction management in multinational companies in Central Europe*. *Current Issues in Language Planning* 10/2, 181–198. p.

Nekvapil, Jiří – Sherman, Tamah (2013): Language ideologies and linguistic practices: the case of multinational companies in Central Europe. In *Ideological Conceptualizations of Language: Discourses of Linguistic Diversity*. Eds. Barát, Erzsébet – Studer, Patrick – Nekvapil, Jiří. Frankfurt am Main: Peter Lang. 85–117. p.

Neustupný, Jiří Václav (2003): *Japanese students in Prague: Problems of communication and interaction*. *International Journal of the Sociology of Language* 162, 125–143. p.

Neustupný, Jiří Václav – Nekvapil, Jiří (2003): *Language management in the Czech Republic*. *Current Issues in Language Planning* 4, 181–366. p.

Oravecz, Csaba – Váradi, Tamás – Sass, Bálint (2014): *The Hungarian Gigaword Corpus. In Proceedings of Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2014)*. Eds. Calzolari, Nicoletta – Choukri, Khalid – Declerck, Thierry et al. 1719–1723. p.

Schirm, Anita (2014): *A deviszont viszontagságai* [The trials of deviszont]. *Nyest.hu*, 2014. november 12. Retrieved from: <https://www.nyest.hu/hirek/a-deviszont-viszontagsagai> (05. 07. 2019.)

Sherman, Tamah (2007): Language management on the front lines: A report from Dunajská Streda Language Management Workshop. In *Language Management in Contact Situations 5: Report on the Research Projects 154*. Ed. Muraoka, Hidehiro. Chiba: Chiba University, Graduate School of Humanities and Social Sciences. 67–77. p.

Sebők, Szilárd (2012): *A nyelvi ideológiák működési mechanizmusairól, avagy nyelvi ide-*

ológiák szem előtt tartása és „szembe állítása” [On Operating Mechanisms of Language Ideologies]. Fórum Társadalomtudományi Szemle 14/3, 87–108. p.

Szabó, Gergely (2015): „*Hogy fejezzem ki magam szépen?*” – *Nyelvi ideológiák az obszcenitások mögött.* [‘How to put it nicely?’ – Language ideologies behind obscenities]. Magyar Nyelvőr 139/3, 334–346. p.

Szabómihály, Gizella (2005): *Nyelvművelés – nyelvtervezés – nyelvi menedzselés.* [Language cultivation – language planning – language management]. Fórum Társadalomtudományi Szemle 7/4, 67–75. p.

Szabómihály, Gizella (2007): *A nyelvi menedzselés lehetséges szerepe a magyar nyelvalkításban.* [The possible role of language management in Hungarian language treatment]. In Domonkosi–Lanstyák–Posgay (eds.), 52–67. p.

Szepesy, Gyula (1986): *Nyelvi babonák* [Language superstitions]. Budapest: Gondolat Kiadó. Retrieved from: <http://mek.oszk.hu/01600/01688/01688.htm> (05. 07. 2019.)

Tolcsvai Nagy, G. (2018): A nyelv kulturális, ideológiai értelmezései [Cultural and ideological interpretations of language]. In *A magyar nyelv jelene és jövője* [The present and future of the Hungarian language]. Ed. Tolcsvai Nagy, Gábor. Budapest: Gondolat Kiadó. 32–45. p.

Váradi, Tamás – Ludányi, Zsófia – Kovács, Réka (2014): *Géppel segített helyesírás. A helyesírás.mta.hu portál készítéséről* [Computer aided spelling advice. Designing the helyesírás.mta.hu site]. Modern Nyelvoktatás 20/1–2, 43–58. p.

Woolard, Kathryn – Schieffelin, Bambi (1994): *Language ideology.* Annual Review of Anthropology 23, 55–82. p.

Address forms in conversations on social media¹

Ágnes Domonkosi

Abstract

The goal of the paper is to present addressing practices characteristic of discourse on social media by analysing two Facebook conversations. As the analysis shows, address forms have several roles including the identification of discourse participants, the evoking of patterns of face-to-face spoken discourse, the expression of emotions, and the increasing or reduction of social distance. In the absence of physical presence, discourse participants engaging in internet-based communication cannot rely on nonverbal channels for the construal of social relationships, thus more significance is attached to linguistic devices in general and the patterns specifically marking social relationships in particular. Both conversations (a series of congratulations, and a debate within a Facebook group) feature address forms in a high number and in varied functions. Address forms in congratulatory messages not only construe social relationships but also represent them for the public. In the public debate, addressing practices indicate the convergence or divergence of opinions, and by identifying discourse participants, they also play a role in the delimitation of smaller units within the overall group conversation.

Keywords: address forms; vocatives; T/V forms of address; social media; Facebook conversations

Subject-Affiliation in New CEEOL: Language and Literature – Applied Linguistics – Sociolinguistics

1. Introduction

With internet use spreading to the point of being ubiquitous, several new scenes of communication and genres have emerged. This has also given rise to new rules for engaging in linguistic interactions, rules which are specific to the communicative contexts and particular genres involved. In highly networked, multimedial, interactive environments, relationships between speaker, addressee, audience, channel, theme and arrangement have undergone sweeping changes, with new types of speech events evoking novel linguistic devices and practices.

The goal of my paper is to demonstrate the importance of address forms in conversations conducted on social media sites, with regard to what varied roles

¹ The research reported here was supported by the János Bolyai Research Scholarship and NKFIH K 129040 grant.

they can play, and what varied functions they can have in the shaping of social relations. In addition to data from unstructured observations, my description of the phenomenon will be informed by the analysis of two lengthier prototypical Facebook conversations.

The paper first presents general communicative features of conversations on social media sites (2), then discusses variants of address forms typical of internet-mediated conversations along with their functions (3), presents the conversations that serve as empirical material for the analysis, and introduces the analytic criteria (4), discusses and interprets the research results (5), and finally offers a brief summary.

2. Conversations on social media sites

With the advent of web 2.0, social media sites have become highly popular in internet-mediated communication, and the previous object-centric approach has been superseded by a person-centric network (cf. Peters 2009, Szűts 2012, Veszelszki 2014). Social media sites have also transformed the world of networked communication by enhancing the role of identifiable participants (supplementing the fictitious, virtual identities characteristic of many internet forums and chat sites). These newly emerging online identities are closely bound up with corresponding offline identities, evolving dynamically as the two types of identity shape each other (cf. Fehér 2014, 140–141).

The interactive nature of web 2.0, the person-centric structure of social media sites, and the continuous online presence of participants are communicative factors that significantly bear on the linguistic construal of relationships with discourse partners, including the use of address forms.

Conversations on social media sites, including Facebook posts and the comments they receive, can be characterized as delayed discourses of variable degrees of interactivity (cf. Bódi 2010). Despite their written medium and the asynchronous nature of the conversation, they also feature linguistic devices of prototypical conversations, assigning a key role to the interactive function of language use, i.e. the creation and maintenance of interpersonal relations (cf. Brown–Yule 1983, 1–4).

Conversations on social media sites generate peculiar communicative situations in terms of degree of publicity. In sociolinguistics, a distinction is typically made between intimate, personal, social and public spheres of communication (cf. Kiss 1995, 67); however, the communicative situation of conversations on social media prompts for a re-arrangement and re-evaluation of this scale. Compared to other scenes of communication, it is distinguished by the fact that communication intended to be personal may attain social relevance through being publicly accessible (cf. Bős–Kleinke 2017). Furthermore, in this context language users are less likely to perceive the pressure that a higher degree of publicity demands more careful linguistic elaboration; therefore, utterances intended for a broad public may also drift toward a personal tone. These factors underlie the fact that linguistic and stylistic devices in communication on social media sites seem more informal than those in

more traditional scenes of communication.

3. Functions of address forms on social media sites

3.1. Address forms and their functions

Address forms, i.e. reference to the addressee by linguistic elements (nominal and pronominal forms, inflectional morphemes), are devices that indicate the relationship between discourse participants more directly than other constructions, thus making a key contribution to the construal of social reality. 2nd and 3rd person forms of designating the speech partner, i.e. T and V forms of address² are continuously present and almost indispensable markers of the quality of social relations. Direct forms of address, i.e. vocative elements have several closely intertwined functions. Firstly, they prompt the speech partner to turn to the speaker, attracting her attention; secondly, they identify the addressee; thirdly, they also contribute to the maintenance and reinforcement of social relations (Leech 1999). Address forms may be interpreted as social deictic devices whose use allows for the shaping and regulation of social relations in subtle ways (Levinson 1983). Moreover, the use of address forms offers a wealth of opportunities for expressing emotions, and they are highly efficient for the purposes of reducing or increasing emotional distance between the discourse participants.

3.2. Variants of address forms on social media sites

In conversations on social media, speech partners may (i) already know each other from offline scenes of communication, (ii) only have a history of interactions on the internet, or (iii) interact for the first time in the conversation in question. The situation is all the more complex because all three types of dyad may occur within the same conversation. With regard to communicative features including address forms, a clear distinction can be made between conversations typically based on personal acquaintance conducted on personal sites and the conversations characteristic of thematic Facebook groups which often involve strangers and are reminiscent of internet forums.

It follows from the technical opportunities inherent in Facebook that the designation of particular users by tagging also contributes to the structure of conversations. The tag functions not only as a hypertext that leads to the personal Facebook profile of the user in question but also takes over the role of address forms. However, the use of tags does not exclusively serve the structuring of discourse; it also helps identify people in uploaded photos. In such cases, the tag functions as a mentioning rather than addressing form.

In conversations, tags typically fulfill two different vocative functions. Firstly, in conversations involving multiple participants and possibly divergent topics, they help identify the addressee and also aid readers by marking which turn of the conversation a comment replies to. The way addressing works here is similar to the

² Markers of a binary differentiation in references to the addressee, based on the French personal pronouns *tu* and *vous*, following the classical study of Brown and Gilman (1960). In terms of value attributions, T forms are typically considered more intimate, whereas V forms are more detached or more official.

conversational features of chats (Érsok 2007: 92), with the crucial difference that on media sites, tagging is not based on a nickname but rather on a personal profile, typically marked by a full name that is linked to a real person. Secondly, tags also have the function of drawing the attention of a person not yet participating in the conversation onto some content, post, or comment. This grabbing of attention is technically made possible by the fact that users are notified when their names have been mentioned by the use of a tag. These conative elements fulfill one of the most typical functions of vocatives by grabbing a person's attention. They often stand by themselves or else they are supplemented by other attention-directing messages (e.g. *figyelj csak* 'listen/look at this'; *figyuzz* 'listen/look at this'; *látod ezt?* 'can you see this?'; *na? mit szólsz?* 'so? what do you think?').

In conversations on personal Facebook sites, it is possible to observe the full repertoire of address forms characteristic of intimate/informal relationships. In addition to the multitude of given names, nicknames derived from given names, other kinds of nicknames, and forms including a possessive suffix, we also find a range of typical address forms expressing affection and intimacy (*csillagom* 'my star', *édesem* 'sweetheart', *kedves* 'dear', *kedvesem* 'my dear', *babám* 'my baby', *tündérem* 'my fairy').

In these personal relationships, address forms also often support jovial, playful communication. For example, the following comment to a Facebook user's photo posted from her workplace includes an archaic form of address: *Oszt migyen-e a munka, Ténsasszony?* 'And how's the work going, Her Ladyship?'. The utterance imitates the style of short remarks in archaic-folk contexts, and becomes playful and humorous by activating a scenario that is obviously at odds with internet-mediated communication.

Beyond personal Facebook profiles, various institutions, firms and communities also have profile pages, and much of the reading generated by news portals occurs through the Facebook posts they share. Moreover, groups also use Facebook as a platform; they may be created on the basis of any connection, shared goal or field of interest. The conversations taking the form of comment threads on non-personal pages are in many ways similar to conversations in forums, with the difference that participants engage in interactions with their personal identities (through links to their personal profiles). The presence of identifiable participants linked to real, offline identities has a fundamental influence on the use of address forms as well.

Conversations on social media sites show up characteristic informal patterns of interaction. Similarly to street communication, T forms may be regarded as prototypical in such discourses, and while it does not express intimacy per se (Hámori 2012, 238), it does contribute to a communicative style foregrounding personality. However, this online use of T also departs from the primarily age-based T of offline interactions. In the latter sphere, nominal forms of address are absent, whereas online T forms are often supplemented by jovial, playful or offensive nominal forms of address even in the conversation of strangers. In view of the co-occurrence of T with varied nominal forms of address in social media, it seems plausible to suggest that while the general use of T in street communication can be best interpreted in the dimension of impersonal age-based solidarity, on the internet these T

forms may contribute to the linguistic elaboration of personality (cf. Hámori 2012, 245–248).

In posts and comments also engaging strangers in a conversation, vocatives foregrounding a larger community or various groups of users also play a prominent role. One type of group-oriented address forms includes devices which are common in everyday communication, typically in informal situations: *gyerekek* 'kids', *emberek* 'people', *skacok* 'lads', *kedvesek* 'dears.pl', *mindnyájan* 'everyone'. In group-directed forms of address initiating conversation, attributes characteristic of written addresses commonly appear (e.g. *Kedves Mindenki!* 'Dear All!'), but they may also be combined with greeting formulas typical of spoken discourse (e.g. *Sziaztok, nép!* 'Hello, folks!'). Address forms may also become more elaborate, adjusted to the topic and participants of the conversation, as in *Hát, kedves tizenévesek, meg mindenki, akinek nem nőtt be a feje lágya!* 'Well, dear teenagers and everybody else who hasn't grown up yet!'

Forms of address may also have a special apostrophical function (Tátrai 2008, 121), when the speaker addresses her words not to the discourse partner but rather to a third party. In internet-mediated conversations, one characteristic and highly common manifestation of apostrophe is when the author of a comment addresses a person referred to in the original post or news item rather than participants of the conversation. Due to the general accessibility of internet contents, the comment may well reach the addressee, but the primary goal is to voice one's opinion in an emotionally charged way. In one case, the news portal 444.hu shared its news item about deficiencies in a politician's declaration of wealth on its Facebook profile along with a remark imitating dialectal speech and spoken discourse with the repetition of a vocative element (as if the politician could be directly addressed): *János, János, hát mibű alakult át az a erdőszerkezet?* 'John, John, but where did that forest structure come from?' (W1)

4. Data and methods of analysing address practices

In the present paper, I therefore analyse two different conversations publicly available on Facebook to explore the main features of addressing practices from the perspective of discourse (de Oliveira 2013, 305), because in line with international trends, this site has been the most widely used community space among Hungarian internet users in recent years (W2).

For exploring the functions of address forms in conversations conducted on users' personal sites based on personal acquaintances, I have chosen a discourse in which a piece of good news, the winning of an award is shared by a user, and this is followed by congratulating comments (some asking for further details) and reactions to the latter.³ As the speech act of congratulations has a role in expressing emotions, this is a type of post which brings a high number of vocative elements in its wake.

³ Although the post is shared with the public, it is still personal in character. In the interest of protecting the personal rights of the user, I do not specify the URL here.

For exploring address forms in conversations involving both strangers and of-line or online acquaintances, I have chosen to analyse vocative elements in the comments given to a post by Pestén hallottam 'I heard it in Budapest', a Facebook group specializing in storytelling and also having clearly identifiable core members (W3).⁴

Over the course of analysis, I attached a code to each address form in the two conversations, taking into consideration their types, the T/V parameter, variants of addressing a person by her name (full name, given name, nickname), forms marking social position or status, jovial or offensive address forms which are in general currency, and the address form's position within the utterance (opening or closing position). Finally, I measured their proportions in the entire conversation, and identified their functions in the construal of the interpersonal situation.

5. Results: address practices on Facebook

5.1. Address practices in personal Facebook-conversations

The first conversation I studied consists of a series of comments on a post announcing a piece of good news on a Facebook user's personal profile, as well as reactions to those comments.

The conversation includes 105 comments in total, and begins with a post containing the user's photo. In the photo, she is handed over an award for her work at a ceremony, and the post is accompanied by the comment *Köszö, Évi!* 'Thanks, Eve!'. In terms of the link between the communicative situation and address forms, the post is quite peculiar, as even the comments do not make it clear who is the addressee of the vocative, what is her connection with the picture and the depicted event. However, since the photo is suitable for representative purposes, and the good news is shared with the public at large, including strangers, the post is clearly not directed only at the person called Eve but rather at a much wider audience.

Of the 105 comments, one gets repeated four times, thus the thread includes a total of 102 different turns. These include 46 separate congratulatory remarks, and 37 words of thanks from the author of the original post. Only a few reactions are left without an answer, and after the first reactions, she shares a comment expressing gratitude to additional people. The frequency of address forms is shown by the fact that the conversation includes 53 direct vocative expressions in total.

As an expressive, congratulation is an emotionally charged speech act, hence the vocatives co-occurring with it are elements adding a personal touch and expressing emotions. Of the 56 separate comments, 3 express emotions in a visual rather than linguistic way, by emoticons and gifs. In one case, a vocative element featuring a possessive morpheme as well as a diminutive suffix (*Gabikám*) is accompanied by a heart emoticon, and occurs as an independent expression of emotion, showing that a form of address may function by itself as an expressive speech act. Address forms also co-occur with congratulating remarks in an additional 14 cases, making up around one third of all utterances, which shows the

⁴ As the group is public, the entire conversation is available on Facebook, but I have omitted full personal names from the excerpts selected for analysis.

strong clustering between vocatives and expressives. Of these, 8 are simple nicknames derived from the given name (Gabi), one is a variant involving emphatic vowel lengthening (Gabiiiiii), one is a diminutive form (Gabika), one is a possessive form derived from the latter (Gabikám), two are common forms of address expressing affection (drága 'dear', drágám 'my dear'), and finally, one features the given name along with an affective form of address (Gabi, életem 'Gabi, my life'). In most of the utterances (12 instances), these vocatives appear in an utterance-final position (e.g. Gratulállok, Gabi! 'I congratulate you, Gabi!'). Interestingly, it is the devices with the highest emotional charge, namely the one with vowel lengthening and the one stacking address forms that occur utterance-initially. This distribution may support the hypothesis that congratulations are made more personal by closing vocatives, whereas address forms more strongly expressing emotions are often to be found in utterance-initial positions.

In some cases, the conversation moves beyond the adjacency pair constituted by a congratulating remark and an expression of thanks. In one such situation, the previous address by personal name is supplemented by a more intimate nominal form (Gabi, lelke 'Gabi, my soul'). In two instances, tagging draws the poster's attention to the fact that the conversation is going on, with the author of the comment having something more to say.

In the poster's words of thanks, address forms have an even higher share, partly due to the user's individual style, her linguistic devices aimed at expressing personality and intimacy. In her 41 comments, 39 include vocative forms, as each congratulating person is addressed individually. Of these vocatives emphasizing gratitude and enhancing the poster's personal tone, 14 involve attributes, and with one exception these occur utterance-initially. In this group, 8 include the attribute kedves 'dear' and 6 contain drága 'dear' (Kedves Nelli, Drága Saci); in addition to given names and nicknames derived from them, some nouns also appear which signal an especially intimate relationship (tündérem 'my fairy', Nyicuska). Forms lacking an attribute also more frequently occur in an utterance-initial position than attached to congratulations. In the conversation under study, these are typically nouns with a possessive suffix (Erikám 'my Erika', életem 'my life) or nicknames derived from given names (Zsuzsó [*<*Zsuzsanna]). In three cases, the vocative is found utterance-medially (Sok puszi, Kriszti, köszönöm szépen! 'Lots of kisses, Kriszti, thank you so much!'), and in 14 instances, it closes the utterance. Utterance-final vocatives never include an attribute, and only one of them includes a possessive suffix. Typically, they are given names or nicknames derived from the latter, with one form foregrounding social role (tanár úr [a form used to address a male teacher]). These proportions also support the hypothesis that the utterance-initial position is strongly associated with the function of accentuating the expression of emotion.

In conversations conducted on personal profile pages, mostly among personal acquaintances, address forms are generally those which are also adopted in offline situations, with the choice between T and V also preserved. As a result, these conversations display the full inventory of informal address forms, and the variability of address characteristic of intimate/informal relationships is clearly manifested. However, as a function of the communicative situation (despite their personal na-

ture, the utterances can be seen by anyone, they are shared with the public), address forms do not simply serve to organize and construe relationships but also to represent them.

5.2. Address practices in public Facebook-conversations

The second conversation under study is made up of comments on a controversial post triggering a number of reactions in a popular Facebook group discussing stories from Budapest (W3).

The initial post already includes a vocative element addressing everybody and thereby encouraging participants to voice their opinions:

Kirak egy roma srác egy posztot, amiben az elhunyt öccséről szeretne megtudni, amit lehet, és a sok intelligens mintapolgár a helyesírását és az öccse múltját használja fel arra, hogy hiteltelenítse. Ennek mi értelme van, emberek? (W3)

[A Roma guy shares a post in which he is looking to find out as much as possible about his dead younger brother, and a lot of intelligent exemplary citizens use his spelling and the past of his brother to discredit him. What's the point of this, people?]

By 10 March 2018, the post had received 224 comments, of which 40 featured an addressee tag, thus allowing the conversation to be tracked, and 24 involved other address forms with a discourse organizing function. Most forms of address were given names or nicknames derived from the latter, with only a few instances of nominal forms of address that had an unmistakably offensive character.

The use of given names as vocative may have various functions in conversations. After a few initial comments, one of the core members of the group joins in. In the ensuing adjacency pair, the linguistic devices mirror each other, which suggests that the phatic function of communication has moved to the foreground, producing an effect of playfulness. Furthermore, the pattern also shows that the discourse partners already know each other in the world of social media:

- Márk, hogy te mindenhol ott vagy...
- Regina, hogy te sehol nem jelzed, hogy mindenhol ott vagyok... (W3)

[- Mark, it's incredible that you are everywhere...
 - Regina, it's incredible that you never make a remark that I'm everywhere...]

The use of given names generally also serves to express attention and empathy toward the other person.

- Ez a Pesten hallottam csoport. Mit vársz?
 Öszinte leszek, Dávid. Nem ezt. (W3)

[- This is the I have heard this in Budapest group. What were you expecting?
 - I'll be honest with you, David. Not this.]

Nicknames derived from given names almost invariably carry an emotional charge. In this conversation, only one abbreviated name (Teo) occurs in a neutral situation, when a highly active core member is being addressed. On one occasion, the role of nicknames in reducing social distance becomes the subject of metapragmatic reflections. After mutual calls for the use of nicknames, the tone of the conversation becomes increasingly personal, pointing to the prospect of making personal acquaintance.

- Maradjunk a Szilvinél, kérek. Köszönöm Igazad van... javítom J[
Kedves Csaba nem szükséges, de legközelebb inkább csak Szilvit ír
Csabi ha kérhetem
(...)
Csabi, csak egy privát jellegű kérdés. (W3)

- [– Let's stay with Szilvi, please. Thank you You are right... I'm correcting it
– Dear Csaba it's not necessary but next time write only Szilvi
– Csabi if I may ask
(...)
– Csabi, only a private question this time.]

The conversation includes a strongly racist remark to which two different users reply vehemently, with offensive address forms (hülyegyerek 'stupid child', te szerencsétlen 'you miserable') in their fierce reactions. Another form of address (featuring a diminutive form of a given name) serves to close a highly offensive utterance, reinforcing the speaker's condescending style (Anyád tudja, hogy kutyát szült, Marcika? 'Does your mother know that she gave birth to a dog, Marcika?').

The comments made by an elderly woman, expressing objection in a moderate tone, include V forms (Tegyed a szívére a kezét: ön szerint mi a hitelesebb? 'Put your hand on your heart: what is more authentic in your opinion?'). Even though she is addressing the younger male poster by his given name (Nézze, István 'Look, Steven'), in a context where T is ubiquitous, her choice of V sets strict boundaries and serves to increase distance in the construal of interpersonal relations. The author of the original post consistently uses the woman's full given name in his replies to her while avoiding linguistic devices that would unambiguously put the interaction into the T or the V category.

In conclusion, even one and the same conversation may display a variety of addressing situations and roles. Linguistic devices referring to the discourse partner construe and represent social relations in subtle, context-sensitive ways.

6. Summary

Due to the prominence of interactivity and the importance of personality attached to shared contents, address forms in conversations on social media have crucial discourse organizing functions. In conversations emerging in the wake of personal or

community-related posts and news items, vocative forms occur in a high number. Even though variants of intimate/informal address forms generally predominate, the inventory of official address forms also contributes to the construal and representation of interpersonal relations. In the two conversations under study (personal congratulations, and group debate), T forms predominate. However, V variants do occur in both, thus the view that T is of general currency on the internet is not supported by the data. Besides addressing others by their names, users also employ vocatives expressing emotions, adapting to the nature of the conversation. In the congratulations, variants of jovial forms, and in the debate, offensive address forms are represented in a very broad spectrum. The rich variety of address forms on social media websites stands in contrast with the strategy of avoiding the use of address forms on the street, in everyday situations (Domonkosi 2017, 295), contributing to the creation of a personal tone in communication on social media platforms.

Resources

W1 = [m.facebook.com/story.php?story_fbid=1819119134816503&id=490030231058740](https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=1819119134816503&id=490030231058740). (2019. 07.21.)

W2 = www.kutatocentrum.hu/images/galery/tantar_30_hun.pdf. (2019. 07.21.)

W3 = [m.facebook.com/groups/154246568031113?view=permalink&id=1584434125012343](https://www.facebook.com/groups/154246568031113?view=permalink&id=1584434125012343). (2019. 07.21.)

References

Bódi, Zoltán (2010): *A blogok nyelvészeti aspektusai*. [Linguistic aspects of blogs.] E-nyelv Magazin 3.

<http://e-nyelvmagazin.hu/2010/09/10/a-blogok-nyelvezeti-aspektusai>. (2019. 07.21.)

Bös, Birte – Kleinke, Sonja 2017. Publicness and privateness. In *Pragmatics of Social Media. Handbooks of Pragmatics* 11. Eds.: Bublitz, Wolfram – Hoffman, Christian. Berlin, Boston: Gruyter Mouton. 83–121. p.

Brown, Roger – Gilman, Albert (1960): The pronouns of power and solidarity. In *Style in Language*. Ed.: Sebeok, Thomas A. Cambridge: MIT Press, 253–276. p.

Domonkosi, Ágnes (2017): A nyelvi kapcsolattartás alapformái. [The basic forms of linguistic interaction.] In *A magyar nyelv jelene és jövője*. Ed.: Tolcsvai Nagy Gábor. Budapest: Gondolat Kiadó, 279–298. p.

Érsok, Nikoletta Ágnes (2007): *Az internetes kommunikáció műfajai: Különös tekintettel az interaktív magánéleti műfajokra*. [Genres of internet communication, with special regard to interactive private communication.] Ph.D. dissertation. ELTE. Budapest.

Fehér, Katalin (2014): *Milyen stratégiák mentén épül fel a digitális identitás? Feltáró kutatási szakasz: a munkavállalás előtt álló egyetemisták*. [What strategies underlie the creation of one's digital identity? Pilot study: university students before entering the job market.] Médiakutató 2, 139–154. p.

Gróf, Annamária (2012): *A magyar nyelv érzelemkifejező rendszere interkulturális aspektusból. A gratuláció szociopragmatikai vizsgálata*. [The system of expressing emotions in Hungarian, from an intercultural perspective. A socio-pragmatic study of congratulations.] Ph.D. dissertation. Budapest: ELTE.

Hámori, Ágnes (2012): „Tudunk mi normális hangnemben is társalogni”. Stílus, személyesség és egyezkedés az internetes fórumokon folyó társalgásban. [“We can also talk in a normal tone.” Style, personality, and negotiation in conversations on internet forums.] In *A stílus szociokulturális tényezői. Kognitív stilisztikai tanulmányok*. Eds.: Tátrai, Szilárd – Tolcsvai Nagy, Gábor. Budapest: ELTE, 223–261. p.

Kiss, Jenő (1995): *Nyelvhasználat és társadalom. Szociolingvisztikai alapfogalmak*. [Language use and society. Basic concepts in sociolinguistics] Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

Leech, Geoffrey (1999): The distribution and function of vocatives in American and British English conversation. In *Out of Corpora: Studies in Humour of Stig Johansson*. Eds: Hassegård, Hilde – Oksefjell, Signe. Amsterdam: Rodopi, 107–118. p.

Levinson, Stephen (1983): *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.

de Oliveira, Sandi Michele (2013): Address in computer-mediated communication. In *Pragmatics of computer-mediated communication*. Eds.: Herring, Susan C. – Stein, Dieter – Virtanen, Tuija. Bonn: Walter de Gruyter, 291–313. p.

Peters, Isabella (2009): *Folksonomies*. Indexing and Retrieval in Web 2.0. Berlin: De Gruyter Saur.

Szűts Zoltán (2012): *A web 2.0 kommunikációelméleti kérdései*. Jel-Kép 4, 1–4. p.

Tátrai, Szilárd (2008): Aposztrófé. [Apostrophe.] In *Alakzatlexikon*. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve. Ed.: Szathmári, István. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 121–124. p.

Veszelszki, Ágnes (2014): Közösségi oldalak nyelvi perspektívából. Facebook, Twitter & Co. [Social media sites from a linguistic perspective. Facebook, Twitter & Co.] In *A nyelv közösségi perspektívája*. Eds.: Magyarai, Sára – Bartha, Krisztina. Kolozsvár – Nagyvárad: Erdélyi Múzeum Egyesület – Partium Kiadó, 50–64. p.

Adalékok a nyelvjárási tudat kérdésköréhez az Új magyar nyelvjárási atlasz néhány dunántúli kutatópontjáról¹

Parapatics Andrea

Additions to the question of dialect awareness from some Transdanubian research points of the New General Atlas of Hungarian Dialects

Abstract

The present study investigates the metalinguistic awareness of speakers of the Central Transdanubian dialect region in Hungary. The paper analyses the data of 21 participants in 3 research points of the New General Atlas of Hungarian Dialects project from 2008. The project was funded by the Hungarian Academy of Sciences between 2007 and 2012 and repeated a part of the dialect questionnaire of the first atlas of Hungarian dialects that was based on data from 1949–1964. As a novum of the new project a sociolinguistic questionnaire was also given to the participants. The main purpose of this study is to analyse the answers to many of these new questions that inform us about the usage of the respondents' own dialect, about language attitudes to their own and to other Hungarian dialects and about the language awareness of the examined speech community. The results are also compared to the answers of other speakers of the same dialect region by using the data of the author's similar case study.

Keywords: dialect; sociolinguistics; language and dialect awareness; language attitude

Kulcsszavak: nyelvjárás; szociolingvisztika; nyelvi-nyelvjárási tudat; nyelvi attitűd

Subject-Affiliation in New CEEOL: Language and Literature – Applied Linguistics – Sociolinguistics

1. Bevezetés

A társadalom és a gazdaság változásai, az urbanizációs és a mobilizációs folyamatok a nyelvjárások életére is befolyással voltak. Területiségük és használati körük szűkebbé vált, a legfeltűnőbb nyelvjárási jegyek visszaszorulóban vannak, és már csupán minimális mértékben számolhatunk egyesnyelvű, azaz olyan beszélőkkel, akik ne sajátították volna el a köznyelvet vagy a regionális köznyelv valamely változatát. Mivel a közoktatás a gyakorlatban jellemzően egynormájú nyelvszemléletet kö-

¹ A tanulmány az EFOP 3.6.1-16-2016-00015 azonosítószámú „Pannon Egyetem átfogó intézményfejlesztése az intelligens szakosodás elősegítése érdekében” című projektje keretében készült.

vet (ld. pl. Parapatics 2016; Jánk 2018, de elméletben vö. a Nat vonatkozó tételeit, ld. a 6. pontban), a nyelvjárási háttérrel nem kiegészíti a köznyelv (additív anyanyelvi nevelés), hanem felcseréli (szubtraktív nevelés). Míg a funkcionális-szituatív ket-tősnyelvűségre nevelés tudatosabb nyelvhasználókká tehetné a nyelvjárási háttérű beszélőket (vö. Kiss 2001a, 150), hiszen megtanítaná a beszédpartnertől és a nyelvhasználati szintértől függő nyelvváltozati kódváltást, addig a felcserélés a metanyelvi tájékozatlansággal társítva a beszélők nyelvi bizonytalanságérzetéhez és a területi variabilitással kapcsolatos negatív attitűdökhöz vezethet (újabb példákhoz ld. pl. Berente et al. 2016; Parapatics megj. a.). Jelen tanulmány azt vizsgálja, milyen nyelvi attitűdökkel, nyelvjárási tudattal bírnak a szülői, nagyszülői korosztályba tartozó beszélők, akik gyermekeiket, unokáikat e téren is szocializálják akár mintaadással, akár direkt megjegyzések, tanácsok, figyelmeztetések útján.

A 2007-ben az MTA–ELTE Geolingvisztikai Kutatócsoport vezetésével indult Új magyar nyelvjárási atlasz (a továbbiakban: ÚMNyA.) projekt legfőbb újdonsága az volt, hogy a nyelvjárási adatgyűjtés mellett szociolingvisztikai kérdésekről is faggatta az adatközlőket. Ezek egy része perceptuális dialektológiai jelenségek vizsgálatát is lehetővé teszik, rávilágítanak a beszélők nyelvi-nyelvjárási tudatára, saját és mások nyelvhasználatával kapcsolatos vélekedéseikre (a teljes projektről részletesen ld. pl. Kiss 2006, szociolingvisztikai vonatkozású eredményekről ld. pl. Kiss 2010). Ezek közelebbi tanulmányozása a nyelvjárások jelenével és jövőjével kapcsolatos számos kérdéshez vihetnek közelebb, hiszen közismert tény, hogy a beszélők nyelvi attitűdjei befolyással vannak nyelvi formák elterjedésére vagy éppen visszaszorulására. A válaszok feldolgozásával mérhetővé válik a vidéki beszélőközösség nyelvi tudatosságának a mértéke, nyelvi mentalitásának a jellege, amelyek fontos adalékként szolgálnak számos kapcsolódó, már meglévő kutatási eredményhez, és megfelelő alapot jelentenek további kérdések megfogalmazásához.

2. Célok, hipotézisek

A tanulmány célja annak a vizsgálata az ÚMNyA. adatai alapján, hogy a közép-dunántúli–kisalföldi nyelvjárási régió déli határterületén, a Balaton déli partján élő beszélők mennyire vannak tudatában saját nyelvhasználatuk területi meghatározottságának és sajátosságainak, hogyan viszonyulnak ehhez és környezetük beszédmódjához, és hogy milyen tapasztalataik és ismereteik vannak a nyelvi variabilitásról általában. Hipotézisem szerint a beszélők bizonytalan tudásról adnak számot saját környezetük nyelvjárásával kapcsolatban, ám bármit is gondoljanak róla, szépen tartják, nem szégyellik, otthoni környezetben mindig azt használják, ám hivatalos szituációkban igyekeznek kerülni azt (azok, akik észlelik ezeket saját magukon). Feltételezem továbbá, hogy több adatközlőt megszólaltak már nyelvjárási beszédmódjuk miatt, és ők sem teljes mértékben elfogadóak más területi változatokkal kapcsolatban. A tájszólást elsősorban az idősebb beszélőknek tulajdonítják, ebből (is) következően a nyelvjárási beszéd eltűnését jósolják. A tájszólás kikopását az adatközlők egy része negatívan élné meg, utalva annak értékességére, mások pozitívan amiatt, hogy az a „szebb” kiejtést záloga.

3. Anyag és módszer

A vizsgálathoz az ÚMNyA. Somogy, Tolna és Fejér megye egy-egy kutatópontján, a Balaton déli partján készített szociolingvisztikai interjúkat dolgozom fel a hivatalos kérdőív első egységében található kérdésekre fókuszálva, például: Beszélnek-e itt, ezen a településen tájszólásban? Szebben beszélnek itt, mint a szomszéd településeken? Van-e különbség ezen a településen az idősebbek és a fiatalabbak beszéde között? Mit gondol, megmarad itt a nyelvjárási beszédmód a jövőben is? Sajnálná, ha megszűnne a településükön a nyelvjárási beszédmód? Ugyanúgy beszél városban vagy hivatalos helyen is, mint itthon/otthon családi körben? Előfordult, hogy megszólták nyelvjárásias beszédmódja miatt? A felvételek elemzése és a következtetések megfogalmazása során szem előtt tartom azt, hogy az idegen gyűjtőkkel folytatott párbeszéd erős önreflexiót vált ki mind az objektív, mind a szubjektív adatok közlése terén. Így, az interjúhelyzetből fakadóan, kivétel nélkül tudatosan közölt, bizonyos mértékig átgondolt, ellenőrzött adatokkal tudok dolgozni, amelyek talán nem minden esetben felelnek meg a valóságnak. Ennek ellenőrzése lehetetlen, de a közép-dunántúli nyelvjárási régiónak a Balatontól északra eső területéről származó, megjelenés előtt álló friss kutatási eredmények (ld. az 5. pontban) segíthetnek a valóságtól feltűnően eltérő adatok kiszűrésében. További segítséget jelent e téren és az adatok feldolgozásában az is, hogy az ÚMNyA. projekt tudományos segédmunkatársaként magam is több tucat kutatóponton készítettem interjúkat, a vizsgált terület szűkebb és tágabb vonzáskörzetében is.

A projekt keretében felkeresett települések nyugatról kelet felé haladva: Vörs (Somogy megye), Felsőnyék (Tolna megye), Soponya (Fejér megye). Mindhárom kutatóponton 2008-ban történt az adatfelvétel. Az eredeti célkitűzés szerint a gyűjtők kutatópontonként legalább 10 adatközlőtől kérdezték ki a dialektológiai és a szociolingvisztikai interjút, amelyeket legalább 20–30 perces szabad beszélgetés rögzítése vezetett be. Az egy településen megkeresett adatközlők ideális esetben egyenlő arányban képviselték mindkét nemet, és négy különböző korosztályba tartoztak: 30–45, 46–60, 61–70 éves, 70 év fölötti. (Az adatokhoz ld. a Kutatópontok térképét és a Gyűjtési útmutatót a projekt honlapján: <http://umnya.elte.hu>; utolsó megtekintés: 2019.07.24.). Mivel a dialektológiai kérdőív A magyar nyelvjárások atlaszának (MNyA.) 220 kérdését tartalmazza, ami esetenként akár másfél-két órát is igénybe vett a kötetlen beszélgetéssel együtt, így a projekt újdonságaként szolgáló szociolingvisztikai kérdőív 48 kérdésére gyakran már nem tudtak időt és energiát szánni az adatközlők, viszont olyan kutatópont is akad, ahol a minimális ötnél több, akár kétszerannyi szociolingvisztikai interjú készült.

A három kutatóponton 31 adatközlővel készült interjú, ebből 21 fő válaszolt a szociolingvisztikai kérdőív kérdéseire is. Ez a következő eloszlást jelenti településenként: Vörs: 10/6 (a továbbiakban: V.), Felsőnyék: 10/10 fő (Fny.), Soponya: 11/5 fő (Sp.). Ez azt is jelenti, az összesített eredményeket jelentősebb mértékben meghatározhatja a kétszeres mintával szolgáló Felsőnyék, az ilyen esetekre a továbbiakban külön figyelmeztetek. Vörs Somogy és Zala megye határán helyezkedik el a Balaton délnyugati sarkánál, 15–20 kilométerre Keszthely, illetve Hévíz városától, és csupán néhány kilométerre a kisebb, de vasúti és közúti csomópontként fon-

tos szerepet játszó Balatonszentgyörgytől. Felsőnyék Tolna és Fejér megye határán, de Somogy megye határától sem messze fekszik a Balaton délkeleti felén, 30 kilométerre Siófoktól. Vörs és Felsőnyék egyaránt községek. Felsőnyéktől északra, Fejér megyében található Soponya nagyközség, alig több, mint 20 kilométerre a megyeszékhely Székesfehérvártól. Vörs a 71-es főút mentén, míg Felsőnyék és Soponya alacsonyabb rendű utak mentén helyezkedik el.

A meghallgatott és feldolgozott szociolingvisztikai interjúk összterjedelme 5 óra 49 perc 20 másodperc. Az adatközlők életkori megoszlását a legmagasabb iskolai végzettségük jelölésével az 1. táblázat foglalja össze. Noha egy-egy kutatóponton belül nem képviselteti magát minden, az ÚMNyA. célkitűzéseiben meghatározott korosztály, az összesített korpuszban egyik sem marad ki. A legfiatalabb válaszadó 32, a legidősebb 82 éves volt a felvétel időpontjában. A korpusz felét a 61–70 év közötti korosztály tagjai teszik ki: ebbe a csoportba 11 fő került. A vizsgált adatközlők legmagasabb iskolai végzettsége a 6 általánostól a főiskoláig terjed, nemi eloszlásuk közel azonos: 11 nő és 10 férfi.

1. táblázat

Az ÚMNyA. jelen tanulmányban vizsgált adatközlőinek életkori megoszlása legmagasabb iskolai végzettségük jelölésével

	V.	Fny.	Sp.
30–45 év	35, nő, érettségi	32, nő, főiskola 32, férfi, főiskola	–
46–60 év	–	55, nő, 8 általános 55, férfi, szakmunkás	49, férfi, 8 általános
61–70 év	64, férfi, szakmunkás 65, nő, szakmunkás 65, férfi, 6 általános 68, nő, 8 általános	61, nő, 8 általános 63, férfi, szakmunkás 65, nő, 8 általános 69, férfi, érettségi 70, nő, 8 általános	63, férfi, 8 általános 68, nő, 8 általános
71 év fölötti	73, nő, 8 általános	82, férfi, 8 általános	72, férfi, 8 általános 73, nő, 8 általános

4. Eredmények

Az adatközlők nyelvi-nyelvjárási tudatára és nyelvi attitűdjeikre vonatkozó kérdésekre adott válaszok közel azonos eredményeket produkáltak a három kutatóponton. A következőkben elsőként azokat az eseteket mutatom be, amikor egy település részeredményei arányukat tekintve eltértek a többiétől, majd a továbbiakban már összesített eredményekről számolok be. A tanulmány számos véleményt idéz az adatközlőktől, mert meggyőződésem, hogy az élőnyelvi kutatásokat a százalékos adatokkal reprezentált eredmények mögött álló, az azok forrásaként szolgáló em-

beri gondolatok teszik valóban élővé és még tanulságosabbá további kutatások számára is. A válaszokat általában a spontán beszédre jellemző és az interjúhelyzettől különösen motivált megakadás-jelenségek többsége nélkül közlöm, zárójelben rövidítve jelölve az 1. táblázatban megadott információkat. Jelen tanulmány, amely nyelvi-nyelvjárási attitűdöket vizsgál, nem tűzte ki céljául az interjúk dialektológiai szempontú lejegyzését és az adatközlők nyelvhasználatának dialektológiai elemzését. Noha ez fontos háttérinformációt jelentene a szociolingvisztikai kérdésekre adott válaszaik vizsgálatához is, ez az elemzés és összevetés egy további tanulmány anyagát tenné ki. Elmondható azonban, hogy eltérő mértékben ugyan, de mindegyik adatközlő beszédén érzékelhető az adott területre jellemző nyelvjárási, illetve regionális köznyelvi nyelvhasználat (a közép-dunántúli–kisalföldi régió általános dialektológiai leírásához ld. Juhász 2001, a régió szűkebb területeire, illetve nyelvjárási jelenségeire vonatkozóan ld. pl. Posgay 1979; Molnár 1982; Hári – H. Tóth 2010; Parapatics 2015).

Három vizsgált kérdés esetén Felsőnyék adatközlői a másik két kutatóponttól eltérő arányú részeredményeket produkáltak. Míg Vörsön és Soponyán többségben voltak azok, akik érzékelték, hogy településükön a köznyelvtől eltérő változatot beszélnek, Felsőnyéken az adatközlőknek csupán negyede válaszolta ezt. 80%-uk szerint nem használatos a településen tájszólás. Ebből néhányan határozottan elutasították ennek a lehetőségét: „Nem, biztos, hogy nem. Nem, nem” (Fny., 70, n, 8 ált.); „...még annak idején magyarórán az iskolába is volt róla szó, legalábbis itt, a faluba, hogy az irodalmi nyelvhez közeli kifejezések használódtak, nem voltak különösebben ilyen tájszólásnak való...” (Fny., 69, ffi, ér.). Mások viszont bizonytalan válaszukkal adtak számot metanyelvi tájékoztatásukról: „Hát én nem tudom. Itt nem hiszem. Hát, hogy minek mondják, aztat, ezt...tájszólást...én nem tudom, hogy úgy beszélnek” (Fny., 65, n, 8 ált.); „Hát vidékiesen beszélnek, de hogy most az éppenséggel egy tájszólás, én nem tudom megkülönböztetni. Hogy most azt... nem is tudom, milyen tájszólás van” (Fny., 32, ffi, főisk.). A másik két településről csupán egyetlen bizonytalan válasz érkezett: „Itt nem, nemigen. Hát azt mondják, somogyiak vagyunk, hogy ez milyen tájszólás, ugye, mi ezt nem, tudjuk. De úgy különlegesen nem beszélnek” (V., 68, n, 8 ált.). A település tájszólására vonatkozó kérdés összesített eredményét (a megkérdezettek 57%-a szerint nem beszélnek tájszólásban) tehát Felsőnyék adatközlői, azaz tíz fő a másik két település tizenegy adatközlőjével szemben, jelentősen befolyásolták.

Hasonlóképpen arra a kérdésre válaszolva, kik beszélnek a régi tájszólást a településen, Felsőnyék adatközlőinek közel fele, négy fő úgy véli, sem az idősek, sem a fiatalok, míg Vörsön ötből négy, Soponyán mind az öt és Felsőnyéken is három fő gondolja úgy, hogy inkább az idősebbek. Ez az összesítésben a következőképpen alakul. Néhány sokatmondó példa: „Míg az idősebbek egy meggondolt nyelven, addig... itt a köszönés az »Adjon a Jóisten«, »Adjon Isten jó napot«, ezzel kifejezték a vallásnak egy... és köszöntöttünk vele... »Szia«: mit tudom én, mit jelent ez, a szia. »Szia«, »szia«, máma csak ezt lehet hallani. [...] az már nem tájszólás, amit a fiatalok beszélnek, hanem nem is tudom, a múltkor verbális nyelvnek vagy minek nevezte az egyik tudós itt ezt a... ezeket az érthetetlen szavakat” (Fny., 82, ffi, 8 ált.); „...nincsenek hozzászokva a gereblyéhez, az ásóhoz, nincsenek hozzászok-

va. Számítógép meg a dizsi. Most így van. Én látom az unokámon is” (V., 64, ffi, szakm.); „...most, akik itt tanulnak, iskolások, talán majd azok, ugye, már Fonyódon járnak, Keszthelyen járnak iskolába, lehet, hogy ott már, ugye, másképp majd tanulnak beszélni szerintem” (V., 68, n, 8 ált.) és „Hát inkább csak az öregek. A fiatalok már nemigen, ugye, már az iskolákban is már más nyelvtant tanulnak” (V., 65, ffi, 6 ált.).

Az eddig tárgyalt két kérdéssel összefüggésben logikusak a következő pont részeredményei: Mivel a felsőnyékiek 80%-a szerint nem beszélnek a településen tájszólásban, 40%-uk szerint pedig még az idősektől sem hallható a régi tájszólás, hatan arra a kérdésre is nemmel válaszoltak, hogy megmarad-e, további két főtől pedig meg sem kérdezte az interjúkészítő, mert az adatközlők határozottsága miatt irreleváns lett volna. Ezzel szemben Vörsön egyenlő (3:3), Soponyán pedig közel egyenlő (3:2) arányban válaszolták azt az alanyok, hogy vajon megmarad-e a tájszólás a jövőben vagy sem. Indokaik között a következő gondolatok szerepeltek. „Ezek a fajta, amit mondunk, hogy nem úgy ejtjük, ahogyan írjuk, ez azért meg fog maradni, mert azért még azt biztos, hogy még az unokák is mondják majd, hogy *grábla* a *gereblye* [helyett], mert még hallja a szülőjétől, biztos egy-két ideig még megmarad” (V., 64, ffi, szakm.); „Hát azért annyira nem tudnak elváltozni, mert azért családba nő az a gyerek. Azért hallja a nagypapát, nagymamát, az anyját, a szüleit, akkor már azért marad belőle biztos. Nem tudnak annyira elváltozni, mert nem úgy van, hogy mindjárt maguk maradnak. Hát aztán a Jóisten tudja, ugye, ötven év múlva már mi lesz, azt már mi hun leszünk, már mink hun leszünk akkor... még maguk jöhetnek akkor bőven” (V., 68, n, 8 ált.); „Hát énszerintem amíg az öregek, idősebb korosztály él, addig megmarad, de ez a... nem is tudom, hogy egy nyelvész hogyan magyarázta itt meg a tévébe, hogy jön helyette egy... egy sokkal, nem úgy mondta, hogy kombináltabb, hanem valami eszeveszett, majdnem így nyilatkozott, az igazi értelme ez lehetett, egy olyan telhetetlen... például *tök jó*, hát miért jó a *tök*? [...] vagy rámondják a szépre is, hogy *tök szép*, mindenre ráhúznak egy sablont, és elvesznek a becsületes nevek. [...] nem vagyok én egy nagy hazafi, meg semekkorá se, de akibe van egy kis magyar érzelem, azt lelkileg bántja, hogy hát a sajátunkat nem tudjuk megbecsülni?” (Fny., 82, ffi, 8 ált.); „Nem hiszem, mert ez a mi korosztályunk, ha kihál, ugye, ez a korosztály, ez a fiatalabb, ez már városra jár, minden, ez már egész másképp beszél. Ez ki fog halni, ez a régi beszéd. Már most is ki van, már most is nagyon kopik. Hát akkor képzeld el az a generáció, aki Fehérváron tanul meg ott dolgozik, azok teljesen...” (Sp., 73, nő, 8 ált.). Egy másik kérdésre válaszolva az összes adatközlő döntő többsége, 81%-a érzékeli a különbséget fiatalok és idősek beszéde között, mindhárom településen egységes részeredményekkel.

Végül annak a megítélésében mutatkozott eltérés a települések között, hogy az adatközlők szerint van-e olyan település, ahol csúnyán beszélnek a magyart. Míg a vörsi és a felsőnyéki adatközlők többsége csupán a régiobeli nyelvi különbségek érzékeléséről számolt be, de nem fűzött hozzá pozitív vagy negatív értékelést, a soponyiaiak között, ha nem is nagy mértékben, de többen voltak azok, akik meg tudtak vagy tudnának nevezni „csúnya” beszédű települést; igaz, a tíz felsőnyéki adatközlőből négy is hasonlóképpen válaszolt. „Hát az igazi tősgyökeres magyar

nem beszél csúnyán, de tájszólásosan beszél” (Sp., 73, n, 8 ált.); „Hát szerintem nem beszélnek csúnyán, csak hogyha tájszólással beszél, lehet, hogy én nem értem, nem úgy fejezem ki magam, de szerintem az attól nem csúnya, ez hülyeség szerintem” (V., 35, n, ér.). Ezzel szemben ugyanazon a településen: „Van, hogyne. Át köll menni a Dunán. Mindjárt egész másképp beszélnek. [...] Nehezebb megérteni. Nem azt mondják, hogy *üljél le*, hanem *tanyázzon le*, mondjuk. Nem tudtam elsőbe, mi, csak álltam, néztem, megkérdeztem, hát mit mond, azt mondja, hogy... mutatta a szék[et], hogy »tanyázzon le, üljön a lócára«. Aztán csak néztem, hogy mire üljek, a padra?” (V., 65, ffi, 6 ált.), továbbá: „Persze, hogy van. Van, ahol csúnyábban beszélnek. Itt azért most már a gyerekek iskolába járnak, azért ragad rájuk, szóval sokkal szebben beszélnek azért, mint az idősebb korosztály. Látszik azért rajtuk, hogy más környezetbe, más közegekbe forgolódnak, nemcsak itthon vannak, aztán hallják azt a megszokott beszédet. [...] Hát, végülis, ezt én nem tudom eldönteni. Hát annyira nem vagyok oda érte [a tájszólásos beszédért]” (V., 65, n, szakm.). Az összesített eredmény a kérdésben: 43% szerint van ilyen település, 48% szerint nincs, 9% nem tudott választ adni.

A kérdőív jelen tanulmányban vizsgált többi kérdésére hasonló részeredmények születtek mindhárom településen, ezért a továbbiakban már csupán azokról számolok be.

Az összes adatközlő döntő többségének, 81%-ának tetszik községe beszéd-módja, míg másik településekéhez viszonyítva már semlegesen viszonyul sajátjához a megkérdezettek fele (10 fő, a 21 főből egytől nem érkezett válasz a kérdésre). A kedveltség oka általában a veleszületettségéből fakadó természetesség és megszokottság. „Hát... nekem az a családias” (Fny., 32, n, főisk.); „Hát, megmondom őszintén, hogy nekem tetszik, mert érthető. Mert érthető” (Fny., 82, ffi, 8 ált.); „Nekem tetszik az itteni beszéd, mert ez magyaros, na. Itt nem török annyira, nincs nyelv... törés” (Sp., 72, ffi, 8 ált.). Hatan szebbnek tartják saját településük nyelvhasználatát másokénál, négyen nem. A következőkben mindhárom választípusra (semleges, szebb, nem szebb) idézek egy-egy példát az adatközlőktől: „Hát énszerintem itt, a körbe, ezekbe a faluba szerintem olyan egyformán beszél mindenki. Mert én dolgoztam berényiekkel, szentgyörgyiekkel, keszthelyiekkel... mind olyan egyforma beszéd” (V., 68, n, 8 ált.); „Soponyán szebben beszélnek, Csőszön már tájszólás van, van egy kis nyelvtörés Csőszön” (Sp., 72, ffi, 8 ált.); „Nem beszélünk mi szépen. Ott se, a szomszéd településen se, de Vörsön se. Nem beszélünk szépen” (V., 65, n, szakm.). Egyenesen következik ezekből az attitűdökből, hogy az adatközlők többsége sajnálná, ha eltűnne településéről a nyelvjárási beszédmód (17-ből 13 fő, 4 adatközlő esetén szintén irrelevánssá vált a kérdés). Ebből Soponya mind az öt adatközlője így érez, a másik két kutatóponton egy, illetve két fő nem sajnálná, egy vörsi adatközlő pedig semlegesen viszonyul a kérdéshez, mondván: „Hát konkrétan nem, hát most úgyis változik szerintem, hogy változik a világ, modernizálódik minden, ezt most, ha sajnáljuk, ha nem, akkor is megváltozik” (V., 35, n, ér.). Néhány gondolat azoktól, akik sajnálnák: „Mert, ugye, megvan minden megyének vagy mit tudom én, a nyelvjárása”; „Mert ugye minden megyének, azt mondják, hogy valamilyen... amiről meg lehet ismerni, mondjuk, én nem ismerem meg őket, mert nem járok arra, de valaki tudja, hogy na, ezek innen gyüttek, mert

olyan a tájszólásuk. [...] Hát jó lenne, ha megmaradna, mert, ugye, régi hagyomány, ha ez a Vörs is már azért régi, több száz éves falu” (V., 68, n, 8 ált.); „Nem nagyon szépen beszélünk, de biztos, hogy a falunak a beszéde jó, ha maradna még belőle. Jó, ha maradna, én azt mondom” (V., 64, ffi, szakm.); „Hát, nézze, annyibú sajnálnám, mert, ha tájszólás is, de magyar. Ugye?” (Fny., 82, ffi, 8 ált.). Aki pedig nem sajnálná a tájszólás eltűnését, az a köznyelv szépségével indokolta hozzáállását: „Örülnek, hogyha szép magyarosan beszélne mindenki, nem ilyen [...] Mi azt mondjuk, hogy csúnyán beszélünk somogyiasan [...] úgy nem szépen beszélünk. [...] nem beszélünk szépen. [...] én nagyon irigylem azokat, akik olyan nagyon szépen beszélnek a tévébe is, olyan szép magyarsággal, tisztán, olyan ki mondják a szó végét is, nem úgy, mint mi, hogy elharaptyuk” (V., 65, n, szakm.).

A pozitív attitűdökhöz feltételezhetően az is hozzájárul, hogy a megkérdezettek többségének (85%) nem volt olyan élménye, amikor megszólták volna nyelvhasználatára miatt, és ugyanennyien válaszolták azt, hogy sohasem szégyellték beszédmódjukat, sőt volt, aki büszkén tapasztalta, hogy emiatt megismerik, honnan jött. Számos tanulsággal jár azonban annak a néhány adatközlőnek a beszámolója, akik ennek az ellenkezőjét élték át. „Hát itt van élő példa, amit mesélek, hogy nem értették meg. De akkor fölhoztam neki, hogy ugyanakkor, mondom, ez a beszédstílus országos viszonylatba harmadik lett. Papnének megmondtam. Mondom, erről könyv van, ezt meg tudom mondani. Mert, hogy én hogy beszélek, furcsa volt neki. [...] Mert én megmondom úgy, ahogy van: én nem szeretem a szavakat kiforgatni. Én úgy, ahogy én tanultam, úgy értem meg, én úgy mondom. Hogy ők hogy tanulták, vagy ő, jól van, ő iskolába járt, biztos, hogy nem ebbe a stílusba, de attól függetlenül... Szokom neki mondani, hogy »Tiszteletes Asszony, soponyaiassan!«” (Sp., 73, n, 8 ált.). Ugyanez az adatközlő később: „Ez Pesten volt, elmentünk egy nagyon fényes üzletbe, Váci utcába, mert gondoltuk, hogy ott a legszebb. Aztán én a magam módja szerint beszéltem, és úgy utánoztak. [...] Kifiguráltak, mert, ugye, városon nem úgy beszélnek”. De elgondolkodtató válaszokkal találkozhatunk a nemleges válaszok között is: „Nem [szégyelltem]. Az ember olyan helyen van, akkor meg se szólal, egyszerű. Ha az ember olyan helyen van, most tényleg, hogyan mondjam, vagy ne mondjam, inkább nem mond az ember semmit, aztán kész, mert hátha valami butaságot mondana” (V., 68, n, 8 ált.). Egy adatközlő arról is beszámolt, hogy városról hazakerülve éppen köznyelvi beszédmódja miatt szólták meg: „...mikor a tisztiiskolán voltam, ott, ugye, irodalmi nyelven köllött megtanulni mindent. Ott nem lehetett... aztán, ugye, ha az ember hazajött, ugye, már fél év, egy év alatt megszokta, hogy mit meg hogyan nevezzen. »Na, de elurasodtál, na de már kiforgatták a nyelvedet Pesten!«, ilyesmi előfordult” (Fny., 82, ffi, 8 ált.). Csúpan egyetlen igenlő válasz érkezett arra a kérdésre, szokták-e csúfolni a települést másik települések lakói a nyelvhasználatára miatt, amelynek konkrét esete a *kanál* helyetti *kalány* volt (Fny., 82, ffi, 8 ált.).

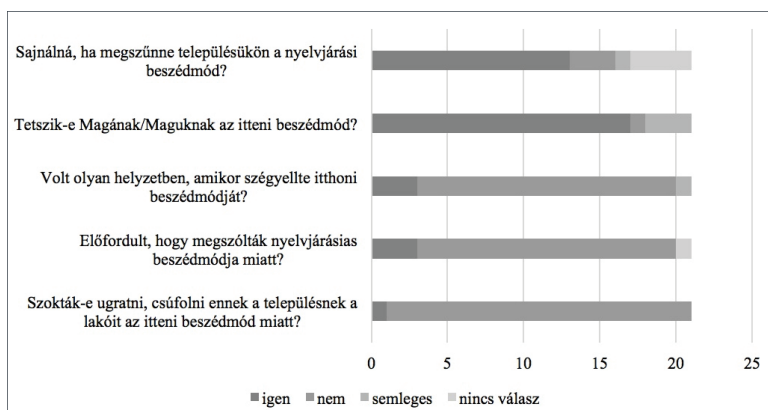
Mindebből az is következik, hogy az adatközlők nagy többsége (81%) városban, hivatalos ügyintézés során sem változtat otthon megszokott nyelvhasználatán, legalábbis saját bevallása szerint: „Az már affektálás lenne, ha az ember másképp beszélne” (V., 65, n, szakm.); „Én úgy mondom, ahogy én tudom, és nem teszek hozzá, meg mit tudom én, nem finomítom, na. Én úgy, a magam, ahogy anyámtól

vagy mit tudom én, tanultam, én úgy mondom. Azért volt az, hogy nem tudta a tiszteletes asszony, hogy nem értette, hogy miről beszélünk. [...] mondom, hozzon tolmácsot” (Sp., 73, n, 8 ált.). Akadt azonban olyan adatközlő, aki először határozottan állította, hogy mindenhol ugyanúgy beszél, majd később kiegészítette, például: „Igen. Majdnem csak, hogy úgy. Kis javítással” (Sp., 49, ffi, 8 ált.); „Igen. [...] Jó, kicsit figyel az ember, vagy választékosabban, de úgy beszél” (Fny., 32, ffi, főisk.); „...hát azért... figyelek, hát hogyne. Meg én úgy, én Kanizsán is kezdtem, sok ember között jártam, szóval tudok én viselkedni, bocsánat, ha így mondom” (V., 64, ffi, szakm.). Saját bevallása szerint azonban az adatközlők 100%-a a helyi szokás szerint beszél otthonában, családtagjaival, és nem úgy, ahogyan a televízióban, rádióban hallani.

5. Következtetések

Az eredmények a tanulmány legtöbb hipotézisét igazolták, néhányat azonban cáfoltak. Az előző pont számos olyan gondolatot és objektív eredményt mutatott be, amelyek a beszélők bizonytalan metanyelvi tudatáról tájékoztatnak. Igazolódott az a feltevés, amely szerint az adatközlők általában pozitívan viszonyulnak saját településük beszédmódjához, másokéhoz képest viszont inkább semlegesesen. Igazolódott az is, hogy otthoni környezetben nem változtatnak beszédmódjukon, ám hivatalos szituációkkal kapcsolatban nem: a feltételezéssel szemben, saját bevallása szerint, jóval több adatközlő ragaszkodik saját, otthoni nyelvhasználatához, mint ahány módosít rajta. Az eredmények cáfolták azt a hipotézist is, amelyik a nyelvjárási nyelvhasználattal kapcsolatos negatív élményekre utalt, az adatközlők döntő többsége ugyanis sosem került olyan helyzetbe, hogy megszólták volna beszédmódja miatt, illetve szégyellte volna azt.

Az adatközlők nem mondhatók egyértelműen toleránsnak más régiók tájszólásának a megítélésében: noha a beszélők fele tudatában van annak, hogy a számára különös, szokatlan, esetenként érthetetlen nyelvhasználat önmagában nem „csúnya”, az interjúalanyok közel másik fele határozottan negatívan nyilatkozott más területek beszédmódjáról. Az adatközlők legnagyobb része észlel különbséget fiatalok és idősek beszédmódja között településén, a többség a tájszólást az idősebb lakosoknak tulajdonítja, ez a hipotézis tehát igazolódott, miként a nyelvjárási beszédmód jövőjével kapcsolatos is, igaz, a statisztikai többséggel szemben sokan voltak olyanok is mindhárom kutatóponton, akik a tájszólás fennmaradását jósolták. A tájszólás eltűnését a megkérdezettek nagyobb hányada sajnálná, de valóban adathozhatóak olyan vélemények is, amelyek üdvözlőnek a „szebb” köznyelvi kiejtés térnyerését. Az adatközlők saját nyelvhasználatával kapcsolatos attitűdök közötti összefüggéseket az 1. ábra szemlélteti.

1. ábra

A saját település beszédmódjához fűződő attitűdök összefoglalása

Jelen tanulmány készítésével egyidőben a közép-dunántúli–kisalföldi nyelvjárási régiónak a Balatontól északra fekvő kutatópontjain rögzített szociolingvisztikai interjúkat is megvizsgáltam, az ott kapott eredményeket egy másik önálló, megjelenés előtt álló dolgozatban közlöm. Érdekes azonban addig is összevetni a két terület néhány eredményét. A beszélők sem ott, sem délebbre nincsenek egyöntetűen tudatában településük regionális nyelvi meghatározottságának, ez iskolai végzettségtől független mindkét területen. A Veszprém és Győr–Moson–Sopron megyei interjúalanyoknak kevésbé határozott elképzeléseik vannak a „csúnya” beszédet használó helységekről, ott sokan bizonytalanok voltak e kérdésben is. Az északra lévő megyék adatközlőiről is elmondható, hogy kedvelik saját településük beszédmódját, jelentős hányadukat sohasem érte kellemetlenség emiatt. Előfordulhat azonban, hogy a negatív élmények lehetőségét az elővigyázatosság is csökkenti mindkét területen: a Balatontól északra fekvő kutatópontokon is érkeztek beszámolók a nyelvátváltási kódváltásról, ott az adatközlők negyede nyilatkozott úgy, hogy másként, „normálisabban” beszél hivatalos szituációkban, városban, mint családi körben, mert attól érezték magukat „finomabb”, „korrektebb”, „intelligensebb”, „értelmesebb” embereknek. A két területen hasonló eredmények születtek a nyelvjárási beszédmód eltűnésével kapcsolatos jóslatokat és attitűdöket illetően.

6. Kitekintés

A más régiók nyelvhasználata fölötti ítélezéssel kapcsolatos, mindkét esettanulmányban megcáfolt hipotézisem alapját a résztvevő megfigyeléssel gyűjtött adatok sokaságán túl friss kutatási eredmények jelentették. A nyelvjárási háttér napjainkban is létező megbélyegzését igazoló vizsgálatok diplomás pedagógusok (Jánk 2018), valamint egyetemi hallgatók (Parapatics megj. a.) attitűdjét tárták fel. E munkák szerint a pedagógusok és az egyetemisták jó része egyaránt előítéletesen gondolkodik a nyelvjárási beszédről és beszélőkről, ez a tanárok esetén gyakran

negatív nyelvi diszkriminációhoz is vezet, például a tanulók értékelésében. Ugyan a felmért pedagógusok különböző időszakokban különböző információkat tanulhattak az anyanyelvről és az anyanyelvi nevelésről, a jelenleg érvényben lévő Nemzeti alaptanterv elvárásai a nyelvi sokféleség és a regionális nyelvi értékek elfogadásáról, megbecsüléséről (vö. pl. Nat 10639, 10640, 10642, 10660, 10653, 10666, 10673) ugyanúgy vonatkoznak minden gyakorló tanárra, miként a másik kutatásban részt vevő egyetemistákra, akik csupán néhány hónappal vagy évvel a felmérés előtt tanultak e kérdésekről a közoktatás résztvevőiként. A most vizsgált adatközlők döntő része ennél alacsonyabb iskolázottságú, sokan pedig idősebb koruk folytán sem hallhattak a nyelvi változatosság témaköréről és toleranciáról iskolai keretek között. Metanyelvi tudatuk, a szociolingvisztikai kérdésekre adott válaszaik fényében is, sok esetben bizonytalan. Sokan mégis olyan hozzáállással viszonyulnak saját maguk és más vidékek lakóinak a nyelvhasználatához, a magyar nyelv változatosságához, amelynek elsajátíttatása ma az iskolai (anyanyelvi) nevelés egyik fő célja. A kivételt éppen azoknak a kutatópontoknak a lakói képezték a Balatontól északra és délre is, ahol a többség nem érzékeli saját községe beszédmódjának regionális jegyeit.

A legfrissebb nemzetközi kutatások eredményei szerint a megfelelő szintű metanyelvi tudatossággal kezelt kettősnyelvűség (ld. pl. Leivada 2017) a kétnyelvűséghez hasonló neurológiai struktúrákat, ebből következően hasonló kognitív előnyöket eredményezhet (Kirk et al. 2014; Ross–Melinger 2016, de vö. pl. Hazen 2001). Ilyen előnyt mutattak ki például a feladatok közötti váltás és a figyelem terén (ld. pl. Bialystok et al. 2008; Barac – Bialystok 2012; Chung–Fat–Yim et al. 2018), a demencia (Bialystok et al. 2007) és az Alzheimer-kór (Estanga et al. 2017; Klimova et al. 2017) késleltetésében, illetve az ellenük való védekezésben, és általában a gondolkodás rugalmasságát illetően (Bialystok – Viswanathan 2009). A szövegértési, aritmetikai és idegennyelvi kompetenciák terén jelentkező előnyöket nemrég norvég kettősnyelvű gyermekek esetén is meggyőzően bizonyították: a nynorsk anyanyelvű tanulók, akiknek a többségi bokmål nyelvváltozatot is el kellett sajátítaniuk az iskolában anyanyelvváltozatuk megőrzése mellett, az országos átlag felett teljesítettek (Vangnes et al. 2017; a kettősnyelvűség kognitív előnyeit feltáró újabb eredményekhez ld. még Antoniou – Katsos 2017, Antoniou et al. 2018). Albert és Obler (1978) arra figyelmeztetnek: minél hasonlóbb egymáshoz két nyelv, annál nagyobb erőfeszítésébe kerül a beszélőnek, hogy elkerülje az interferencia jelenségeit. Ebből Ross és Melinger (2016) arra következtetnek, hogy az agyban különböző nyelvi rendszerként reprezentált azonnyelvi változatok birtoklása még nagyobb kognitív haszonnal járhat a kettősnyelvű beszélők számára, mint a könnyebben elkülöníthető, egymástól távolabbi nyelvek tárolása a kétnyelvűek számára.

A jelen tanulmányban bemutatott eredmények tehát újabb kutatási kérdéseket vetnek fel (nem elfeledkezve az attitűdökért felelős tényezők komplexitásáról): Különbözik-e a beszélők hozzáállása az itt elemzett kérdésekhez a magyar nyelvterület további régióiban? Van-e összefüggés a nyelvjárási háttér és a nyelvi sokszínűség kezelése között? Elfogadottak-e a nyelvi változatossággal szemben azok a beszélők, akik maguk is érzékelik saját nyelvhasználatuk különbözőségét a köznyel-

vitői? Milyen (további) előnyökkel járhat – megfelelő szintű metanyelvi tudatosság esetén – a nyelvjárási háttér? Milyen mértékben érvényesül a következő nemzedékek tagjainak attitűdformálásában a családi szocializáció és milyenben az iskolai, amennyiben azok különböznek? Az Új magyar nyelvjárási atlasz 100 magyarországi és 86 határon túli kutatópontján rögzített interjúk tagadhatatlan segítséget nyújthatnak e kérdések megválaszolásához (is).

Irodalom

Albert, Martin L. – Opler, Loraine, K. (1978): *The bilingual brain: Neuropsychological and neurolinguistic aspects of bilingualism*. New York: Acamedic Press.

Antoniou, Kyriakos – Kambanaros, Maria – Grohmann, Kleanthes K. – Katsos, Napoleon (2014): *Is Bilectalism Similar to Bilingualism? An Investigation into Children's Vocabulary and Executive Control Skills*. In BUCLD 38: Proceedings of the 38th annual Boston University Conference on Language Development. Volume 1. Eds. Orman, Will – Valteau, Matthew James, 12–24.

Antoniou, Kyriakos – Katsos, Napoleon (2017): *The effect of childhood multilingualism and bilectalism on implicature understanding*. Applied Psycholinguistics 38, 4: 787–833.

Barac, Raluca – Bialystok, Ellen (2012): *Bilingual effects on cognitive and linguistic development: Role of language, cultural background and education*. Child Development 83/2, 413–422.

Berente Anikó – Molnár Mária – Sinkovits Balázs (2016): *Attitűd és nyelvi identitás két szegedi középiskola diákjainál*. In DialSzimp. VI. 135–144.

Bialystok, Ellen – Craik, Fergus – Luk, Gigi (2008): *Cognitive Control and Lexical Access in Younger and Older Bilinguals*. Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition 34/4, 859–873.

Bialystok, Ellen – Viswanathan, Mythili (2009): *Components of executive control with advantages of bilingual children in two cultures*. Cognition 112, 494–500.

Chung-Fat-Yim, Ashley – Himel, Cari – Bialystok, Ellen (2018): *The impact of bilingualism on executive function in adolescents*. International Journal of Bilingualism OnlineFirst, 1–13.

DialSzimp. VI. = Czetter Ibolya – Hajba Renáta – Tóth Péter szerk. (2016): *VI. Dialektológiai Szimpozion: Szombathely, 2015. szeptember 2–4*. Szombathely – Nyitra: Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ – Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar.

Estanga, Ainara et al. (2017): *Beneficial effect of bilingualism on Alzheimer's disease CSF biomarkers and cognition*. Neurobiology of Aging 50, 144–151.

Hári Gyula – H. Tóth Tibor szerk. (2010): *Regionális és nyelvjárásiasság Veszprém megyében*. Veszprém: Pannon Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.

Hazen, Kirk (2001): *An introductory investigation into bidialectism*. University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics 7/3, 85–99.

Jánk István (2018): *Nyelvi diszkrimináció és nyelvi előítéletesség a pedagógiai értékelésben*. Doktori disszertáció. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem.

Juhász Dezső (2001): *A magyar nyelvjárások területi egységei*. In: MDial. 262–316.

- Kirk, Neil W. – Declerck, Mathieu – Scott-Brown, Ken – Kempe, Vera – Philipp, Andrea (2014): *Cognitive Cost of Switching Between Standard and Dialect Varieties*. Conference Paper on 20th AMLaP Conference. Edinburgh, Scotland, 3–6 September 2014.
- Kiss Jenő (2001a): *Az alkalmazott dialektológia: a nyelvjárások és az anyanyelvoktatás*. In: MDial. 145–156.
- Kiss Jenő (2001b): A nyelvi attitűd: a nyelvjárásokhoz és a köznyelvhez való viszonyulás. In: MDial. 218–229.
- Kiss Jenő (2006): *Egy új magyar nemzeti nyelvatlasz szükséges voltáról*. Magyar Nyelv 102/2, 129–142.
- Kiss Jenő (2010): *Előzetes az Új magyar nyelvjárási atlasz szociolingvisztikai tanulság-aiból*. Magyar Nyelvőr 134/4, 385–389.
- Klimova, Blanka – Valis, Martin – Kuca, Kamil (2017): *Bilingualism as a strategy to delay the onset of Alzheimer's disease*. Clinical Interventions in Aging 12, 1731–1737.
- Leivada, Evelina (2017): *Seven factors in 'dialect' design. Conference Paper on Structural and Developmental Aspects of Bidialectism Workshop*. Tromsø, Norway, 25–26 October 2017.
- MDial. = Kiss Jenő szerk. (2001): *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- MNyA. = A magyar nyelvjárások atlasza 1–6. Szerk. Deme László – Imre Samu. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1968–1977.
- Molnár Zoltán Miklós (1982): *Nyelvjárási szöveg Tapolcafőről*. Magyar Nyelv 78/2, 218–220.
- Nat = *Nemzeti Alaptanterv*. 110/2012 (VI. 4.) Korm. rendelet. Magyar Közlöny 66. szám. 2012. június 4.: 10635–10847.
- Parapatics Andrea (2015): *Fiatalok kettősnyelvűségéről*. In *Nyelv – rendszer, használat, alkalmazás*. Szerk. Bátyi Szilvia – Vigh-Szabó Melinda. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 185–197.
- Parapatics Andrea (2016): *Tények és tapasztalatok a dialektológiai ismeretek tanításáról*. DialSzimp. VI. 509–517.
- Parapatics Andrea megj. a. A lakóhelyről az egyetemre: helyzetelemzés és problémafelvetés. A magyar nyelvjárásokról a XXI. században – nyelvstratégiai megközelítésben című konferencián (2018. december 7., Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára) elhangzott előadás írott változata.
- Posgay Ildikó (1979): *A pápai regionális köznyelvi vizsgálatok első tapasztalatairól*. In *Tanulmányok a regionális köznyelviség köréből*. Szerk. Imre Samu. Budapest: Nyelvtudományi Értekezések 100., 65–77.
- Ross, Josephine – Melinger, Alissa (2016): *Bilingual advantage, bidialectal advantage or neither? Comparing performance across three tests of executive function in middle childhood*. Developmental Science 20/4, 1–21.
- Steinmacher Dóra (2019): *Nyelvjárási attitűdök egy dunántúli általános iskolában*. Anyanyelv-pedagógia 12/1, <http://anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=779>.
- Vangsnes, Øystein A. – Söderlund, Göran B. W. – Blekesaune, Morten (2017): *The effect of bidialectal literacy on school achievement*. International Journal of Bilingual Education and Bilingualism 20/3, 346–361.

Játékosítás (gamifikáció) a felsőoktatásban¹

Gódnány Zsuzsanna – Machová Renáta – Fehér Lilla –

Korcsmáros Enikő – Seres Huszárik Erika – Tóbiás Kosár Silvia

Gamification in higher education

Abstract

Higher education today has a major problem with motivating and engaging students. Gamification is the application of game-design elements and game principles in non-game contexts. It can provide an opportunity for finding solutions to the problems mentioned above. This study provides a theoretical overview of gamification, its process and its elements, as well as it present the potential uses of gamification in education.

Keywords: gamification; serious game; design elements of gamification

Kulcsszavak: játékosítás; komoly játék; játékosítás elemei

Subject-Affiliation in New CEEOL: Social Sciences – Education – Higher Education

Bevezetés

Pedagógusként mindannyian megtapasztaltuk már, milyen egy óra hangulata, amikor a diákok a telefonjaikat böngésszik, unottan a padra hasalnak, pihentetik szemüket vagy beszélgetnek egymással. Ilyenkor belemerülhetünk az önsajnálamba és mindezt fokozhatjuk azzal, hogy kritikusan viszonyulunk a jelenleg a felsőoktatásban tanuló generáció tagjaihoz, vagy egy másik útra lépve olyan eszközöket és technikákat kezdünk el keresni, és az órák során ezen technikákat alkalmazzuk is, melyek segítségével a hallgatók érdeklődése visszatérhető és megtartható az ismeret átadásakor és a számonkérésekor.

Sokszor halljuk az idősebb generáció tagjaitól, hogy mennyire mások a mai fiatalok. Ha belegondolunk, minden generáció valamiben eltér elődjétől, attól függően, hogy milyen környezeti hatások érik. Nincs ez most sem másképp. A felgyorsult információáramlás, az információs technológiák fejlődése kihatással van a mostanra felsőfokú képzési szinthez érkező hallgatókra és még intenzívebben kihatással lesz a most cseperedő gyermekekre.

A generációkutató Tari (2015) digitális generációnak nevezi az Y és a Z generá-

¹ A tudományos cikk a komáromi Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Karán futó KEGA 005UJS-4/2019 -es „Y és Z generáció menedzseri szakértelem hatékonyságának növelése a gamifikáció révén a tudomány és gyakorlat kontextusában” elnevezésű projekt részeredménye.

ciót, ugyanis mindkét nemzedékre jellemző, hogy folyamatosan jelen vannak online és a digitális technológiákat magas szinten ismerik. Az Y generáció tagjainak számító, 1976–1995 között születettek nagyobb aránya már a munkaerőpiacon van jelen, és inkább azok képviseltetik magukat a felsőoktatásban, akik különböző indokok miatt később kezdték meg felsőfokú tanulmányaikat. A Z generáció tagjai közé tartoznak a 1995–2010 közt születettek. Ezen generáció tagjaival a pedagógusok az alapfokú, középfokú és a felsőfokú képzés keretein belül is találkoznak.

A Z generációra számára a technológiai eszközök nagyon fontosak, egyszerre akár több ilyen eszközt is használnak, ebből adódóan képesek figyelmüket megosztani az egyes eszközök használta során. Fontos számukra a játékos elemek használata az oktatás során, hiszen gyerekkorukban számos játékos elemmel találkoztak nem játékos környezetben is. Szeretnek csapatban dolgozni, és előnyben részesítik az online kommunikációt. Gyorsan elsajátítják az új technológiákat.

A 2010-es éveket követően születetteket az Alfa generáció csoportjához soroljuk, ezen csoport legidősebbjei jelenleg az alapképzés alsó tagozatának diákjai. Ezek a gyermekek már a digitális világba születtek bele. Óvodás koruk előtt találkoznak különféle digitális eszközökkel és használják azokat, mint például az okostelefonokat, tableteket, számítógépet. Jelenleg csak feltételezések vannak arra vonatkozólag, hogy a jövőben mi lesz rájuk jellemző.

Játék, komoly játék és játékosítás (gamifikáció)

A játékosítás (gamifikáció) fogalmának megismerése előtt szükséges tisztáznunk a játék és a komoly játék fogalmak közti különbséget.

Ha belegondolunk, a játék és a játékos eszközök az életünk részei. Onnantól kezdve, ha egy csecsemő megszületik, élete folyamán számtalanszor kapcsolatba kerül különféle játékokkal attól függően, hogy értelmi fejlődésének mely fázisában tart. A tudatos szülők ennek megfelelően választják meg gyermekük számára a megfelelő játékos eszközöket, melyek révén fejlesztik gyermekük készségeit.

Ha a játékosítás definíciójához szeretnénk eljutni, akkor mindenképpen szükséges megemlítenünk Huizingát, aki 1944-ben már megfogalmazta, hogy az emberiség korszakában a homo ludens azaz „játékos ember” korszaka következik. Ebben a korszakban az emberiség kultúrájában a játék központi szerepet tölt be. Ha belegondolunk, életünk minden területére fokozatosan kiterjednek a játékos eszközök. Huizinga könyvében a következőképpen definiálta a játék fogalmát: „A játék a szabad cselekvés vagy foglalkozás, amely bizonyos önkéntesen, előre meghatározott időben és térben, szabadon választott, de föltétlen kötelező szabályok szerint folyik le; célja önmagában van, bizonyos feszültség és öröm szerzése, továbbá a közönséges élettől való különbözőség tudata kíséri” (Huizinga 1944, 37).

Fontos megjegyezni, hogy Huizinga definíciója felhívja a figyelmet arra, hogy a játéknak valamilyen szabályok mentén kell megvalósulnia.

Zimmerland és Linder játékról alkotott tágabb értelmezése szerint „játéknak hívunk minden olyan tevékenységet, amelyben a kikapcsolódás vagy élvezet céljából veszünk részt” (Zimmerland – Linder 2013, 115).

Ezekon a definíciókon kívül számos filozófus és szociológus megalkotta saját definícióját a játékra vonatkozólag. Mindemellett legegyszerűbben úgy definiálhatnák magát a játékot, mint egy olyan tevékenységet, amelynek nincs közvetlen célja, csupán az ember szórakozhat, felszabadulhat általa.

A komoly játék (serious game) és a korábbiakban definiált játék közt nagyon sok hasonlóság van, viszont van egy lényegi különbség is. Amíg a játék elsődleges célja a szórakoztatás, addig a komoly játék esetén e cél másodlagos funkciót tölt be. A komoly játékok elsődleges célja a tanulási folyamatok elősegítése, és az élet számos területén alkalmazhatóak. Az oktatásügyön kívül az ipari, katonai, egészségügyi, vallási, politikai területeken egyaránt alkalmazhatóak. Lényegében a komoly játék a gamifikáció részét képezi, de nem szükséges feltétele a gamifikációnak (Pacsi – Szabó 2017).

A gamifikáció fogalmának alaposabb megértéséhez ismerkedjünk meg a játékosítás történelmi hátterével. A játék életünkre gyakorolt hatásait a pszichológusok már a 20. században is kutatták, viszont az üzleti élet területén a játékosítás először 1973-ban jelent meg. Pelling volt az, aki 2003-ban megfogalmazta, mit jelent maga a játékosítás, és megalkotta a „gamification” kifejezést, ennek eredményeként a kutatók elkezdtek az adott területtel foglalkozni, és napjainkban is számos publikáció jelenik meg a gamifikáció kifejezéshez kötődően.

A játékos eszközök gyakorlatban történő alkalmazásánál a 2010-es év jelentette a legnagyobb áttörést. A játékosítás mint fogalom a digitális média iparágából származik. Az első dokumentált felhasználás 2008-ban történt, viszont a 2010-es év második felére tehető a játékosítás széles körben való elterjedése, amikor több iparági szereplő és konferenciák révén népszerűsítették a játékosítás előnyeit.

Pelling után Deterding volt az, aki 2011-es művében úgy definiálta a gamifikációt, mint a játékelemek használatát nem játékos környezetben (Deterding 2011).

Ettől kezdve a marketingesek, pedagógusok, pszichológusok elkezdtek használni a játékos elemeket abból a célból, hogy növeljék a célszemélyek motivációját, és javítsák az egyének számára a fogyasztói élményt. A korábban alkalmazott technikákat (mint például a marketingen belül a hűségpontokat, a versenyen alapuló oktatást) kezdik játékosításnak nevezni (Kenéz 2016).

Mindezek mellett rohamos ütemben fejlődik az online világ és egyre több vállalkozás él a játékosítás lehetőségével. Számos olyan applikáció születik, amely az oktatást szeretné játékosabbá tenni, de ugyanakkor a sportolás, a munkahelyi toborzás során is alkalmaznak gamifikációs elemeket.

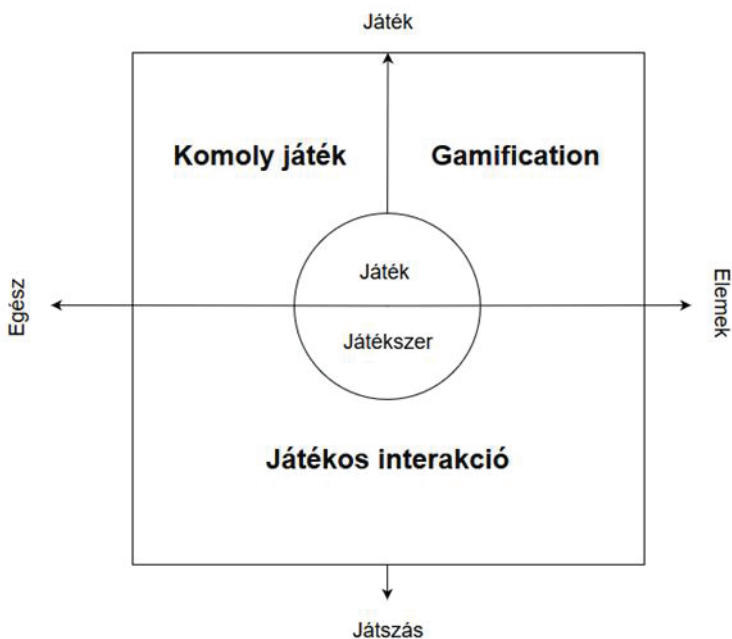
A Jesse Schell 2010-ben tartott előadásában felvázolt jövőkép felé haladunk, miszerint életünk minden másodpercében egy játékot játszunk. Schell a „gamepocalypse” kifejezést használta ezen jelenség leírására.

A Web of Science adatbázisban a gamifikáció kifejezésre lefuttatott keresés eredményei alapján elmondható, hogy 2011-ben 7 cikkben, 2018-ban pedig 791 cikkben szerepelt a gamifikáció mint kifejezés kulcsszökeként. A tudományos kategóriákon belül legfőképpen az oktatáshoz kapcsolódó kutatások területén jelentek meg cikkek, összesen 1064 cikket jegyez az adatbázis ezen a területen, ami 28,015% az összes cikkhez viszonyítva.

Az alábbi ábrán láthatjuk, hogy két dimenzió mentén kerülnek értelmezésre az

egy-egy kifejezés. Az egyik dimenzió arra összpontosít, hogy különbséget tegyen játék és játszás közt. Deterding úgy értelmezi a kettő közti különbséget, hogy amíg a játékot játsszák, addig a játszás már tágabban értelmezett kategóriának tekinthető. A játék definiálása kapcsán egyetért a korábbi, klasszikus definíciókkal, melyek szerint a játék során bizonyos cél, eredmény elérésére törekednek az egyének, miközben szabályok, verseny és akár viszály is jellemzi a játék folyamatát.

A másik dimenzió a játék elemei, illetve a játék egésze mentén különbözteti meg egymástól a komoly játékot a gamifikációtól. Korábbiakban írtuk, hogy a gamifikáció során játékelemeket használunk nem játékos környezetben, viszont a játékelemek használatának határa homályos, ezért gyakran nehéz elhatárolni egymástól a komoly játékokat a gamifikációtól.

1. ábra: A játék, a komoly játék és a gamifikáció közti különbség
 Forrás: Deterding et al. (2011, 2)

Ahogy az egyéni vagy csoportos fejlesztés területén jelen van a gamifikáció, úgy életünk más területén is találkozhatunk vele. Pedagógusként fontos ismernünk, hogy a formális oktatási rendszeren belül milyen lehetőségeink vannak, és mit tudunk játékosítani a hallgatóink számára (Kenéz 2016).

A *tanórák menetét* képesek vagyunk úgy játékosítani, hogy a tanulók örömmel sajátítsák el a tananyagot, és elérjük a tanulási célokat. A verseny, a szerepjáték mind aktívan foglalkoztatják a hallgatókat, így ők nem csupán passzív megfigyelői a tanóráknak.

Maga a *számonkérés* megváltozik a játékosítást követően, ugyanis a vizsgáktól

eltérően, ahol csupán egy alkalommal aktív a hallgató, a gamifikált számonkérés során folyamatosá válik a számonkérés, például a megszerzett pontok révén.

Az *otthoni tanulás* során is tudjuk alkalmazni a játékosítást, amikor az otthon elvégzett feladatokra kapnak pontot a hallgatók.

A *teljes kurzus* kapcsán érdemes az órák látogatását, az órai munkát, az otthoni tanulást bevonnai a játékba.

A *közösségi aktivitások* gyakran előfordulnak a felsőoktatásban is, mint például egy konferencia megszervezésében való aktivitás, az egyetem által szervezett szakmai előadásokon való részvétel stb. Ezekre a játékosítás keretein belül pontokat kaphatnak a hallgatók.

A játékosítás elemei

A gamifikáció elemeinek bemutatásához Werbach és Hunter (2012) piramismodelljét hívjuk segítségül. A piramison belül három különböző szintet különböztetünk meg egymástól.

2. ábra: A játékosítás elemeinek piramismodellje

Forrás: Werbach – Hunter (2012)

A piramis legalsó szintjén található a gamifikáció *összetevői*, melyeket Kuutti a következőképpen definiált: „Az összetevők olyan speciális alkalmazások, amelyek láthatók és felhasználhatók a játék felületén belül” (Kuutti 2013, 19).

Werbach 15 összetevőt különböztet meg, melyek a következők: (vö. Nah et al. 2014; Sailer et al. 2017; Zichermann – Cunningham 2011):

Eredmények – Amikor a játékosokat elismerik eredményeikért, az pozitív hatást vált ki belőlük és növeli motivációjukat, továbbá elköteleződésüket a tananyag iránt. Az eredmények elismerése az oktatási játékon belül is alkalmazható, ezáltal fokozható a tanulók elköteleződése. Az eredmények eléréséért kitűzők, rangok díjak adhatók a játékosok számára.

Avatár – Játékosok vizuális ábrázolása a játék során.

Jelvények – Ezen mechanizmusokat valamilyen cél elérését követően kapja meg a játékos.

Főnökharc – Az oktatás során ez lehet például a tanárok által létrehozott kvíz vagy teszt a hallgatók számára.

Gyűjtemények – Az összegyűjtött jelvények egy csoportja.

Harc – Jutalomért folytatott tevékenység a játékosok közt.

Tartalomfeloldás – Új tartalom biztosítása a cél eléréshez.

Ajándékozás – Segítségnyújtás más játékosok számára.

Ranglisták – Lehetővé teszik a játékosok szakértelmének közvetlen összehasonlítását.

Küldetések – Előre meghatározott kihívások.

Közösségi grafikonok – A közösségi hálózatok engedélyezettnek lehetnek a játék során.

Csapatok – A célok elérése érdekében együttműködő játékos csoportok.

Szintek – A játékosok tapasztalata alapján nehézségi szint állítható be.

Pontszámok – A játékosok eddigi teljesítményének numerikus feljegyzése.

Virtuális áruk – Eszközök, amelyek észlelhető értékkel bírnak a játékban.

A középső szinten találhatók a *mechanizmusok*, melyek elősegítik, hogy a játékosítás megfelelően működjön, konkrét cselekvésekre utalnak, és elősegítik a felhasználók elköteleződését.

Ehhez a szinthez 10 elem tartozik, melyek a következők: kihívások, esély, verseny, együttműködés, visszajelzés, erőforrás beszerzés, jutalmak, tranzakció, menetek, nyerő állapotok.

A legfelső szinten a *dinamika* található, mely a gamifikáció milyenségét és élményét határozza meg. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy ekörül forog az egész játék. A dinamika elemei a kényszerek, az érzelmek, az elbeszélés, a haladás és a kapcsolat.

A játékosítás folyamatának lépései

A korábbiakban bemutatásra kerültek azok az elemek, melyeket a játékosítás során alkalmazhatunk ahhoz, hogy a tananyag elsajátításában a hallgatók nagyobb szintű motivációval rendelkezzenek és elköteleződjenek az adott tantárgy tananyaga iránt.

Ahhoz, hogy sikeresen tudjunk egy tevékenységet játékosítani, a következő öt lépésre van szükségünk (González – Carreño 2014):

A felhasználók és a környezet elemzése – A tervezés során fontos tudunk, hogy milyen diákokkal szeretnénk a játékosított tevékenységet lefolytatni a kurzus céljainak elérése érdekében. Ez az előzetes elemzés lehetőséget ad számunkra, hogy megismerjük, milyen korábbi tapasztalattal rendelkeznek a hallgatók, milyen motivációval rendelkeznek. Ugyanakkor fontos figyelembe venni olyan környezeti tényezőket, mint például a tanóra időbeosztása. A hallgatóságra kihatással lehet, ha a tanóra az ebédidőhöz közeli időben kerül megtartásra, mivel kihatással lehet

fizikai állapotuk szellemi produktívásukra.

A tanulási célok meghatározása – Meg kell határozni, hogy milyen képességekre van szükség ahhoz, hogy teljesíteni tudják a tanulás céljait. Továbbá azt is szükséges meghatározni, hogy milyen úton, tehát milyen feladatok elvégzésével lesznek képesek elérni a célt. A tevékenységek megkövetelik a hallgatóktól, hogy elérjék a kijelölt tanulási célt.

Az élmény megtervezése – Az élmény megszervezésénél fontos, hogy mérföldkövekhez legyen hozzárendelve.

Az erőforrások azonosítása – Meg kell határozni, mit tekintünk erőforrásnak. Erőforrás lehet a visszajelzés, szabályok, pontok, idő stb.

Gamifikációs elemek alkalmazása – A korábbiakban felvázolt elemek közül azokat építjük be a játékosítás során, melyeket relevánsnak tartunk.

Összegzés

A felsőoktatásba bekerülő, az online digitális térben könnyedén tájékozódó Z generáció tagjai számára a klasszikus tanórák – ahol a könyv és a füzet volt a fő szerep – nem eléggé impulzívok. Ezt látjuk a hallgatók által leadott tantárgyak értékelésénél, ahol több alkalommal jelzik a gyakorlatias kreatív feladatok iránti nyitottságukat, továbbá az előadásokon és a szemináriumokon megjelenő sok esetben érdektelen ábrázatú hallgatókon is.

A játékosított rendszerek eredményességét több kutatás is vizsgálta, melyek kezein belül számszerűen bizonyított a motiváció és az elköteleződés növekedése a felhasználók körében. Ezek a rendszerek folyamatos visszajelzést adnak a hallgató teljesítményéről és elősegítik a tanulási folyamat céljaként megvalósuló kompetenciák elsajátítását.

A tanulási motiváció adott egyéni szintje meghatározza, hogy mi okoz a diák számára megerősítést, ösztönzést. Ha növelni akarjuk a tanulás hatékonyságát, akkor olyan eljárást, eszközt kell találnunk, mely pozitív értékkel bír a diák számára (Szarika et al. 2018).

Irodalom

Deterding, Sebastian – Sicart, Miguel – Nacke, Lennart – O'Hara, Kenton – Dixon, Dan (2011): *Gamification: Using game-design elements in nongaming contexts*. In CHI'11 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems, 2425–2428.

Fui-Hoon Nah, Fiona – Telaprolu, Venkata Rajasekhar – Rallapalli, Shashank – Rallapalli Venkata, Pavani (2014): Gamification of Education Using Computer Games. In *International Conference on Human Interface and the Management of Information*, 99–107.

González, Carina Soledad González – Carreño, Alberto Mora (2014): Methodological proposal for Gamification in the Computer Engineering Teaching. In *2014 International Symposium on Computers in Education (SIIE)*. IEEE, 29–34.

- Huizinga, Johan (1944): *Homo ludens: Kísérlet a kultúra játék-elemeinek meghatározására*. Ford. Máthé Klára. Budapest: Athenaeum.
- Kenéz András (2016): A játékosítás (gamification) a felsőoktatásban. In *EMOK – XXII. országos konferencia*, 276–288.
- Kuutti, Julius (2013): *Designing gamification*. University of Oulu, Oulu Business School. Thesis work 68 p.
- Pacsi Diána – Szabó Zoltán (2017): *A gamifikáció fejlődése és a magyar gamifikációs trend alakulása*. *Studia Mundi – Economica*, 4/1, 57–68.
- Sailera, Michael – Henseb, Jan Ulrich – Mayra, Sarah Katharina – Mandl, Heinz (2016): *How gamification motivates: An experimental study of the effects of specific game design elements on psychological need satisfaction*. *Computers in Human Behavior*, Volume 69, 371–380.
- Szarka, Katarína – Brestenská, Beáta – Fehér, Zoltán – Jaruska, Ladislav – Juhász, György – Puskás, Andrea – Tóth-Bakos, Anita – Vargová, Andrea (2018): *Inovacie v predgraduálnej príprave učiteľov s využitím webových aplikácií*. Komárom: KOMPRESS.
- Tari Annamária (2015): *Generációk online*. Budapest: Tericum Kiadó.
- Werbach, Kevin – Hunter, Dan (2012): *For the Win: How Game Thinking Can Revolutionize Your Business*. Philadelphia: Wharton Digital Press.
- Zichermann, Gabe – Cunningham, Christopher (2011): *Gamification by design Canada*. O'Reilly Media, Inc.
- Zichermann, Gabe – Linder, Joselin (2013): *The Gamification Revolution: How Leaders Leverage Game Mechanics to Crush the Competition*. McGraw – Hill.

Kmeť, Miroslav: *História a dejepis. Vybrané kapitoly z didaktiky dejepisu.* Žilina: IPV Inštitút priemyselnej výchovy, 2018. ISBN 9788089902118

Engel Enikő

Miroslav Kmeť 2017-ben, majd 2018-ban újra kiadott munkáját a modern történelemdidaktikai gondolkodás inspirálta. A szerző kiadványairól nagy vonalakban tudni érdemes, hogy előző műveiben foglalkozott már a történelemdidaktikai témákon kívül többek között régiótörténettel, a Magyarországon élő szlovákok történetével, iskolatörténettel, valamint számos tankönyv létrejöttében társszerzőként is közreműködött.

Ez a szlovák nyelvű könyv szerkezetileg nyolc fő fejezetből áll, amely mindegyike összefüggésben áll a történelemtanítással. Az első fejezetben a történelemdidaktika alapfogalmaival és ezek magyarázatával találkozunk. Konkrétabban ez a fejezet azokkal a történettudománnyal kapcsolatos fogalmakkal (történeti kultúra, történelem és emlékezet, történeti források stb.) és jelenségekkel (történelem és propaganda, történelmi folyamatok stb.) foglalkozik, amelyek megkerülhetetlenek a történelemmel foglalkozó szakemberek számára. Választ ad többek között arra, hogy ki tekinthető történésznek, hogy mi a történelem, hogy kik számítanak történelmi személyiségnek, esetleg nemzeti hősnek stb. Ezenkívül érinti a mítoszok, a sztereotípiák, a történelmi mechanizmusok és folyamatok kérdéseit is, továbbá a propaganda kezelésének módját a történelemtanításban.

A könyv nagy részét magyarázatok teszik ki. Ezek során több szemszögből indul ki a szerző. Több esetben összehasonlítja a különböző történészek meglátásait, pl. a szlovákok etnogenézisének problémáival kapcsolatban. Ezek a fogalommagyarázatok többségében úgy indulnak, hogy a szerző visszavezeti őket a keletkezésükhöz és korábbi értelmezéseikhez, majd lépésről lépésre, korszakról korszakra levezeti a konkrét fogalmak értelmezéseinek átalakulásait.

A könyv egy külön fejezetet (a harmadikat) szentel arra, hogy bemutassa a történelmet, mint iskolai tantárgyat. Itt foglalkozik a tantárgy történelmi hátterével, azaz hogy miként változott a szerepe és funkciója az idő előrehaladtával. Egy alfejezet (3.4 Miesto dejepisu vo vzdelávacej oblasti) foglalkozik azzal, hogy az állami oktatási programon belül milyen módon szerepel a történelem. Ezenkívül kitér még az ún. tartalmi standardokra, valamint a történelemérettségi felépítésére.

Az 5. fejezetben a könyv figyelmet szentel a különböző típusú segéd- vagy hordozóeszközöknek, amelyeket a szerző „médiумoknak” nevez. Nemcsak a médiумok („szöveges didaktikai médiумok”, „vizuális didaktikai médiумok” stb.) oktatásban való felhasználhatóságával foglalkozik, de az egyes médiумok fajtáival is, valamint a különböző műfajokat is részletesen elemzi számos példát felvonultatva.

A szerző lényegesnek tartja kihangsúlyozni a multiperspektivitás fontosságát a könyvében, azaz legalább két nézőpont alkalmazását egy témával, eseménnyel kapcsolatban. Ezt egyébként saját maga is alkalmazza azáltal, hogy a különböző fejezetekben számos történésztől idéz különböző meglátásokat.

A kötet végén található a felhasznált és ajánlott irodalom felsorolása, amelyből szemezgethetünk, ha valamely téma jobban felkeltette az érdeklődésünket. A leg-

több felsorolt mű szlovák nyelvű, de akad köztük cseh és német nyelvű is.

Miroslav Kmeř munkája hasznos azok számára, akik történelemtanítással foglalkoznak, hiszen számos ötletet, konkrét módszert és eljárást sorakoztat fel. Ezeknek a fázisoknak, lépéseknek, ötleteknek az a céljuk, hogy eredményesebbé tegyék az oktatási folyamatot, hogy a diákok fejében keletkezett tudás hosszútávú, maradandó legyen. Továbbá számos olyan problémát és kérdést vizsgál, amely a történelemmel professzionálisan foglalkozók fejében biztosan felmerül, például, hogyan kell kezelni bizonyos kérdéseket, milyen megközelítésmódok léteznek bizonyos kényesebb történelmi témákkal kapcsolatban. Kicsit problémás, hogy a szerző olyan módon alkalmazza szinonimaként a „forrás” és a „médiüm” kifejezéseket, ami meglehetősen szokatlan a jelenlegi történelemdidaktikai szakirodalomtól. (Vö. Vajda Barnabás: Bevezetés a történelemdidaktikába és történelemmetodikába. SJE Tanárképző Kar, 2018, pp. 16-18.)

A könyv egyfajta útmutatóként szolgálhat azok számára, akik érdeklődést mutatnak az eredményes történelemtanítás iránt, és nyitottak arra, hogy saját tevékenységüket felülvizsgálják. Fogódzó lehet azok számára is, akik bizonytalan pályakezdő tanárként elveszetteknek érzik magukat, és nem tudják, mihez nyúljanak annak érdekében, hogy a hivatásukban sikeresen helytálljanak.

Balogh Gergő: *Karinthy nyelvet ölt. Nyelv, technika és felelősség Karinthy Frigyesnél*. Budapest: Fiatal Írók Szövetsége, Minerva könyvek 10., 2018. 229 p., ISBN 978-615-5729-25-6

Sátor Veronika

Karinthy Frigyes a *Nyugat* első nemzedékének kiváló szerzője, akire az utóbbi évtizedek kritikai visszhangjában méltatlanul kevés figyelem irányult. Éppen ezért hiánypótlónak tekinthető Balogh Gergő *Karinthy nyelvet ölt* című tanulmányköte- te, mely a magyar irodalmi köztudatban elsősorban humoros művek szerzőjeként jelenlévő Karinthyt egy egészen új perspektívából közelíti meg. A kötet az 1930-as évek technikai-politikai átrendeződésére reflektáló Karinthy-szövegek interpretáci- ójára vállalkozik. Balogh olyan korábbi szövegeit emeli be az elemzésbe, melyek kijelölik azokat az irányvonalakat, „amelyek felől Karinthy művei a jelen irodalomér- tésének aktuális, fontos és megkerülhetetlen kérdéseket képesek szegezni” (10).

A kötet öt nagyobb egységre osztható. Az első nagyobb egység *A nyelv hábo- rúja* címet kapta, mely címből kiolvasható a fejezet elemzéseinek két legfőbb aspektusa: egyrészt a pacifista Karinthy háborús publicisztikájának nyelvi sajátos- ságai, másrészt azok a nyelvhez köthető jelenségek, melyek a megértésre, illetve az egymást értésre és ezek problémáira reflektálnak. A szerző, Karinthy *Krisztus és Barabbás: Háború és béke* című kötetének szövegeit újszerűen – például kommu- nikációelméleti, retorikai és mediális fogalmak mentén – hozza játékba. Az elemzett művekből kiindulva kritikusan áll ahhoz a gyakran felvetett kérdéshez, hogy Karinthy nyelvről való gondolkodása, illetve nyelvhasználata eszközjellegű volna.

A második fejezetben a *Ki kérdezett...?* című Karinthy-kötet alapján vizsgálja a Karinthy-kutatásban gyakran felmerülő *Nagy Enciklopédia* helyzetét, illetve Karin- thy nyelvszemléletét. Karinthy modernséghez való viszonyát (és modernségkritiká- ját) az érdekes– unalmas fogalmak oppozíciója mentén vizsgálja és hozza össze- függésbe a sajtótörténettel.

A kötet középső fejezete, a *Gépisten, jöjjön el a te országod! Technika és po- litika* a technológiát és természettudományt kedvelő Karinthyt helyezi az elemzés középpontjába úgy, hogy közben nem hagyja figyelmen kívül a kötet alapparadig- máját, melyet az alcimben is felbukkanó *Nyelv, technika és felelősség* fogalmak mentén határoz meg. Bár az itt olvasható szövegek főként a '30-as évek Karin- thy-prózáját hozzák játékba különböző média- és irodalomteoretikusok elméletei- vel, Balogh Gergő folyamatosan reflektál az ezt a korszakot megelőző Karinthy-mű- vekre is, mint például az *Utazás Faremidóba*. A fejezet elemzései rámutatnak, hogy az életműben a technika különös helyet foglal el, hiszen paradox módon az ember ellensége és szövetségese egyben (126).

Természetesen, ha a Karinthy-életműről esik szó, nem mehetünk el az egyik leg- többet elemzett mű, az *Így írtok ti...* mellett sem. A tanulmánykötet negyedik fejeze- te a paródia jelenségét vizsgálja Paul de Man materialitás-fogalmából kiindulva és a paródiák poétikáját retorikai olvasásmódként értelmezve. Balogh szerint „Karinthy paródiáinak valódi poétikai ereje és egyedisége csakis egy-egy retorikailag is ref- lektált és a paródiák egyéb referenciális szintjeire is ügylő olvasatban mutatkozhat

meg, amely nem csak a paródiák, de implicit módon a parodizált szerzők műveinek tekintetében is rendkívül termékeny lehet” (145–146).

A *Karinthy nyelvet ölt* utolsó fejezetében Balogh Karinthy kései költészetét vizsgálja. Ebben a fejezetben, tartva magát az eredeti koncepcióhoz, a szerző az önmegszólító versek hagyományát tárgyalja tágabb összefüggésekbe ágyazva és más jeles szerzők példáján keresztül.

Balogh Gergő invenciózus tanulmánykötete hiánypótló nemcsak a Karinthy-kutatásban, de a magyar modernség irodalmának kutatásában is. A szerző a Karinthy-életmű egy új arcát tárja az olvasó elé irodalomtudományos igényességgel, s teszi mindezt a Karinthy-szövegek szoros olvasása mellett. Balogh kellően kritikus, reflektál a kutatás előzményeire, bátran száll vitába a megkövesedett olvasatokkal, számol az új elméleti iskolák kérdésfelvetéseivel. A kötet minden szövege visszautal az előszóban tett kijelentésre, mégpedig arra, hogy „a Karinthy-életmű nem egyenlő a humorral” (8).

Kulcsár Szabó Ernő – Kulcsár-Szabó Zoltán – Lénárt Tamás szerk.: *Verskultúrák. A líraelmélet perspektívái*. Budapest: Ráció Kiadó, 2017. 568 p. ISBN 978-615-5675-08-9

H. Nagy Péter

Ha történeti kontextusban gondolkodunk, helytállónak tűnik a megállapítás, mely szerint a posztmodern látásmódok elterjedése az irodalomban inkább a prózának kedvezett, mint a lírának. A líra modernségbeli szerepének átértékelődése azonban nem jelenti azt, hogy a verstechnikák kimerültek, inkább arról van szó, hogy a regény Pynchon utáni médiatechnikai váltására nagyobb figyelem irányult. Másrészt viszont kétségtelen és nagyon beszédes, hogy a verselemzési stratégiákat alig érintette a szóban forgó időszakban az irodalomtudomány média- és líraelméleti fordulata. Ennek megfelelően a líra szakmai befogadása mintegy megmaradt a szoros olvasásnál, ami a technológia monomediális finomítását jelentette. A lingvisztikai kódokra redukált értelmezési változatok korszerűtlenségét viszont mi sem bizonyítja jobban, mint éppen az, hogy az említett fordulat nem hagyta érintetlenül a verskultúrát sem, sőt valójában tudatosította, hogy mi mindennel van kapcsolatban a líra. A színház, a zene, a film, a videoklip, a performansz, a próza (utóbbi a szövegközi versek révén) csak néhány példa arra a médiumközi mintázatra, melynek a líra is részét képezi.

Bevezetésképpen hoznék erre egy extrém példát. William Gibson *Agrippa: A Book of the Dead* c. kompozíciója egy kevlárba csomagolt könyv, benne egy számítógéplemezzel, mely utóbbi tartalmazza a költeményt, viszont az olvasás során az adatállomány törlődik, lehetetlenné téve ezzel az újraolvasást. A könyv tulajdonképpeni oldalai pedig a muslinca genomjának betűsorozatából állnak. A nyelv és a genetikai állomány közti párhuzam roppant érdekes: technológiai értelemben a DNS-lánc hasonlóan szerveződik, mint bármelyik nyelv, csak a készlete mindössze négy elemből áll. Az alfabetizáció és a genetika kapcsolata tehát egy izgalmas hasonlóságot feltételez, miszerint a lehetséges genomok száma csillagászati, akár csak egy nyelv mondataié, de ezek közül nem mindegyik lesz értelmes. (Rakosgasuk össze bármely élőlény DNS-ét tetszőleges kombinációban, csak az egyik lesz működőképes, tehát egy genom feltételez egy olyan sorrendet, amelyet körülvesz az életképtelen, halott, vagy inkább: nem élő sokaság.) Az *Agrippa* tehát nemcsak a könyvészeti kód, hanem a DNS működése felől nézve is egyedi, mint ahogyan a halottak könyvéhez hasonlóan felidézi a már vagy még nem létezőket is. Ugyanakkor persze sajátos feszültségben áll a bibliai kóddal, amennyiben ellentmond a tervezésnek. A líra itt olyan rétegzett mediakonfigurációban jelenik meg, amely jelzi a könyv tároló monopóliumának a megszűnését, a vers ontológiai pozíciója pedig a számítógéppel kezd versengésbe. A példák még folytathatók.

Innen nézve feltétlenül üdvözlendő és időszerű vállalkozásnak számít a *Verskultúrák* c. vaskos tanulmánykötet megjelenése. A könyv előszava a következőket mondja a koncepció érvényességéről: „Feltételezhető, hogy a líra kulturális, társadalmi, mediális, antropológiai vagy kognitív teljesítményére irányuló kérdés hasznosabb kiindulópontokat nyer, ha a költőiséget annak egy meghatározott funkcióra

való redukálása helyett valamiféle funkcióteljességként, a nyelv funkcióteljességének talán egyedülálló megmutatkozásaként közelíti meg.” (11) Ez a megközelítés azért bizonyulhat produktívnak, mert a poétikai funkció reduktív észlelését kinyitja a médiakonfigurációként vagy kultúrtechnikai médiumként értett versszöveg irányába, s ezzel meghaladja a költői nyelv totális önreferencialitásának dogmáját. Ez ugyanakkor az irodalomelméleti zártság felnyitását is eredményezi, a kötet írásai nem valamely előzetes pozícióban tételezett széles keretbe írnak bele, hanem sok kisebb, autonóm megközelítést alkalmaznak. Ily módon valóban a líra kultúraturományos mozaikját hozzák létre. Vegyük röviden sorra a négy fejezet, megközelítési útvonal kérdezőmódját.

Az első, *Keretezések – Műfaj, intézmény, önprezentáció* c. blokk írásai első-sorban a költészetnek a líraértési hagyományban kialakult képét tárják fel, mely a nyelv és az intézmények összefonódását, hálózatát érinti. A blokkból kiemelhető Molnár Gábor Tamás *Ars/poetica: a költőiségen kívül és belül – Poétikai vázlat a modern költészet önprezentációs lehetőségeiről* c. tanulmánya, mely az ars poetica alakzatát vizsgálja világirodalmi összefüggésben. A gondolatmenet Quintilianus műfajmegnevezésétől a különféle költészettanokon és magyar vonatkozásokon (pl. Arany János, Kosztolányi Dezső, József Attila, Nemes Nagy Ágnes, Petri György, Orbán Ottó stb.) át a kortárs költészetig számos példáját vonultatja fel az ars poetica figuratív működésének. A szerző retorikai elemzése nemcsak a finomsztruktúrák kibetűzését segítik elő, de folyamatos rálátást biztosítanak a történetileg változó elméleti keretek metapoétikai paradigmáira is.

A kötet második, *A költői szó igazsága – (Ön)megértés és (ön)megszólítás* c. blokkja a nyelvi eseményként és történő igazságként értett költészeti performativitás jelenségéhez szól hozzá a modernség lírakánonjait is érintő módon (pl. Eisemann György *„létezés poézise” Arany János lírájában és Kulcsár Szabó Ernő Honnan és hová? Az „önmegszólító” vers távlatváltozása a kései modernség korszakküszöbén* c. tanulmányai). Az esettanulmányok után olvasható L. Varga Péter *Hívás, megnyilatkozás, visszatérés – A költői szó „igazságának” kérdéséhez – a hermeneutikai változat* c. blokkzáró tanulmánya, mely a lírai megnyilatkozásformákat kommentáló hermeneutikai-filozófiai diskurzus komponenseiről és érvrendszereiről szól részletesen (Walter Benjamin, Martin Heidegger és Hans-Georg Gadamer ide vonatkozó munkáit tárgyalva). Külön érdekesség, hogy az alcímben szereplő „hermeneutikai változat” kitétel azt sejteti, hogy a költészet filozófiai megközelítésének nyomvonala kiegészíthető más diskurzusok (pl. a tudomány) érveléstechnikájával is.

A harmadik, *A líra antropológiája – Kognitív-, bio- és poszthumán poétikák* c. tömb az emberi létezéssel összekötött lírafelfogások kérdéséhez szól hozzá, igen változatos repertoárból kiindulva. Az itt szereplő írások tétje annak felvillantása, hogy a humán öntudat mint létesítő erő milyen határterületek közbejöttével és milyen perspektívákon keresztül korlátozódik, és veszti el centrális pozícióját a poszthumán (vagy „embertelen”) dimenzió megjelenésével. A blokk talán legkomplexebb darabja Lőrincz Csongor *A ritmus némasága?* c. tanulmánya, mely József Attila *Téli éjszaka* c. versének elemzését nyújtja. Az interpretáció a ritmus medialitásából és a versben szereplő „mérés” önprezentációs kódjából kiindulva

meggyőzően von párhuzamot a költő szempontjából kortárs természettudományos eredményekkel (tehát a kvantummechanikával). Az aprólékosan bemutatott költői mnemotechnika ebben az olvasatban mintha éppen ott térülne el a fizikai világképtől, ahol az idő és az időn kívülség különbségét lokalizálja, ezzel utalva a líra poétikai létmódjára.

A kötet negyedik, *A líra médiuma – A médiumok lírája – Írás, tér, ritmus* c. zárófejezete a költői nyelv közvetítőképességére koncentrál. A blokk médiaelméleti indíttatású tanulmányai közül Kulcsár-Szabó Zoltán *Író gépek* c. írására érdemes végezetül utalni. A gondolatmenet az írógép-poétikákat bejárva líra és rögzítéstechnika korrelációira nyit horizontot John Ashbery, Kosztolányi Dezső, Heiner Müller és Tandori Dezső versein keresztül. Lényeges azonban, hogy a tanulmány zárása Papp Tibor *Disztichon Alfa* c. projektjére utal azzal kapcsolatban, hogy az írás és a lírai nyelv egyfajta szoftver, amely kimondhatatlan adatok és jelentéshordozó diskurzusok között közvetít. És teszi ezt úgy, hogy a legkifinomultabb technikákkal igyekszik elleplezni ezt a közvetítettséget. Ezen a ponton biztosan állítható, hogy a *Verskultúrák* az előbb mondottak fényében azért is a legjelentékenyebb tanulmánykötet a témában, amely magyar nyelven megjelent, mert úgy készítet a líraiság mediális és reflektált átgondolására, hogy elméleti értelemben szinkronba kerül a kultúratudomány nemzetközi élvonalával; újrapozicionálva a vers kultúráját.

Szerzőink / Authors

prof. PhDr. Alabán Ferenc, CSc.

Selye János Egyetem Tanárképző Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Bratislavská cesta 3322
SK-94501 Komárno
e-mail: alabanf@ujs.sk

Dr. habil Domonkosi Ágnes, PhD.

Eszterházy Károly Egyetem
Magyar Nyelvészeti Tanszék
H-3300 Eger
Eszterházy tér 1.
e-mail: domonkosi.agnes@uni-eszterhazy.hu

Bc. Engel Enikő

Selye János Egyetem Tanárképző Kar
Történelem Tanszék
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
e-mail: 121542@student.ujs.sk

PhDr. Enikő Korcsmáros, PhD.

Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Kar
Közgazdaságtan Tanszék
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
e-mail: korcsmarose@ujs.sk

Mgr. Lilla Fehér

Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Kar
Idegen Nyelv és Kommunikáció Tanszék
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
e-mail: feherl@ujs.sk

Doc. PhDr. Soňa Gabzdilová, CSc.

Centrum spoločenských a psychologických vied
SAV
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
UPJS Filozofická fakulta Katedra histórie
Moyzesova 9
SK-040 59 Košice
e-mail: sona.gabzdilova@gmail.com

PhDr. Zsuzsanna Góday

Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Kar
Menedzsment Tanszék
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
e-mail: godanyz@ujs.sk

Dr. Ludányi Zsófia, PhD.

Eszterházy Károly Egyetem
Magyar Nyelvészeti Tanszék
H-3300 Eger
Eszterházy tér 1.
e-mail: ludanyi.zsafia@uni-eszterhazy.hu
Research Institute for Linguistics
Hungarian Academy of Sciences
H-1068 Budapest
Benczúr u. 33.
e-mail: ludanyi.zsafia@nytud.mta.hu

Dr. habil Ing. Renáta Machová

Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Kar
Menedzsment Tanszék
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
e-mail: machovar@ujs.sk

H. Nagy Péter, PhD.

Selye János Egyetem Tanárképző Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Bratislavská cesta 3322
SK-94501 Komárno
e-mail: nagyp@ujs.sk

Parapatics Andrea, PhD.

Pannon Egyetem
MFTK Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi
Intézet
8200-Veszprém
Egyetem u. 10.
e-mail: parapatics.andrea@mftk.uni-pannon.hu

Dr. habil. Popély Árpád, PhD.

Selye János Egyetem Tanárképző Kar
Történelem Tanszék
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
e-mail: popelya@ujs.sk

Mgr. Sátor Veronika

Selye János Egyetem Tanárképző Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Bratislavská cesta 3322
SK-94501 Komárno
e-mail: veronika.sator@gmail.com

PhDr. Erika Seres Huszárik, PhD.

Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Kar
Közgazdaságtan Tanszék
Bratislavská cesta 3322
SK-94501 Komárno
e-mail: huszarike@ujs.sk

PhDr. Silvia Tóbiás Kosár, PhD.

Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Kar
Menedzsment Tanszék
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
e-mail: kosars@ujs.sk

Dr. habil. Vajda Barnabás, PhD.

Selye János Egyetem Tanárképző Kar
Történelem Tanszék
Bratislavská cesta 3322
SK-94501 Komárno
e-mail: vajdab@ujs.sk

2018 májusa (13. évfolyam 1. szám) óta az *Eruditio – Educatio* mint Open Access Journal elérhető és kereshető cím, szerző és tudományterület alapján a *Central and Eastern European Online Library* (CEEOL) nemzetközi adatbázisban [<https://www.ceeol.com/>].

Since January 2018 (Vol. 13, Issue No. 1) the *Eruditio – Educatio* is accessible as an Open Access Journal, and it can be browsed by title, by author and by scientific subject in the Central and Eastern European Online Library (CEEOL) at [<https://www.ceeol.com/>].

Od mája 2018 (13. ročník, 1. číslo) *Eruditio – Educatio* je registrovaný a databázovaný ako Open Access Journal v medzinárodnej databáze *Central and Eastern European Online Library* (CEEOL) [<https://www.ceeol.com/>].

Szerkesztői és szerzői jogi tudnivalók / Editorial and Copyright Policy / Redakčné postupy a autorské práva

Az *Eruditio – Educatio* csak magas tudományos színvonalú kéziratokat fogad el és közöl, aminek biztosítéka az, hogy a tudományos szerkesztőbizottság a tanulmányokat meghatározott kritériumok szerint értékeli.

Only manuscripts with high standards of scientific quality are published in *Eruditio – Educatio*. This is ensured by subjecting each paper to a strict assessment procedure by members of the Academic Editorial Board.

Eruditio – Educatio publikuje len rukopisy vysokej vedeckej kvality, ktorá je zabezpečená striktnými evalvačnými postupmi členov Vedeckej redakčnej rady, ktorí hodnotia rukopisy podľa dopredu určených kritérií.

A szám anyagát lektorálták / Reviewers

Dr. habil. Lőrincz Julianna, PhD.; Prof. Dr. Pukánszky Béla, DSc.; PaedDr. Strédl Terézia, PhD.; CSc.; Dr. habil. Szarka László, CSc.; Dr. habil. Vajda Barnabás, PhD.

A folyóirat szerkesztői fenntartják a jogot, hogy a benyújtott kéziratot elutasítsák, ha az nem illik a folyóirat profiljába. A szerző azáltal, hogy kéziratát benyújtja az Eruditio – Educatiónak, elfogadja, hogy a szerzői jogok az Eruditio – Educatio tudományos szerkesztőbizottságát illetik, így a kézirat másodlagos publikálásához az Eruditio – Educatio szerkesztőségét képviselő főszerkesztő írásos engedélyre van szükség. A további szerkesztői és szerzői jogi tudnivalók megtalálhatók az Eruditio – Educatio honlapján: <http://e-eruditio.ujs.sk>

The editors have the right to reject any manuscripts without justification if it does not fit into the policy of EE. By submitting a paper to the Eruditio – Educatio, the Author acknowledges that the copyright of his/her paper thereafter belongs to the Editorial Board of the Eruditio – Educatio. Any further publishing of the paper requires a prior written consent of the Editorial Board of the Eruditio – Educatio, represented by the Editor-in-Chief. Further details on the Editorial and Copyright Policy of Eruditio – Educatio are at <http://e-eruditio.ujs.sk>

Redaktori si vyhradzuju právo nezvereníť rukopis ktorý nezapadá do vedeckého profilu časopisu Eruditio – Educatio. Autor rukopisu si zoberie na vedomie, že poslaním príspevku do redakcie Eruditio – Educatio autorské práva rukopisu prejdú na vedeckú edičnú radu Eruditio – Educatio, t. j. k dodatočnej publikácii rukopisu je potrebný písomný súhlas šéfredaktora Eruditio – Educatio. Podrobnejšie informácie ohľadne autorských práv a redakčných postupov sú dostupné na webovej stránke časopisu: <http://e-eruditio.ujs.sk>

Eruditio – Educatio · A Selye János Egyetem Tanárképző Kara tudományos folyóirata · Megjelenik évente négy alkalommal · Kiadja a Selye János Egyetem Tanárképző Kara (Komárom) · IČO 37 961 632 · A szerkesztőség címe: Pedagógická fakulta Univerzity J. Selyeho, Bratislavská 3322, SK-945 01 Komárno, P.O.Box 54 · Tel.: +421-35-3260-829 · E-mail: nagyp@uj.sk · Szerkesztőségi munkatárs: Mgr. Ing. Nagy Beáta · Borító és nyomdai előkészítés: Téglás Attila – TAMM · Nyomta: Grafis Media, s.r.o. Gesztenyefa sor 4525/1A, 929 01 Dunaszerdahely · ISSN 1336-8893 · EV 2179/08 · 2019. szeptember · <http://pf.uj.sk/hu/tudomany/publikaciok/eruditio-educatio.html>

Példányszám: 100 · A kiadvány nem árusítható

Eruditio – Educatio · Research Journal of the Faculty of Education, J. Selye University in Komárno · Published 4 times a year · Published by the Faculty of Education, J. Selye University (Komárno) · Reg. no. 37 961 632 · Editorial adress: Pedagógická fakulta Univerzity J. Selyeho, Bratislavská 3322, SK-945 01 Komárno, P.O.Box 54 · Tel.: +421-35-3260-829 · E-mail: nagyp@uj.sk · Editorial assistant: Mgr. Ing. Beáta Nagy · Cover design and preparation for printing: Attila Téglás – TAMM · Printed by Grafis Media, s.r.o. Gesztenyefa sor 4525/1A, 929 01 Dunaszerdahely · ISSN 1336-8893 · EV 2179/08 · September 2019 · <http://e-eruditio.uj.sk>

Number of copies: 100 · Periodical not for sale

Eruditio – Educatio · Vedecký časopis Pedagogickej fakulty Univerzity J. Selyeho v Komárne · vychádza 4x ročne · Vydáva Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho (Komárno) · IČO 37 961 632 · Adresa redakcie: Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho, Bratislavská 3322, SK-945 01 Komárno, P.O.Box 54 · Tel.: +421-35-3260-829 · E-mail: nagyp@uj.sk · Redakčná asistentka: Mgr. Ing. Beata Nagyova · Obal a tlačiarenská príprava: Attila Téglás – TAMM · Tlač: Grafis Media, s.r.o. Gaštanový rad 4525/1A, 92901 Dunajská Streda · ISSN 1336-8893 · EV 2179/08 · September 2019 · <http://pf.uj.sk/hu/tudomany/publikaciok/eruditio-educatio.html>

Náklad: 100 ks · Periodikum je nepredajné